

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 3.

XVII.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ У ЗАКОНУ О УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ

Народна је Скупштина решила и Његово Величанство Краљ Александар I потврдио је овај

ЗАКОН

О ИЗМЕНАМА И ДОПУНАМА ЗАКОНА

О УРЕЂЕЊУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

од 5. октобра 1870. год.

Члан I.

Чл. 7. замењује се овако: Учење у учитељској школи траје *четири* године, и по томе се школа дели на 4 разреда.

Члан II.

Чл. 24. закона о уређењу учитељске школе од 5. октобра 1870. године замењује се овако:

Ученици учитељске школе живеће у интернату о свом трошку. Сиромашни ученици, који су свршили 4 разреда гимназије са одличним или врло добрим успехом и имају примерно владање, примаће се и издржаваће се о државном трошку.

Колики ће се број ученика сваке године примити у I разред учитељске школе, одобрава министарски Савет на предлог министра просвете и црквених послова.

Правила о заједничком живљењу ученика прописује министар просвете и црквених послова.

Члан III.

После 31. члана тога закона додаје се нов

Члан 32.

Ради стручнога образовања учитељица основних школа установиће се женска учитељска школа онде, где министарски Савет нађе за подесно.

У женску учитељску школу примају се ученице, које су свршиле *четири* разреда више женске

школе или гимназије. Она ће бити уређена онако исто, као и мушка учитељска школа; ну у њој ће радити и разредне учитељице, које ће пазити нарочито на владање ученица. Оне ће имати иста права као и разредне учитељице више женске школе.

ПРЕЛАЗНА НАРЕЂЕЊА

1. Ученици садањег III разреда учитељске школе свршиће школу по досадањем закону.

2. Измена члана 24. ступиће у живот онда, кад буде спремљено све што треба за добро уређено заједничко живљење ученика.

3. Члан 32. ступиће у живот 16. августа 1896. године, и тада престају важити сви они чланови закона о уређењу Више Женске Школе од 19. јануара 1879. и 31. октобра 1886. године, у којима се говори о учитељској спреми, у колико се односе само на ту стручну спрему; ну ово се неће односити на ученице које сад уче четврти и пети разред Више Женске Школе.

7. фебруара 1896. год.
у Београду

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ОДЛИКОВАЊА

Указом Њег. Велич. Краља од 22. фебр. о. г. одликовани су:

Орденом Св. Саве II редом: г. *Љубомир Ковачевић*, министар просвете и црквених послова;

Орденом Св. Саве III редом: *Сара Карамарковићка*, потпредседница Женског Друштва;

Орденом Св. Саве IV редом: *Јелена Марковићка*, пословођа Женског Друштва; *Асија Стојановићка*, *Јелена Стокићка*, *Милка Г. Миловановићка* и *Софија Ивановићка*, управне чланице Женског Друштва.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Постављења

Указом Њег. Велич. Краља од 1. фебр. о. г. постављени су: за благајника прве класе *Милан Вељковић*, књиговођа прве класе министарства финансија, по потреби службе; — за писара прве класе *Д-р Ђорђе М. Петковић*, хонор. професор Велике Школе.

ВЕЛИКА ШКОЛА

Указом Њег. Велич. Краља од 22. фебр. о. г. постављен је *Војислав Вељковић*, доктор права, за професора административног права.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом Њег. Велич. Краља од 1. фебр. о. г. постављен је за професора III београд. гимназије *Стеван Предић*, секретар прве класе Министарства просвете и цркв. послова, по потреби службе.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Указом Њег. Велич. Краља од 1. фебр. о. г. постављен је за писара прве класе *Јован Д. Јовановић*, писар исте класе Министарства просвете и цркв. послова, по потреби службе.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ БЕОГРАДСКЕ

Указом Њег. Велич. Краља од 1. фебр. о. г. постављен је за писара треће класе ђакон *Јевтимије Поповић*, писар исте класе у духовном суду епархије нишке, по потреби службе.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ НИШКЕ

Указом Њег. Велич. Краља од 1. фебр. о. г. постављен је за писара треће класе *Димитрије П. Анђелковић*, писар исте класе у дух. суду епархије жичке, по потреби службе.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом Министровим постављени су:

у пиротекој гимназији: за приврем. учитеља језика, с год. платом од 1500 динара, *Владимир Д. Стојановић*, сврш. философ, 1. фебр. о. г.;

у шабачкој гимназији: за помоћницу учитељице жен. ручног рада *Босилјка Тешићева*, испит. учит. приправница за жен. руч. рад, 28. фебр. о. г.;

у ужичкој реалци: за хонор. вероучитеља ђакон *Радомир Кречковић*, 15. фебр. о. г.;

у Учитељској Школи: за хонор. учитеља потног певања *Стеван Шрам*, учитељ музике у II беогр. гимназији, 3. фебр. о. г.;

у крагујевачкој Вишој Женској Школи: за хонор. предавача дијететике *Иван Дамњановић*, професор крагујев. гимназије, 30. јан. о. г.; — за хонор. учитеља цртања *Радован Калиновић*, учитељ цртања у крагујев. гимназији, 31. јан. о. г.; — за хонор. учитеља певања *Јосиф Це*, учитељ музике и пев. у крагујев. гимназији, 31. јан. о. г., — за помоћницу *Ленка Степановићева*, учитељица осн. школе у Крагујевцу, 1. фебр. о. г., по молби.

Разрешења

Претписом Министровим разрешени су:

у ужичкој реалци: свештеник *Алекса Радуловић*, хонор. вероучитељ, 26. јан. о. г., по молби;

у Учитељској Школи: *Владислав Штурски*, хонор. учитељ потног певања, 3. фебр. о. г.;

у лесковачкој н. гимназији: *Војтех Шистек*, учитељ музике и певања, 30. јан. о. г.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом Министровим постављени су:

у ваљевском округу: за привр. уч. I и II р. осн. шк. у Голој Глави *Катарина Петровићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., без испита, 11. фебр. о. г.;

у врањском округу: за стал. уч. I р. осн. шк. у Лебану *Савка С. Петровићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., с исп., 1. јан. о. г.;

у крагујевачком округу: за стал. уч. I од. IV р. ж. осн. шк. у Крагујевцу, у гор. крају вароши, *Љубица А. Марјановићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., с исп., 26. јан. о. г.; — за привр. уч. III и IV р. осн. шк. у Жабарима *Велимир Миловановић*, сврш. ђак Уч. Шк., без исп., 9. јан. о. г.; — за стал. уч. I и II р. осн. шк. у Сипићу *Даница Јосимовићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., с исп., 1. јан. о. г.; — за привр. уч. сва 4 р. осн. шк. у Јарушицама *Милоје Илић*, пређ. привр. учит., 12. фебр. о. г.;

у моравском округу: за привр. уч. осн. шк. у Праћини *Властимир Златановић*, сврш. богослов, 21. јан. о. г.;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у подунавском округу: за стал. учит. сва 4 р. осн. шк. у Лисовићу *Сретен Арсенијевић*, учит. у пензији, 1. фебр. о. г.; — за стал. учит. сва 4 р. осн. шк. у Плани *Александар Стојковић*, свешт., пређ. учит., 9. јан. о. г.; — за стал. уч. I р. осн. шк. у Водњу *Милица Филиповићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., с исп., 29. јан. о. г.; — за стал. учит. II р. осн. шк. у Дугавчанин *Драгомир Борђевић*, пређ. уч., 11. јан. о. г.;

у подринском округу: за стал. учит. I и II р. осн. шк. у Јошеви *Милена Јанковићева*, сврш. уч. В. Ж. Шк., с исп., 1. фебр. о. г.; — за стал. уч. сва 4 р. осн. шк. у Белотићу (ср. маџв.) *Милош Милошевић*, пређ. уч., 13. фебр. о. г.;

у пожаревачком округу: за стал. уч. I р. 1. од. и II р. осн. шк. у Александровцу *Леошава Главинићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., с исп., 12. јан. о. г.; — за стал. уч. I р. осн. шк. у Кобиљу *Катарина Дракулићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., с исп., 21. дек., пр. год.;

у топличком округу: за стал. уч. сва 4 р. осн. шк. у Вел. Крчимиру *Миладин Микић*, пређ. уч., 1. фебр. о. г.

Премештаји

Претписом Министровим премештени су:

у ваљевском округу: за уч. II, III и IV р. осн. шк. у Докмиру *Милоје Поповић*, уч. I и II р. осн. шк. у Голој Глави, 12. фебр. о. г., по молби; — за уч. 1. од. I р. осн. жен. шк. у Ваљеву *Даница Срећковићева*, уч. I, III и IV р. осн. шк. на Убу, 9. јан. о. г., по молби; — за уч. I, III и IV р. осн. шк. на Убу *Јелена Мијовићка*, уч. осн. шк. у Вишњици, 15. јан. о. г., по молби;

у врањском округу: за привр. уч. сва 4 р. осн. шк. у Кутлешу *Митар Бјелић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Медвеђи, 12. фебр. о. г., по молби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Медвеђи *Тодор Велковић*, уч. III и IV р. осн. шк. у Сувојници, 10. фебр. о. г., по потреби; — за привр. уч. сва 4 р. осн. шк. у Кутлешу *Милан Триковић*, привр. уч. III и IV р. осн. шк. у Сувојници, 1. јан. о. г., по молби; — за уч. III и IV р. осн. шк. у Сувојници *Тодор Велковић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Кутлешу, 1. јан. о. г., по молби; — за привр. уч. III и IV р. осн. шк. у Сувојници *Милан Триковић*, привр. уч. сва 4 р. осн. шк. у Кутлешу, 13. фебр. о. г., по молби;

у крагујевачком округу: за уч. 1. од. III р. осн. шк. у Крагујевцу *Илија Рајичић*, уч. III, и IV р. осн. шк. у Чумићу, 25. јан. ов. год., по молби; — за учит. III, и IV. разр. осн. шк. у Чумићу *Анто-*

није Рајичић, учит. 1. од. III разр. осн. шк. у Крагујевцу, 25. јан. ов. год., по молби; —

у крушевачком округу: за учит. 2. одељ. I раз. осн. мушке шк. у Алексинцу *Смиљка Костићка*, учит. 1. од. I разр. осн. м. шк. у Нишу, 19. јан. ов. год., по молби; — за учит. 1. од. I разр. осн. муш. шк. у Нишу, код Саборне Цркве, *Живка Голубовићка*, учит. 2. одељ. I разр. осн. м. шк. у Алексинцу, 19. јан. ов. год., по молби;

у моравском округу: за уч. сва 4 р. осн. шк. у Жупањевцу *Арсеније Поповић* уч. сва 4 р. осн. шк. у Белотићу, 1. фебр. о. г., по молби;

у подринском округу: за уч. сва 4 р. осн. шк. у Слепчевићу *Светозар Д. Пантелић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Цуљковићу, 26. јан. о. г., по молби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Цуљковићу *Милан Бркић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Слепчевићу, 27. јан. о. г., по молби;

у подунавском округу: за уч. сва 4 р. осн. шк. у Вишњици *Даринка Мачај*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Прову, 16. јан. о. г., по потреби; — за уч. сва 4 р. осн. шк. у Железнику *Ранко Никетић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Плани, 9. јан. о. г., по молби;

у пожаревачком округу: за уч. III и IV р. осн. шк. у Александровцу *Будимир Рашић*, уч. I, III и IV р. осн. шк. у Лазници, 9. јан. о. г., по молби; — за уч. II, III и IV р. осн. шк. у Лазници *Живојин Васић*, уч. III и IV р. осн. шк. у Александровцу, 9. јан. о. г., по потреби; — за уч. припр. и I р. осн. шк. у Лазници *Даница Васићка*, уч. I р. 1. од. и II р. осн. муш. шк. у Александровцу, 9. јан. о. г., по потреби;

у рудничком округу: за уч. II и III р. осн. шк. у Трнави *Грујица Аџемовић*, уч. II р. осн. шк. у Мрчајевцима, 10. фебр. о. г., по молби; — за уч. II р. осн. шк. у Мрчајевцима *Стеван Вучковић*, уч. II и III р. осн. шк. у Трнави, 10. фебр. о. г., по молби; — за уч. I р. осн. шк. у Јарменовцима *Никола Загорчић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Лисовићу, 30. јан. о. г., по молби;

у ужичком округу: за уч. сва 4 р. осн. шк. на Дубу *Милун Јанковић*, уч. сва 4 р. осн. шк. у Жупањевцу, 8. фебр. о. г., по потреби.

Разрешења

Претписом Министровим разрешени су:

у врањском округу: *Јулијана Кнежеввићева*, уч. осн. шк. у Лебанима, 31. дек. пр. г.;

у крушевачком округу: *Душан Поповић*, учит. осн. шк. у Гор. Ступњу, 31. јан. о. г.;

у пожаревачком округу: *Вукосава Тодоровићева*, уч. осн. шк. у Лазници, 9. јан. о. г.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

РАСПИС

старешинама свију школа, о начину наплате испитних такса

Поводом питања директора I беогр. гимназије о начину наплате такса, прописаних тачком 61-ом и 62-ом IV дела Закона о таксама за поновне, наводне и приватне испите у нашим школама, нашао сам за потребно — ради подједнаког поступања, а и због олакшања контроле над таквим државним приходима — наредити: да се поменуте школске таксе од сада не наплаћују у таксеним маркама, већ само у готову новцу, који ће се на крају сваке рачунске године, уз потребни списак лица од којих је такса наплаћена, слати непосредно Главној Државној Благајници.

Препоручујем Вам, да се у будуће по овој наредби тачно управљате.

ПБр. 3990.

21. фебруара 1896. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Ковачевић с. р.

РАСПИС

старешинама свију завода просветне струке

Његово Величанство Краљ благоволео је указом својим од 24. о. м. одобрити решење Народне Скупштине од 20. о. м., које гласи:

„При свима државним лицитацијама, у којима закони земаљски допуштају, да се место готовог новца полажу, за рачун кауција, поред осталог и државне или државом гарантоване хартије од вредности, примаће се и акције „Српскога Бродарског Друштва“ са три четвртине њихове имените вредности.“

Ово решење доставља Вам се ради знања и управљања.

ПБр. 1800.

29. јануара 1896. год.
у Београду.

Министар
просвете и цркв. послова,
Љ. Ковачевић с. р.

УМРЛИ СУ:

Милош Зецевић, пензионер, професор Велике Школе, 5. фебр. о. г., у Београду; — Илија Поповић, предавач књажев. н. гимназије, 22. јан. о. г., у селу Валевацу (ср. заглав., окр. тимоч.); — Драгутин Тафанек, хонор. учитељ музике и певања у смедеревској н. гимназији, 16. фебр. о. г., у Београду; — Мата Милошевић, учит. осн. школе у Црнајци, 27. дек. пр. г.; — Милева Миловановићева, учит. осн. школе у Сипићу, 29. дек. пр. г.; — Ангелина Дујинова, уч. осн. шк. у Петровцу 22. фебр. о. г.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

САСТАНАК 649-ти

3. јануара 1896. године у Београду.

Били су: *потпредседник* Жив. П. Симић; *редовни чланови*: д-р Мил. Јовановић-Батут, д-р Драг. Т. Мијушковић и Јевр. А. Илић; *ванредни чланови*: Михаило Михаиловић, Милован Р. Маринковић, Богољуб Тирић, Љуб. Миљковић, д-р Ђорђе С. Ђорђевић и Мијало Станојевић.

Пословођ, Мих. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 648. састанка.

II.

Саслушан је усмени реферат г. д-ра Мил. Јовановића-Батута, професора Вел. Школе, о квалификацији г. д-ра Карла Бадера, који је тражио место предавача у средњим школама.

Према реферату г. д-ра Мил. Јовановића-Батута, с којим се у овом питању сложио и г. д-р Б. Гавриловић, као други реферат, Савет је одлучио: да г. д-р Карло Бадер има прописне квалификације за предавача у средњим школама и то из групе природних наука.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 21. децембра пр. год., ПБр.

24347., којим је упућена Савету на оцену понуда Стевана Х. Поповића, књижара из Крагујевца, који је понудио на откуп „Српско-француски речник“ од г. Аћима Стевовића.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. Богдан Поповић, проф. Вел. Школе, и Јован Несторовић, професор пожар. гимназије, да изводе овај речник прегледати и Савету реферовати: да ли би се овај речник могао употребити у нашим средњим школама као школски уџбеник.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 23. децембра пр. год., ПБр. 24523., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Веће Црквене Историје.“

Савет је одлучио: да се ова књига више не прештампавана, пошто је застарела и према томе испала из школске употребе.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. јануара о. год., ПБр. 41., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Властимира Златановића, пређашњег свештеника католичког, који је тражио место предавача у нашим средњим школама.

Пошто г. Златановић није уз молбу поднео никакве документе о својем школовању, то је Савет одлучио: да се не може упуштати у оцену квалификације г. Златановића без потребних докумената.

VI.

Пошто се г. Цера П. Ђорђевић, државни саветник у пенсији, није могао примити прегледа „Француске граматике за ниже разреде средњих школа“ од г. Павла Поповића, — то је Савет одлучио: да се умоли г. Светислав Симић, професор врањске гимназије, да изводи ову граматiku прегледати и Савету реферовати: да ли би се могла употребити као школски уџбеник у нижим разредима средњих школа.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. децембра пр. год., ПБр. 22502, којим је спроведена Савету понуда г. Косте Ивковића, директора ниже десковачке гимназије, који је понудио на откуп изванредан број примерака свога превода „Гимназија у XX веку.“

Савет је одлучио: да се ова понуда г. Ивковића може препоручити г. Министру за оно за што је преводилац подноси.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 2. јануара о. г., ПБр. 23845., којим је спроведена Савету на оцену понуда г. Владимира Малине, учитеља језика у I београдској гимназији, који је понудио на откуп у рукопису три своје „Немачке Читанке“ и једну „Латинску Читанку“ за V разред гимназија.“ Све ове читанке имале би се употребити као уџбеници у средњим школама. Савет је одлучио:

1., да се умоле г. г. Љубомир Протић, професор крагујевачке гимназије, и Хенрик Лилер, професор II београдске гимназије, да изводе прегледати Немачке Читанке за ниже разреде средњих школа и Савету реферовати: да ли би се ове читанке могле употребити као школски уџбеник у нижим разредима средњих школа;

2., да се умоле г. г. д-р Љубомир Недић, професор Вел. Школе, и Хенрик Лилер, да изводе прегледати „Немачку Читанку“ за више разреде средњих школа и Савету реферовати: да ли би се ова Читанка могла употребити за оно за што је намењена;

3., да се умоле г. г. Лука Зима, проф. Велике Школе, и Мита Живковић, директор пожаревачке гимназије, да изводе прегледати „Латинску Читанку“ и Савету реферовати: да ли би се ова Читанка могла употребити као школски уџбеник у V разреду гимназије.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 12. децембра пр. год., ПБр. 22153., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању Мочникове Аритметике и употреби њеној у нашим средњим школама као школског уџбеника.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. д-р Б. Гавриловић, професор Велике Школе, и Петар А. Типа, професор II београдске гимназије, да изводе ову ствар проучити и о томе Савету реферовати.

X.

Прочитана су писма г. Министра просвете и црквених послова од 6. и 21. децембра прошле и 3. јануара ове године, ПБр. 23269., 24394. и 68., којим су упућене Савету на оцену молбе г. г. Јелене Спасојевићке, Персиде Стабловићке и Јована Бољарића, наставника основних школа, који су мољали, да им се уваже неке године учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, да изволи проучити ове молбе и о томе Савету реферовати.

XI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 18. децембра прошле године, ПБр. 24128., којим је упућена Савету на оцену молба г. Божићара Јовановића, професора, који је молио да му се уваже неке године хонорарне предавачке службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Милован Р. Маринковић, ванредни члан Савета, да изволи ову молбу проучити и о томе Савету реферовати.

XII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. децембра прошле године, ПБр. 23176., којим је спроведен Савету предлог директора I београдске гимназије, који је предложио да се смањи број часова у V разреду гимназије.

Предлог гласи:

Господину Министру просвете и црквених послова.

Желео бих да скренем пажњу г. Министру на једну незгоду у садашњем наставном плану гимназијском по ученике V разреда, незгоду, која је дошла услед измена у распореду наставе живих језика, што су у садашњем наст. плану учињене за последње две три године.

Као што је познато, наставни план од 1888. године, који и данас вреди, унео је изборност у настави живих језика: улазећи у II гимназ. разред, ученици су се имали одлучити који ће живи језик учити, немачки или француски, а после се тога држати кроз све остале разреде. Отуда садашњи ученици VI, VII и VIII разреда и уче: једни немачки, други француски језик. Али није тако с ученицима садашњег V разреда; нови наставни план, уведен 7. јануара 1893. ПБр. 295 (Зборник стр. 374), ове је ученике затекао у II разреду и тада су они, према томе наставном плану сви почели учити немачки језик (они који су до јануара те године учили француски, морали су га напустити па почети немачки језик). Крајем те шк. године, истина, престао је важити поменути наст. план и враћен је онај од 1888. г., али је за ученике II разреда остала и даље одредба из наст. плана од 1893. г., да од живих језика уче само немачки.

Расписом пак г. Министра просвете од 9. септембра 1894. год. ПБр. 15201 (Зборник стр. 389), учињен је француски језик облигатним за све уче-

нике V разр. што је ове шк. године и почето; немачки језик је остао обавезним предметом за ниже гимназ. разреде (II—IV) па се после продужава, уз француски, и у старијим разредима. Овим путем дошло се сада дотле, да су садашњи ученици V р. до сада учили обавезно немачки, а сада почињу обавезно и француски језик. На овај је начин број недељних часова у томе разреду порастао на 32 (док код осталих разреда не прелази број 28), и с тим ће великим бројем часова они ићи кроз све старије разреде — а за њима од сада и ученици млађих разреда уласком у вишу гимназију — јер ће свуда ићи са наставом оба жива језика, ако се, разуме се, у овоме не би што изменило.

Скрећући пажњу г. Министра на ову преоптерећеност ученика V разреда, мени је част предложити му да у овом погледу учини неке исправке у наставном плану, које би ученицима тога разреда донеле неке олакшице. Ово би могло бити или редуковањем броја часова других предмета или, што ми се чини још згодније, *обуставом наставе француског језика у вишим разредима*, ове године, разуме се, за ученике само V разреда. Када могу ученици садашњих старијих гимназ. разреда (од VI—VIII) кроз гимназију пролазити са једним живим језиком (само француским или само немачким) нека то за сада буде и са садашњим V разредом. Јер ако се мисли да у нашој гимназији остане настава оба жива туђа језика (нем. и франц.), онда то свакојако мора бити с другачијим распоредом осталих предмета и другачијим бројем часова, него што је то у садашњем наставном плану, како би се настави оба та језика дало места и времена. Са садашњим пак наставним планом то се не да извести; оставити све остале предмете како су распоређени по разредима и часовима, а изборност живих језика (дакле наставу *једнога* од њих) заменити обавезним учењем *оба* језика, значи преоптерећивати децу, од чега она могу имати само штете.

Директор I гимн.

Ст. Ловчевић с. р.

Савет је одлучио: да се у свему усвоји предлог директора I београдске гимназије и то само за ову годину, док се не усвоји нов наставни план, и према томе ће од сад ученици V разреда гимназије учити само по један од живих туђих језика и то сваки ће од њих учити онај туђи језик који је до сад дуже учио, и ниједан ученик не може учити оба, па ни факултативно.

XIII.

Саслушани су усмени реферати г. Јевр. А. Илића, редовног члана Савета, о молбама: Марије

Фрушићке, Лепосаве Лапчевићке, Дамњана Тодоровића, Персиде Ценићке, Спасоја Бркића, Катарине Вучковићке, Милана Марковића, Јелисавете Филиповићке, Јулке Миладиновићке, Павла Константиновића, Јелене Чолак-Антићке и Лепосаве Крстићке, наставника основних школа, који су молли да им се уваже неке године учитељске службе.

Према рефератима г. референта Савет је одлучио :

1., да се молба г-ђе Марије Фрушићке не може уважити, јер није имала квалификације за сталну учитељицу;

2., да се молба г-ђе Лепосаве Лапчевићке не може уважити, јер није била положила учитељски испит по садашњем закону о основ. школама;

3., да се молба г-ђе Софије Јовановићке не може уважити за периодске повишице;

4., да се молба г. Дамњана Тодоровића не може уважити, пошто нема доказа да је због страног поданства морао бити привременим учитељем;

5., да се г-ђи Персиди Н. Ценићи године привремене учитељске службе могу урачунати само за пенсију, пошто је имала квалификације за сталну учитељицу;

6., да се г. Спасоју Бркићу може уважити за пенсију све оно време, које је провео као привремени учитељ од кад је положио учитељски испит па док није постао сталним учитељем;

7., да се г-ђи Катарини Вучковићи, учитељици, могу уважити заступничке године учитељске службе у привремене године учитељске службе и према томе дозволити полагање практичног учитељског испита;

8., да се г. Милану Марковићу не може молба уважити;

9., да се г-ђи Јелисавети Филиповићи за сада не може молба уважити пошто нема школских сведожаба, из којих би се могло видети да је имала квалификације за сталну учитељицу, и пошто је по молби стављена у пенсију;

10., да се молба г-ђе Јулке Миладиновићке може уважити;

11., да се молба г. Павла Константиновића не може уважити;

12., да се г-ђи Јелени Чолак-Антићи време привремене учитељске службе може уважити само за пенсију; и

13., да се г-ђи Лепосави Крстићи године привремене учитељске службе могу уважити у године сталне учитељске службе, и према томе се имају одредити и периодске повишице.

XIV.

Прочитан је реферат г. Миленка Вукићевића, професора II београд. гимназије, о „Општој Исто-

рији за више разреде средњих школа“ од г. Стев. Ловчевића, директора I београдске гимназије.

Реферат г. Вукићевића гласи:

Главном Просветном Савету.

На свом 645. састанку од 11. пр. мес., Главни Просветни Савет одредио ме је да прегледам дело „Општа Историја за више разреде средњих школа од Ст. Ловчевића, књига друга. Римљани.“

Пре но што сам добио ово дело на преглед, ја сам о њему написао своју оцену, и она је печатана у октобарској свесци „Просветнога Гласника“ ове год., у низу осталих мојих оцена на уџбенике за Општу Историју. Та оцена написана је да се одужим својој савести, без обзира да ли је ко очекивао моје мишљење или не. Али кад тражи од мене мишљење једно државно тело, и кад од тога зависи хоће ли наша средња школа добити ово дело као уџбеник или не, то ми је онда дужност да покажем све добре и слабе стране овога дела. За то ћу по где где бити и детаљнији но у оцени већ штампаној. А по негде позваћу се и на печатану оцену.

Како програм не вели јасно шта треба од историске грађе да уђе у један уџбеник средњих школа, то ћу ово дело г. Ловчевића ценити по своме нахођењу.

Цело дело г. писац поделио је на четири дела:

а) Земља и народ § 1.—7. страна 2.—10.

в) Рим под краљевима (од год. 753.—510.) § 3—22. а стр. 10—24.

г) Римска република 510.—31. год. пр. Христа) § 22.—130. страна 24.—171.

д) Римска империја (30. пр. Хр.—476. по Хр.) § 130.—186. страна 171.—251.

Да прегледамо одељак по одељак.

I.

1. Историјска географија Италије (§ 1.—6.) кратка је, али јасна и тачна, осем две три штампарске погрешке или омашке пера. Тако на стр. 6. речено је: „Италија је природно подељена на четворо“, а треба на „троје“, мањ ако г. писац не мисли острва као четврти део, што ипак није означно. Као омашка пера мислим да је, такође на 6. стр., оно, где је поред осталих места у области *Венџији* поменута и *Кремона*, која није у Венеџији већ у Транспаданској Галији.

2. Што се тиче првобитних становника старе Италије, г. писац је овде у неколико одступио од правца, кога се држао у првој књизи. Тако у првој

књизи изнео је и описао првобитне становнике Мисра, Месопотамије, Ирана, Феникије, Индије ит.д., а овде то није учинио. У чланку 7. он вели: „Изумимајући Келте и Грке, који су чак у доцније историјско доба Италију населили, све остало становништво италијско чини две народносне гомиле: то су *Италици* и *Етрурци*.“ Италике је писац поделио на Латине и Умбре. Али значајно је то, да писац на више места у својој првој књизи помиње једну *црнкасту* расу, која је насељавала више земаља старог света. Тако на страни 12. (I књ.) или 115. (§ 94. I књ.) помиње се нека црнкаста раса, који је насељавала Мисир и Индију и т. д. Међутим ту црнкасту расу не помиње овде.

Италија је, дакле, пре оних народа, које помиње г. писац, била насељена малим и црнкастим народом као и цела Европа. Овај народ припадао је сасвим другој раси, но доцнији насељеници Италије. По свом интелектуалном развићу још није био стигао до оне висине, на којој се други народи користе земљорадњом и оруђем од метала начињеним. Живео је од дова, а служио се алатима и урукма од камена и костију. Према томе изгледа да је припадао вишем ступњу дивљаштва или нижем варварства. Доцније, кад су нагнудли на Италију народи са већом културом но што је била црнкаста раса, потисли су је па је и претопили у се. То су били *Пелазги*. Ни о Пелаззима писац није казао ниједне речи на овом месту у свом делу. У првој књизи речено је да су насељавали Грчку али не и Италију. То је било потребно зато, што су они оставили у Италији после себе споменика као и у Грчкој. Исто тако и *Јаинге* писац само помиње (стр. 9.) наглашујући њихно сродство са Грцима. Помиње још *Венете* и *Лигуре*, за које вели да су „непозната порекла и можда су најстарији становници италијски, аутохтони?“

Све остало што је речено о Италијотима и Етрурцима добро је, осем онога што је речено о њихној организацији и породици. Но о организацији Италијота, а особито Умбро-Сабеда, видећемо кад будемо говорили о домаћим уредбама Рима у најстарије доба.

II.

Други одељак овога дела говори о постанку Рима, о првим владоцима и о првобитним или најстаријим домаћим уредбама Рима. С тога је писац и поделио овај одељак на двоје: на краљеве и на опис најстаријих уредаба.

1. О краљевима се говори у §§ 8.—16. на два листа. Традиције су готово сасвим изостављене.

Писац је необично кратак при опису рада последњег традиционалног краља — *Тарквинија Охолога*. Особито је кратак при опису преврата који је оборио монархију и ударио темељ републици. Тај је опис сведен свега у 5 $\frac{1}{2}$ реда.

2. Прелазећи писац на најстарије уредбе, говори прво о постанку Рима (§ 16). Затим (у § 17.) описује „најстарији Устав“ и описује под 1., политичку организацију патрициства. Писац вели: „*Природној* деоби римских *илемна* (tribus), основаној на крвном сродству међу *породицама* и *родовима* (*братствима*, gentes) доцније је пришла и *вештачка*, политичка деоба римских грађана на *курије* (од чега Римљанима по свој прилици и име *квирига*) ради политичких и војничких циљева државних.“ (стр. 15). Овако, како то г. писац наводи, не стоји. Најпре је г. писац требао да каже каква је то природна деоба римских племена? Требао је да је опише и после из ње да изведе постанак „вештачке“ деобе. Г. писац не износи шта је основица римске организације. Даље писац узима род и братство као једно исто значење са gens-ом, што се ни у ком случају не може одобрити. Исто тако и подела на *курије* није вештачка, него онаква иста као што је и она горња. Грчки израз *фратрија* исто је оно што и *курија*, односно појам *курија* идентичан је са појмом *фратрија* (види јаче доказе у мојој оцени на ово дело у октоб. свесци „Просв. Гласника“ ове год.)

Основица домаћег римског уређења јесте *генс*. Он је темељ, на коме се развила цела римска организација. Писац је требао да опише гене, па тек онда да изнесе како се из генса развија *братство*. Али то се није могло учинити, јер писац сматра да је *генс* исто што и братство.

Генс је основни облик свију друштвених организација које се оснивају на крвном сродству. Тек наступањем политичке друштвене организације постепено пропада генс. Из генса се развија *братство*, из братства, односно *фратрије* или *курије*, развија се *илеме*, из више племена *илеменики савез*, који доцније прелази у једноставну целину, која се зове *народом*. То је пут, којим се развио и римски народ. (Опширније о генсу, његовој организацији, развоју братства и племена, говорено је у мојој поменутој оцени на ово дело).

Без јаснога описа ових основних облика римског уређења вазда ће остати ученицима нејасни доцнији облици римског уређења. Оно што г. писац говори о променама Сервија Тулија (§ 18) још би боље и јасније било, да су јасни и тачни они облици римског уређења, из којих су се развиле промене С. Тулија. Ако се не би освртало на ту

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

каузалну везу између догађаја, онда је г. писац о променама С. Тулпија рекао и доста и добро.

III.

Трећи део овога дела обухвата историју римске републике. Писац је историју римске републике поделио на три одељка, на *доба сталешких борба и ратова по Италији*, на *доба римских освајања и стварања светске државе* и на *доба револуција*.

а) *Доба сталешких борба и ратова по Италији* захвата време од 510. до 266. год. пре Хр. Овај одељак писац дели на шест пододељака и то:

1. *Заснивање аристократске републике* од 510. до 494. год., дакле време од 16 година. С претпооставком да је све оно напред тачно речено односно уредаба Сервија Тулпија, овај је одељак добар овакав какав је у овом делу.

2. *Плебејске борбе противу патрицијске самовоље* (време од 494.—449., дакле за 45 год.) такође је тачно и добро, осем оно под § 29. или је требало о спољашњим ратовима рећи коју више, или их сасвим изоставити, а збити их онако кратко у онај ситан текст, мислим да није требало.

3. *Плебејске борбе за политичку једнакост с патрицијима* обухватају време од 449.—300. год., дакле свега 51 годину. Овај је пододељак добар. Само је могао § 37. сасвим да изостане. Ученик не треба да зна шта „неки историци мисле“, но оно што му наставник каже и што му уџбеник пише. Доцније нека сам или на Вел. Школи односно Универзитету проширује своје знање.

4. *Спољашњи ратови римски овога времена*. Под овим одељчићем описани су римски ратови са Етрурцима и са Галима, од прилике до 350. А по наслову разуме се време од 449.—300. год. пре Хр., ту дакле треба да уђу и они ратови са Самнићанима и Латинима све до 304. год. или до другог Самнићскога рата. Али те ратове писац је ставио у нарочити одељчић под насловом „Ратови за уједињење Италије“, а зар ратови са Етрурцима нису такође ратови за уједињења Италије, нарочито доцнији ратови са етрурским појединим градовима? По мом мишљењу и § 29. и овај одељчић под 4. и одељчић под 5. могли би доћи под један наслов и то: *Спољашњи ратови и ратови за уједињење Италије*, па ту обухватити време од 510.—264. год. или до пунских ратова.

5. Одељчић „Ратови за уједињење Италије“ добро је израђен, и оно што је речено о њима тачно је.

Кад прочитате ово дело од 10.—50. стране, приметићете да су изостављене готово свуда народне

традиције. Приповедање је хладно, описи су хладни, а хладноћа свуда одбија, па и овде. За један уџбеник намењен ученицима виших разреда наших гимнасија и реалака, где је већа пажња поклоњена развијању ума, треба више топлине и занимљивости која утиче на срце, која ученике не само плени кад наставник прича (а извесно је да је у нас мало таквих наставника), но да с радошћу чита и сам уџбеник. Мислим дакле, да није требало сасвим избацити традиције, а нарочито оне, које могу послужити као пример у васпитању омладине, као што су Лукреција, Брут, Колатин, Муције Сцевола, Хорације Коклес, Клелија, Цинцинат, Виргинија, Корнелија и т. д. Традиција више загреје ученика и јаче утиче да се извесан догађај боље запамти, но сухопарно научно излагање.

6. „Култура овога доба.“ Под овим насловом писац у § 51. говори само о вери и обредима верским за време републике до пунских ратова. Опис спољашњих ратова и ратова за уједињење Италије могао је бити краћи, па овај део, који је важнији за познавање римскога живота, да буде ширн. На страни 52. при крају тачке 1. § 51. писац вели: „Још доцније међу римске богове примљене су и богови с далекога истока, заједно с њихним, често развратним, обредима (Фригијска Кибела, персијска Митра, мисирски Серапис и др.).“ По мом мишљењу цео овај пасаж могао је да изостане, једно с тога што се деца не може ништа причати о тим „често развратним обредима“, а друго што та божанства г. писац није описао раније у првој књизи, већ само имена поменуо, а нека није никако ни поменуо, као Кибелу. Место овога г. писац је могао на овом месту да напомене што би много боље представило живот римски и што боље утицало на васпитање ученика, као нпр. о васпитању Римљана, о домаћем животу, о римској породици, о мајци римској, која је родила и одгајала оне величине и карактере римске и т. д.

Исто тако г. писац није требао да заборави ни привреду римску, која је била код Римљана на високом ступњу, особито земљорадња и гајење стоке (више о овоме у поменутој мојој оцени).

б) *Доба римских освајања и стварања светске државе*, (време од 264.—133. г.). Овај одељак историје римске републике г. писац такође је поделио на пододељке и то на три:

1. „Пропаст Картагине.“ У овом пододељку § 53. могао је доћи одмах за 59. јер се у њему излаже слабост картагинске државе. Но то треба да буде резултат онога што су деца претходно научила, па онда само да се сумира. Говорећи о

слабости картагинске државе писац између осталога вели и ово: „Са ширењем римске државе њихна је снага постајала јача, јер су они покорене народе умели чвршће привезати за своју државу (колопијама, давањем грађ. права, узимањем за савезнике и т. д.); код Картагињана је, напротив, то било обратило: са ширењем њихне државе све је већма растао број покорених и разним данцима сатираних народа, те и број незадовољника бивао све већи.“ Ово је истина, али овде се никако не сме сметати с ума сродност италијских народа и племена са Римљанима, а код Картагињана обрнуто. Па код сродних народа је већа привлачна сила и пре могу створити једну целину државну несродни, као што је то случај са Картагињанима и народима, које су они покорили.

Овом поделењу а § 54. при крају имам да напоменем да нису тачно наведени услови мира, који је закључен између Римљана и Картагињана при свршетку првога пунскога рата. Писац вели: „Услови под којима је први пунски рат закључен били су: да су Картагињани напустили Сицилију, заробљенике пустили без откупа и обвезали се да за 10 година плате ратне оштете 3200 талената (на 19 мил. динара). Јерон задржа и даље Сиракузу, а сва остала Сицилија поста првом римском провинцијом и од тада житницом римском.“ Међутим услови мира били су ови: 1) Картагина не сме напасти ни Хијерона ни на савезнике му; 2) да без накнаде пуште заробљенике римске; 3) да за 10 година плате 3200 талената и 4) да Картагина напусти Сицилију и њене отоке. Све остало у овом одељчићу добро је.

2. *Стварање средоземних држава под римском хегемонијом* (200—168). Цео овај одељчић добар је, само му је, како ми се чини, незгодан наслов и излишни §§ 65. и 66.

3. *Претварање вазалних држава у римске провинције* (168—133). Добро је израђен. Могао је бити уједно са горњим (2.) поделељчићем.

в) „*Доба револуција*“ (133—31). Г. писац је и овај одељак, као и остале, поделио на поделељке. Има их свега 5, и то:

1. „Браћа Граси“, време од 133.—121. год. Ту је описан политички и економски живот Рима у II в. пре Хр.; кварење римских обичаја и први рат робова; затим покушаји браће Граха за преображај римске државе. Опис је нешто опширан, али добар и тачан.

2. „Владавина оптиматска“ (120—100). Овај одељчић добар је.

3. „Марије и Сула“, време од 100—78. Овај је поделељак опширан.

4. „Помпеј и Цезар; пропаст републике“, време од 78.—31. год. пре Христа, врло је опширан.

Уопште овај трећи део историје римске републике врло је опширан. обухвата трећину целе књиге. Мислим да је ова опширност сувишна за ученике VI разреда гимназија, којима је поглавито ова књига намењена, а одузето је тиме простора те је скраћен пети поделељак III-ег дела историје римске републике, а то је:

5. „Култура“, где је говорено врло мало о вери и философији, много више о уметности и најпосле о римској војсци, и ништа више.

Г. писац говорећи о вери у § 124. у главном понавља оно што је речено у § 51., последња (четврта) алинеја, само нешто опширније. Друга половина овога § говори о философији, и то само на овом месту у целом овом делу, осем оно 4½ реда на страни 222. при крају крупнијег текста § 160. О философији Римљана овде је речено у 9 реда позивајући се на I књигу, § 219., где је говорио о философији Грка у 23 реда. Могао бих запитати свакога, шта ученик може научити о стању философије у Римљана из овога: „...дотле су виши редови римскога друштва постајали према вери све равнодушнији и безбожнији (аугури се смеју вршећи обреде), или веру замењивали *философијом*, чије су нарочито две школе, *епикурска* и *стојичка* (I § 219. б.), биле у Риму јако раширене, јер су својим учењима најбоље одговарале и времену и карактеру римском.“ Тим пре што у I књизи није јасно речено каква је карактеристика стојичке и епикурске философије. Напомињем да је и овде изостао домаћи живот римски, привреда, како пољска тако и домаћа.

IV.

Четврти део књиге јесте историја римске империје од 30. г. пре — до 476. по Хр. Она је подељена на два одељка: 1) „царство као принципат“ и 2) „царство као апсолутна монархија.“ Сваки од ових одељака подељен је на поделељке, као и пре што је г. писац чинио, први на пет а други на три поделељка.

Овај одељак обухвата скоро трећину књиге. У целини добро је израђен, али за школу опширан. О Калигули, Клавдију, Нерону много је поклонити им свој тројици и један лист, а г. писац им поклонити скоро три листа. То исто вреди и за Галбу, Отона, Вителија и Домицијана. Кад је из римске историје могла изостати лепа слика о Корнелији, мајци браће Граха, заиста је могао изостати и један Калигула или Галба или Каракала са Елагабалом. Најпосле могу да кажем, да се г. писац у овој књизи није

држао у погледу културе онога распореда, кога се држао у првој књизи, особито код источних народа.

Са овим завршујем преглед овога дела. Сад, пре но што сумирам све што сам рекао о делу, да учиним још неке напомене. Замерам г. писцу што је употребио у овом уџбенику необично много страних речи. Ја ћу овде да наведем неке. Ево их: „топографија“, „аутохтони“, „сепесија“, „конзервативан“, „аграрне реформе“, „активна и пасивна права“, „реорганише“, „социјално“, „реформоване“, „популарни“, „вомитива“, „трофеј“, „револуција“, „форма“, „олигархија“, „нобили“, „принципс“, „логор“, „логорски“, „понтиф“, „понтифик“, „легат“, „администрација“, „титула“ и т. д. Или изрази: „да римским и италијским пролетером колонишу поједине провинције“ или „управљао је император преко својих легата (legati Augusti pro praetore), који су у повереним им провинцијама имали *потпун империјум*, с грађанском (управна и судска) и војничком влашћу.“

И ова књига штампана је двојаким слогом, крупнијим и ситнијим, а то је врло незгодно за школску књигу из двојаким разлога. Прво што се деца навикавају да у школској књизи има по нешто, што се сматра као споредно и што се може изоставити; друго, непедогошки је и нехигијенски за око, јер кад се чита и прелази с једнога текста на други, прилично се кваре очи. Није педагошки ни оно, што су стављена многа питања иза појединих година, јер се тиме деца навикавају на несигурност и сумњичење у факта историјска, а нарочито у вредност хронологије. Исто тако и оно што г. писац на више места употребљава: „можда“, „по свој прилици“ и т. д. требало би да изостане из поменутих разлога.

Многа и многа од поменутих замарака могла је изостати, да г. писац у самом свом основном плану није ударно, како мислим, погрешним путем, јер је хтео да напише књигу, која би послужила истина поглавито ученицима, али и наставницима. Ето баш то двојство навело га је, чини ми се, и на крупан и на ситан слог, и на питања после појединих година, на заграде и питања у заградама, што све, мислим, да не треба у једном школском уџбенику. (О овоме нека се погледају моје напомене на прву књигу овога дела у „Просв. Гласнику“ за септембар ове године.)

Исто тако све замерке, које напред изложих, могле су се избећи, да је г. писац своје дело још као рукопис предао на оцену „Главном Просветном Савету“, па би се по напоменама референата могло

многа што шта да исправи и допуни. Тим би добило и дело и писац, а највише школа и ученици. Напомене сад учињене могу вредети само за друго издање, јер је дело печатано, разуме се ако их г. писац буде усвојио.

Најпосле још две замерке, једна г. писцу а друга Главном Просветном Савету. Прва. Замерам г. писцу што ни у првој ни у другој књизи свога дела није казао по којим је ауторима дело радио. Референт првога дела то је напоменуо г. писцу, па је то опет остало незапажено. Друга замерка, Главном Просветном Савету, та је, што је требао при примању овога дела на оцену да се обазре на прописана „правила о писању и штампању уџбеника за средње и основне школе“ од 15. марта 1895 г. Бр. 4381., нарочито на чл. 2. И г. писац је члан Главног Просветног Савета, па и онда је био кад су прављена правила.

Да сведем све што о делу рекох.

Мане су:

- 1., што је нетачно представљено првобитно уређење Рима у најстарије време, а нарочито гентилна организација;
- 2., што је домаћи живот Римљана сасвим изостављен, па и васпитање римске омладине;
- 3., што није представљен тачно постанак патриција и клијената;
- 4., што су изостављене традиције, те је дело сувише научно за уџбеник, па готово хладно и сухопарно;
- 5., што је двојаким текстом штампан;
- 6., што нема карата уз поједине одељке;
- 7., што је врло опширно према потребама наших средњих школа;
- 8., што је писано да задовољи две потребе: ученике и у неколико и наставнике, и
- 9., што му је, како ми се чини, велика цена. За непуних 16 печатаних табака 3.50 дин. Истина књига је повезана, али ипак је цена велика.

Добре су стране:

- 1., што је добро израђен географски преглед Италије;
- 2., што је добро представљена борба плебеја с патрицијама, као и поступно јединачење плебеја и патриција;
- 3., што је добро представљено јачање римске државе за време републике;
- 4., што су добро представљене међусобице за време револуција као и покушаји за препорођај римскога друштва;

5., што је добро представљено поступно про-
надаће римске републике и прелаз у монархију;

6., што је обрађено више пажње римској кул-
тури но што је до сад то чињено (али ипак не-
довољно);

7., што је дело са сликама;

8., што је, завршујући стару историју, показао
поступни прелаз у историју средњих векова, као и
пропаст античке културе;

9., што је дело повезано, и израђено чисто и
добро на лепој хартији;

10., што је покљоњено доста пажње хришћан-
ству у Историји римске империје; и најпосле

11., што је ово ипак најбоље дело за уџбеник
који ми имамо.

Дакле кад се све, што је више наведено, сведе,
излази да се ово дело може употребити за школски
уџбеник наших средњих школа, али с тим, да г.
писац у другом издању многе партије скрати, унесе
много лепих примера из народних традиција, а на-
рочито да поправи оно што је речено о првобитном
уређењу Рима.

Поред свега тога, опет је ово дело најбоље у
нашој књижевности ћирилицом печатано, као дело
о историји Римљана. Писцу хвала на труду.

14. новембра 1895. год.
у Београду.

Миленко Вукићевић с. р.
проф. II беогр. гимн.

Усвајајући у свему мишљење г. Вукићевића,
као референта, Савет је одлучио:

1., да се ова историја може употребити као
школски уџбеник; и

2., да се г. Вукићевићу у име хонорара за ре-
феровање изда четрдесет (40) динара.

XV.

Прочитан је реферат г. Момчила Иванића, про-
фесора I београдске гимназије, о „Црквеном обре-
дословљу“ од г. архимандрита Фирмилијана.

Реферат г. Иванића гласи:

Главном Просветном Савету.

Према одлуци Главнога Просветнога Савета,
прегледао сам језик и педагошку страну рукописа,
„Црквено Обредословље за ученике средњих школа,
од архимандрита Фирмилијана.“

I.

Језик је у овом рукопису, уопште узевши,
доста правилан и чист, а стил јасан и лак. Ну

крај свега тога г. писцу поткрале су се неке,
крупније и ситније, граматичке и стилске грешке,
које у оваком спису, будућој школској књизи, треба
исправити, да би, што већим савршенством у том,
постигла и свој главни циљ и циљ, који има као
српска школска књига.

Грамматичких грешака, нарочито против науке
о гласовима и реченицама, има сразмерно мало, а
стилских, на име против чистоте језика, архаизама
и варваризама (русизама) има више. Ове последње
грешке доноси сам предмет собом, и у колико оне
не сежу у терминологију овога предмета, која нити
се сме преводити нити посрбљавати, док у српској
цркви влада *руско* словенски језик, — ја сам их
исправио.

Исправке, и граматичке и стилске, као и остале,
исправљао сам, црвеним мастилом, у самом руко-
пису. А да бих упознао и Главни Просветни Савет
са тим грешкама и мојим исправкама, навешћу их
у овом реферату. Грешке, које се више од један
пут, два пут налазе, наводим овде исправљене само
неколико пута, а ако их има и преко тога броја,
налазе се исправљене у рукопису. (Поред навода
римски број означава табак рукописа, а арапске
цифре страну тога табака.)

1. *Грешке против науке о гласовима и право-
писа*: тринајест, IX. 1., место: тринаест. — једна-
најестој, дванајестој, IX. 2., и једанаестој, двана-
естој. — просби, IX. 1., IX. 2., просбама, XII. 1.,
м. прозби, прозбама (ако се не би смела та реч
заменили народном речју: молба). — одма, X. 3.,
XIII. 1., м. одмах. — надприродне, XI. 4. м. нат-
природне. — предходило, XVII. 1., м. претходило.
— претказао, XVII. 4., м. предказао. — потсећа,
XXI. 4., м. подсећа. — не стало, XIX. 1, м. не-
стало. — петров, XXI. 2., м. Петров. — Г. писац
свугде, доследно, пише *за то*, дакле као две речи,
и ја мислим да право има. То је акриватна реч
као и *за љубав*, па кад ником не пада на ум, да
предлог и именицу спаја у писању, за што — предлог
и заменицу? — У осталом уз овако писање, да се
свака реч, па била она ма које врсте и у ма којем
значању, засебно пише, — стоји и ауторитет Да-
ничиев. Али према томе не треба писати као једну
реч: *затим*, што г. писац редовно чини. С тога сам
то свугде исправно. —

2. *Грешке против науке о основама*: божије,
I. 1., III. 4., IV. 3. м. божје, — божији, I. 2., IV.
3. м. божји, — божију, III. 2., V. 4., м. божју. —
човечјег, VIII. 4., м. човечјег. — чистоћи, IV.
4., м. чистоти. — поклонење, IX. 1., м. покло-
њење. — Иван-дан, XX. 3., м. Ивањ дан. —

3. *Грешке против науке о облицима*: Христовог, IV. 2., X. 3., м. Христова. — Спаситељевог, XV. 4., м. Спаситељева. — трновог, X. 3., м. трнова. — Христовом, V. 3., м. Христову. — њиховом, XV. 3., м. њихову. — разуму, VI. 4., м. разумеју. — давајући, VII. 4., м. дајући. — предавајући себе... Христу, XX. 4., м. предајући... — задржате, VII. $\frac{3}{4}$. 2., м. задржане. — пренешене, пренешени, IX. 1., принесено, XXI. 1., м. пренесене, пренесени, принесено. — волемо, X. 4., м. волимо. — добија, XIII. 3., м. добива. — патријарх, XIX. 2., м. патријарах. — пите (2. л. м. заповедн. нач.), XIII. 4., м. пијте. —

4. *Грешке против науке о реченицама*: свештеник благосиља народ *са речима*, X. 4., XI. 1., м., речима. — *прстене*, које свештеник у почетку венчања даје жениху и невести, *означава* да они ступају..., XIV. 1., м. прстени... означавају, или: прстење... означава.

5. *Интерпункција* је, уопште узевши, правилна. Највише има грешака у писању запете. То сам свугде исправио, држећи се правила, да и приређивањем и подређивањем сложене реченице — осим где је између главне и подређене реченице јака мисаона веза — као и скраћене додане реченице треба одвајати запетом. Да бих и са тим мојим исправкама упознао Главни Просветни Савет, навешћу неколико места, у којима ће се видети, и како је у рукопису обележена интерпункција, и како ја мислим да треба да буде.

У рукопису:	Моје исправке:
У паперти је и крстионица, где се деца крштавају а стоје и ормани за свеће и друге црквене ствари. IV. 3. —	У паперти је крстионица, где се деца крштавају, а стоје и ормани за свеће и друге црквене ствари. —
У манастирским храмовима служе се свете службе сваки дан а ту се осим калуђера и други хришћани моле Богу. IV. 3. —	У манастирским храмовима служе се свете службе сваки дан, а ту се осим калуђера и други хришћани моле Богу. —
јер је свака од њих освећена па се после почела употребљавати. IV. 4. —	јер је свака од њих освећена, па се после почела употребљавати.
Требник је свештеничка књига из које свештеници, читају и певају	Требник је свештеничка књига, из које свештеници читају и певају,

У рукопису:	Моје исправке:
кад крштавају венчавају, опевају и читају разне молитве. V. 2. —	кад крштавају, венчавају, опевају и читају разне молитве. —
Све црквене књиге написане су на црквенословенском језику и по свима православним црквама употребљавају се сасвим једнаке књиге. Многе црквене књиге добијамо из Русије а неке се штампају и у Србији. V. 2. —	Све црквене књиге написане су на црквенословенском језику, и по свима православним црквама употребљавају се сасвим једнаке књиге. Многе црквене књиге добијамо из Русије, а неке се штампају и у Србији. ¹⁾

Остале исправке те врсте учинио сам у рукопису, и оне се тамо могу видети.

6. *Грешке против чистоте језика — стилске у опште*: целивајућа (икона), IV. 3., м. целиваћа —, или: икона, која се целива. — наступајућег дана, VII $\frac{1}{2}$. 1., м. дана, који настаје —, долази за овим. — страдајуће, IX. 2., м. страдалнике, или: оне, који страдају. — позива *кајућег се*, VIII. 3., м. позива оног, који се каје. — Ученици су гледали узносећег се на небо Господа, XVIII. 3., м.... Господа, како се узноси на небо. — покровитељ *дотичне* вароши или села, V. 4., и покровитељ вароши или села, у којем је црква. — нужни, VII. 2., нужно, XIII. 1., м. потребни, потребно. — нужди, VII. 2., IX. 2., м. невољи. — јер се човек састоји из душе и тела, VII. 2., м. јер је човек из душе и тела. — Ова спрема састоји се, VIII. 4., м. ова спрема је. — које су постојале... у цркви, VIII. 4., м. које су... биле у цркви. — благодаримо, VII. 4., благодаре, VII $\frac{1}{2}$. 1., м. захваљујемо, захваљују. — благодарност, — VIII. 2., м. захвалност. — у *извесне* часове дана, VII $\frac{3}{4}$. 1., м. у одређене... — просби, IX. 1. 2., м. молаба, молби. — дозволи, X. 2., дозвољено, XXI. 2., м. допустио, допуштено. — *благодјејање*, XII. 1., м. добротинства, или бар: *благодјејања*. — она (литургија) се почиње *са*: Благословено царство..., XIII. 1., м. она се почиње *речима*: Благословено... — *Рождество* Христово — *Божић* — XV. 4., м. Рождество (Рођење?), кад има: Васкрсења, XVII. 4., Васкрс, XXI. 3., Ваведење, XIX. 4. — *љубезни*, XVI. 3., м. љу-

¹⁾ Оно, што у овим наводима не иде у исправку интерпункције, писао овде ни исправљао, него сам то учинио на свом месту.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

базни. — частице, VIII. 3., м. честице. — трапеза, II. 3., м. трпеза. — плашчаницу, XVII. 3., м. плаштаницу. — Многи народ беше изашао да види овај свечани *вход*, XIX. 4., м.: улазак. — по, IV. 2., IV. 4., VI. 2., и т. д. м. ну. —

II.

Иначе је овај предмет, као што сам напред напоменуо, написан лаким и јасним стилем, те ће то у многим допривети, да га ученици лако схвате и јасно разумеју. Али сам ипак нашао неколико места, која, кад се не би исправила, сметала би лако схватању и јасном разумевању овога предмета, дакле, била би на уштрб *педагошкој страни* његовој. То су ове неразговорне и нетачне одредбе и непотпуна излагања:

1. Одређујући Јеванђеље по садржини, за њега се овако каже: „у њему је наука Господа и Спаситеља нашег Исуса Христа“ (V. 1.), а за Апостол — да и он: „садржи такође науку Исуса Христа“ (тамо). Према таким одредбама излази, да је садржина и једне и друге ове свете књиге иста, а свакојако између њих има разлике. Ту разлику треба обележити у уџбенику, иначе ће ученици не само добити нетачан појам о тим књигама, него ће им бити тешко упамтити те одредбе, кад између њих нема разлике.

А таква су и ова места: „Из Псалтира се у цркви чита сваки дан“ (V. 2.) и: „Часловац је књига из које се такође чита у цркви сваки дан“ (тамо). Па каква је онда разлика између Часловца и Псалтира?

2. Нетачна су и непотпуна ова тврђења: „Све црквене књиге написане су на црквено-словенском језику“ (V. 2.). Иза речи „књиге“ треба додати: „за православне Словене“. — Такво је и ово место: „по свима православним црквама употребљавају се сасвим једнаке књиге“ (V. 2.). Пред последњом речју „књиге“, треба додати: „по садржини.“ А тако исто иза последње речи у ставу: „Целивају икону празника (V. 4.) треба додати: „који је онога дана.“

3. Изостао је превод словенскога текста у табаку XII. на стр. 3., као и, на истом месту, превод речи: „Адилуја“. А не чини ми се и да је тачан превод: „Пијте из ове чаше *ту* је крв моја“ (V 2.). Место „*ту*“ требаће: „*то*“. —

Одговоривши овако на оно, што ми је Главни Просветни Савет ставио у задатак, част ми је назвати се Главном Просветном Савету

29. новембра 1895. год.
у Београду.

понижни
Момчило Иванић с. р.
проф. I беогр. гимн.

Усвајајући мишљење г. Иванића, као референта, Савет је одлучио:

1., да се ово дело може употребити као школски уџбеник; и

2., да се г. Момчилу Иванићу има издати у име хонорара за реферовање педесет (50) динара.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 650-ти

24. јануара 1896. год. у Београду.

Били су: *председник*, Свет. Н. Вуловић; *редовни чланови*: д-р Милан Јовановић-Батут, Стев. Ловчевић, архимандрит Фирмилијан и Момчило Иванић; *ванредни чланови*: Михаило Михаиловић, Милован Р. Маринковић, Јован Миодраговић, Љуб. Миљковић, Љуб. Јовановић, д-р Ђорђе С. Ђорђевић, Михаило Станојевић и Јован Максимовић.

За *пословођу*, Мил. И. Шеварлић.

I.

Прочитан је и примљен записник 649. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. јануара о. г., ПБр. 17686., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Владимира Д. Стојановића, свршеног ђака јенског универзитета, који је поново молио за место предавача у средњим школама.

По саслушању разлога г. д-ра Мил. Јовановића-Батута, као пређашњег референта по овом предмету, Савет је одлучио: да г. Владимир Д. Стојановић нема прописне квалификације за предавача у средњим школама зато: што није положио испит зрелости и што није подагао никаквог испита на страном универзитету.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. јануара о. г., ПБр. 345., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Властимира Златановића, пређашњег католичког свештеника, који је тражио место учитеља латинског језика у нашим средњим школама.

Главни Просветни Савет, размотривши документе г. Златановића, одлучио је једногласно: да г. Властимир Златановић нема прописне квалификације ни за предавача ни за сталног учитеља латинског језика.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 9. јануара о. г., ПБр. 721., којим је спроведена Савету на оцену молба г-ђице Мирославе Димитријевићеве, редовне ученице Вел. Школе, која је молила за благодјејање из фонда пок. владике Вићентија.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, да изводи ову молбу и документе проучити и о томе Савету реферовати.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. јануара о. г., ПБр. 16876., којим се пита Савет за мишљење: да ли би се г-ђи Софији Ђ. Петровићки, учитељици, могла уважити за периодске повишице и она година, коју је провела као учитељица у „Дому за васпитање сиротне и напуштене деце.“

Пошто је г-ђа Петровићка, као учитељица барајевске (затворене) основне школе, вршила дужност у поменутом заводу, где јој је рад одличном оценом оцењен, то је Савет одлучио: да се ова молба г-ђе Софије Ђ. Петровићке може уважити.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. прошлог месеца и године, ПБр. 22565., којим је спроведена Савету на оцену молба г. д-ра Ј. Туромана, професора Вел. Школе, који је молио да се хоноришу његова дела, која се употребљавају као уџбеници у средњим школама, пошто је прошло пет година од када су штампана.

Савет је одлучио: да се умоли г. Милован Р. Маринковић, ванредни члан Савета, да изводи проучити све акте по овом предмету и о томе Савету реферовати.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. октобра пр. г., ПБр. 17364., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Немачко-српског и српско-немачког речника“ од г. Владимира Малине, учитеља језика у I београдској гимназији.

Савет је одлучио: да се упита г. Малина, да ли ће што год поправљати и прерађивати у овом издању свога речника, или да се прештампа овакав какав је.

VIII.

Саслушан је писмени реферат г. Милована Р. Маринковића, ванредног члана Савета, по молби

г. Божицара Јовановића, свештеника - професора, који је молио да му се уваже неке године хонорарне предавачке службе.

Пошто г. Јовановић није поднео никаквих доказа о тим својим хонорарним годинама службе, то је Савет, према реферату г. Маринковића, одлучио: да се по овој молби не може решавати без потребних докумената.

IX.

Прочитани су реферати г.г. Јована Миодраговића и Светислава Максимовића о „Методици школске дисциплине“ од г. Јосифа Стојановића, професора, који је молио да се ово његово дело препоручи за књижнице основних и средњих школа, за помоћну књигу уз педагогику у Учитељској и Вишим Женским Школама и у Богословији, и за поклањање ученицима ових истих школа.

Реферат г. Миодраговића гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам књигу „Методика школске дисциплине“, с обзиром на психолошка и хигијенска начела“ од Јос. В. Стојановића, проф. ниш. Учит. Школе, и част ми је дати своје мишљење о њој Главном Просветном Савету.

У педагошком свету усвојено је данас, да се под дисциплином разуме ред школски; а кад се још каже „школска“ дисциплина, онда је то још одређеније. Међутим, г. Стојановић је под овим насловом разумео просто науку о васпитању, која има своје име: Педагогија, Педагогика или Теорија Педагогије. „Методика школске дисциплине“ валао би да значи: како се ствара и одржава поредак, а код писца то значи: васпитање „тела и духа.“

Карактеристично је и оно, што писац вели „с обзиром на психолошка и хигијенска начела“, а данас се дела о васпитању не пишу само „с обзиром“, него на основици психолошких и хигијенских закона.

Књига има *Увод, седам глава и Додатак*. У „Уводу“ говори о „васпитној потреби и човечјој подобности за васпитање, о одредби и циљу васпитања и васпитној подели и установама.“ Дакле, управо о ономе о чему се говори у првим главама у свакој науци о васпитању. Ну разлика је у томе, што г. Стојановић говори о свему томе кратко и површно. Сем тога, г. Стојановић је и нејасан и нетачан. О „васпитној потреби“ и о потреби васпитања и о „васпитној подели“ и подели васпитања по значењу није свеједно, и ако би по особинама нашега језика прво било боље. Чудна је подела

васпитања у писца. Он га дели а) на васпитање *тела*, б) васпитање *духа* и в) *наставу*. Не знам где је писац нашао ову поделу и на основу чега је чини, и не знам како разлику он наводи између „васпитања духа“ и „наставе“? —

У глави првој говори се о „односу дисциплине према општим школским циљевима.“ Према ономе што писац разуме под речи дисциплина ово би значило овако: о односу науке о васпитању према општим школским циљевима. А то је апсурд. Ова глава обухвата: „Општи школски дух, одредбу, циљ и важност дисциплине у настави и нижу и вишу сферу(!) школске дисциплине.“ За прво вели, да се „најбоље види у различним ђачким и наставничким односима према својим правима и дужностима.“ У другој изриком вели, да „под том рељу (дисциплина) разуме науку о васпитању или ходегетику.“ Па онда вели: „Дисциплина и настава само се у теорији могу делити, а на пракци се ова подела готово сасвим не опажа.“ Ово је мешање појмова без невоље. Зато се сада вели, да се „саморадња“ не ствара само наставом, него и дисциплином; и под дисциплином се сада разуме школски поредак или запт (немачки Zucht). Ту се даље вели: „...настава и дисциплина подједнако утичу на ђачко тело.“ У „нижој и вишој сфери“ говори о „управљању“ и „упућивању.“ И ова је подела прилично незгодна. Овде говори о моралном карактеру па му „разликује две половине.“ У првој, вели, или унутрашњој, половини садрже се закони(!) и врлине, који су у човечјем духу тесно спојени, а друга, спољашња, страна карактера састоји се у томе, да ђаци своја знања и уверења и у животу остварују.“ Ово наводим да се види, какав је начин излагања и стил пјачев. Он замотава и оно што је по себи јасно.

У другом чланку ове главе говори о овоме: „Зашто се васпитава воља; средства за развој воље и сметње у развиту њеном; васпитање добрих и спречавање рђавих особина у васпитанику, и тешкоће у школском дисциплиновању.“ Тај је одељак понајопширнији (ваљда с тога, што је писац радио једну расправу о томе, под насловом „Психолошки основи воље и карактера“). А цео долази у „науку о васпитању или ходегетику“, у морално васпитање, а не у поредак школски, у дисциплину, како је ова реч у педагошком свету усвојена. Овде има оваких ствари:.... „рђавих страсти“, а чим је страст, она је рђава. „Ко детету казује, да се према приликама може чинити и добро и зло, тај му је непријатељ“, а не знам који би то васпитач учио свога васпитаника тако. Одлучивање зове „изборна

воља“ (стр. 18). „Самостално осећао“.... незгодно је. У „дисциплиновање добрих и спречавање рђавих осећања у васпитанику“ иде: „дисциплински утицај на развитак осећања лажи (!), стида, радљивости(!) и симпатије.“ Дакле, излази, да ми „дисциплинским утицајем“ имамо да развијемо у васпитаника и осећање лажи и некако осећање радљивости! Говорећи сад о првоме, о „осећању лажи“, писац вели: „Ко у васпитанику развије осећање правичности и искорени лаж, тај је“ и т. д., „јер правичност помаже да се развијају врлине, а лаж ствара пороке.“ Овде се погрешно говори о правичности. Супротно лажи је истина и *истинитост*. Даље се вели: „Васпитачи често нехотице погрешно уче децу и од тога се развија лаж.“ А не каже у чему то погрешно уче децу. Ако је то оно учење, које се ређа после, да „уче“ децу да краду и лажу, ово није ни право учење ни васпитање. У даљему говору, место о осећању стида, писац говори о учтивости, и ту се само на завршетку вели: „Омладини ваља забрањивати посећивање кафана као и осталих места (?), која могу рушити младићску стидљивост.“ Одавде се види, да писац мисли и средње школе. Код треће тачке, о радљивости, говор се изметнуо о реду, а код четврте место о „осећању симпатије“ говори о „моралним деловима.“ Ту се вели, да се врлине „уносе“ у васпитаникову душу; а оне се не уносе, него се развијају. Исто тако за „егоистичка“ осећања вели, да их треба марљиво „искорењавати“, а боље је: слабити, умеравати. Код „тешкоћа“ вели: „нема ни двојице, који су по своје психичком склопу једнаки.“ Реч склоп незгодна је за психичке појаве; а ако се баш и пренесе из материјалног света овамо, онда би се пре рекло, да су сви људи по своје душевноме склопу у главноме једнаки.

У глави другој говори се о „односу школске дисциплине према спољашњим васпитним чиницима“, (место чиницима), и то: према породици, „добре и слабе стране домаће дисциплине“ (место васпитања), па ту уметнуо и „слабе и добре стране школске дисциплине;“ затим, „према друштву, општини, цркви и држави.“ У целој се овој глави говори о познатој узајмици и хармонији између школе и куће, домаћег и школског васпитања, и наводе се штетне последице где тога није. И овде има оваких места:.... „циљ наше школе и јесте баш, кад обе ове васпитне чинице у једно исто време, не противречују, утичу на васпитанике.“ (Стр. 30). „Алтруистичка осећања према ближњима.“ Антагонизам тумачи са „раздор.“ „Бачка породица“ не може да буде. „Од умне и моралне снаге друштва зависи развој децји и важност школ-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

ских интерната“ потпуно је нејасно. „Црква помаже школи својим благословом или утицајем на ђачке куће“... „Школа је грађа(!), а наставници зидари чврсте државне зграде...“

У глави трећој говори се о „школском утицају на ђачко тело“ и то: посредном, непосредном, о „утицају на дечји мозак и живце“, на „ђачка чула“, крвоток, кичму, па уметнуто о „утицају ручнога рада на школски ред, и, најпосле, говори се о „ђачким болестима.“ Као што се види, потпуно наука о физичком васпитању. О правој дисциплини ни помена. И овде има грешака и нејасности. „Бади већином пате од *повреда* у мозгу;“ (место поремећаја); „мождана и живчана несвестица“ (а не знам како друге и има); „кривобокост“ је и нетачно и апсурдно. „Чистоћа спречава болести и *неред*!“ Говори и о лепоти учионица, о оправљању намештаја, о чистоти и „крмачама“ на пропису, о чистоти цртежа, разреднога каталога, о беспорочности наставниковој, о примеру Његову, о нарочитој потреби чистоте у женским школама и т. д. и то му све иде у „школски утицај на ђачко тело!... Сад се наводе цитати из појединих расписа министарских о подизању школских зграда у нас. Ево шта вели писац за што ваља неговати чуло вида. „Орган вида је потребан не само у школи него и у грађанском животу.“ А за сва чула вели: „Од стања чулних органа зависи ђачка пажња и разредни ред.“ Код чула кушања вели одмах у почетку: „*И грло и зуби* треба да су предмет наставникове пажње.“ Изгледа, да су и *грло и зуби* чула, а да су баш они чуло кушања. Код ђачких болести највише говори о „тајном греху“, а то је могао и да изостави, барем за основне школе.

Четврта глава говори о „школском утицају на ђачку пажњу.“ У првој реченици овде вели се: „Пажња је најважније *пигање* (место услов или погодба) у школском васпитању и настави.“ Ипак је ово понајважнији одељак, разређен опширно и доста добро, и ако опет с многим нетачностима и непотпуностима.

У глави петој говори се о „*спољашњим погодбама за ред у разреду*“, и то: о почетку предавања, о одморцима, о свршетку предавања, о реду на часовима појединих предмета. У свему се просто описује оно што се и како се данас већ ради у школама. Само куди, што „у неким школама сеоским нема ни звона ни звонцета“, те тамо мора редар, по наредби учитељевој, усмено да позива ђаке да у учионицу уђу. Још вели: „Прекомерна сасредсређеност само на предмету предавања јесте крајност, која често учитеља омета у васпитном раду.“ А овим је хтео да каже, да учитељ не сме настав-

ном садржином да се занесе толико, да не види шта деца раде.

У глави шестој говори се о „*општим средствима школске дисциплине*“: „пример и личне наставникове особине, ауторитет, љубав, настава, занимање“, и у глави седмој о „*посебним средствима школске дисциплине*“: надзор, „цензор“ и редар, заповест, забрана, молба и савет, писмена и усмена правила; казне (појам, циљ, подела правила за кажњавање и преглед казни); награде (опет појам, циљ средства за испитивања колико су ђаци васпитани: шетње и екскурзије, школски празници и забаве и школски одмор.“ И ова „средства за испитивање колико су ђаци васпитани одоше у „посебна средства школске дисциплине“! Напоследку долази „Додатак. „*Напомене о администрацији основне школе*“, који не би био на одмет учитељима да га прочитају, јер се у ручним књигама школским обично мало говори о овоме.

Ето, то је садржина ове књиге.

Поред грешака језичких у досадашњим цитатима да наведем још и ове: „...деца... они се морају ослонити“, и т. д. (стр. 12); „спојени у духу, место с духом; „сретајући“, место срећући; „Васпитач не треба ни тада да одобрава лаж, кад је вешто смишљена, *јер* што васпитаник вештије лаже, толико треба да је јачи надзор.“ Ово „јер“ нема места овде. „Кад погледамо на *оптимистичку слику* школскога живота“, онда ћемо видети, како школско васпитање има и своје добре стране.“ „Посећује“, место походп; „чињеница“, место чинилац; „најјаче“ и „не заклоњен, „не кажњен“ (одвојено); „псцрпљени“; „уколико — утолико“ (уједно); „воле“ место воли; „да један донесе комад меса, сланине или настрме; други — пасуљ, сочиво, грашак, купус, со, лука и т. д.“ место пасуља, сочива, грашка, купуса итд. „Сваке године... треба школску зграду поправити, кречити и чистити“, место окречити и очистити, или све троје у трајном облику: поправљати, кречити и т. д. „Скамлије“, место клупе или скамије. Место „бадрим“ боље је будним оком. „Ко није очешљан, нека се кратко шиша“, (место: ко не може да се чешља, нека се кратко ошиша). „И сиротиња не мора *доприносити нечистоћу*.“ „На укусу“, место по укусу. „*Заподозреног ученика*“... „Афекта, кога Прајер назива“... „Али међу утицима и знањима, који су интересни и који су преко потребни...“ „Омета“, место омеће. „Свака наставникова грешка на ђаке...“ место према ђацима. „Изражује“, „изчезава“; „а немирне ђаке поредупређује“; „које их очекују од доба зрелости“ (место у доба); „задовољство и својина који га могу навући или су га већ навукли“, и тако даље.

У осталом, ни мало не тајим да има ствари, које би веома корисне биле онима, који нису били срећни да уче учитељску школу, или су је одавно свршили па се занемарили.

Али тако исто смем поуздано да тврдим, да они, који су учили Педагогију, Дидактику и Методу у ма којему бољему заводу за учитељску спрему, неће у књизи г. Стојановића наћи ништа ни ново ни више но што су у школи учили. Само им извесни изрази и овако разумевање „школске дисциплине“ могу нанети забуну.

Још мање књига г. Стојановића може имати права да постане ручна књига за ђаке учитељских школа, и ако се у овоме данас осећа велики недостатак.

Држећи, да књига, која тражи санкцију с највишега просветнога места, ваља да има много мање мана, и да је израђена много марљивије, с обзиром на наше прилике и потребе, мени је жао, што, према овоме, не могу дати мишљење, да Главни Просветни Савет може препоручити господину министру ову књигу г. Јос. Стојановића.

7. маја 1895. год.

Београд.

Главном Просветном Савету
понижи

Јов. Миодраговић с. р.
проф. Учит. Школе

Реферат г. Максимовића гласи:

Главном Просветном Савету.

Главни Просветни Савет поверио ми је дело г. Јосифа Стојановића „Методика школске дисциплине“ на преглед и оцену. Захваљујући му се на указаној ми части, у исто га време молим, да ме извини, што сам се са подношењем реферата оово-лико задоцнио. Узрок су моји приватни послови.

О самом педагошком саставу г. Стојановића имам да кажем ово што иде.

Одмах ћу рећи, онако у опште, да у „Методики школске дисциплине“ има довољно грађе, али да је та грађа, на жалост, још сувише сива, неизрађена. О каквој системи ни помена нема! Дело је скроз несистематски израђено. Сам наслов не стоји ни у каквој сагласности са садржином. Наслов је „Методика школске дисциплине“, а садржина обухвата не само методе, него и циљеве и средства школске дисциплине. Поред те главне мане има у делу још доста погрешака, непотпуности и нејасности, које ће одмах показати.

Г. писац је поделио цело дело на увод, 7 глава и додатак. У уводу говори прво „о васпитној по-

треби и човечјој подобности за васпитање.“ Кад би био потпун, овај би одељак био добар, али овако сумњам, да је човечја подобност за васпитање доказана свега овим двома реченицама: „Човек се лако потчињава васпитним утицајима. Сви предмети, који се око човека налазе, утичу на његово тело и душу.“ Овај је одељак, дакле, непотпун.

Даље се говори у уводу „о одредби и циљу васпитања.“ Г. пишчева дефиниција васпитања овде гласи: „Васпитање је свесни, намерни и системски друштвени рад, којим се у дечјем животу стварају најподесније погодбе за правилан развитак духа и тела.“ Можда би ова дефиниција била и добра, кад би нам писац објаснио, шта подразумева под друштвеним радом, али је овако, у најмању руку, нејасна, чега код дефиниције не сме бити.

Васпитна је сврха, по г. Стојановићу, да васпитаник буде „здрав, образован и моралан.“ Ова је сврха непотпуна, јер је изостављен религијски моменат. За чудо ми је, да је баш г. Стојановић, као богослов, могао учинити овакву погрешку.

У последњем се одељку увода говори о „васпитној подели и васпитним установама.“ Пре свега, мислим да је правилније рећи подела васпитања него васпитна подела. Ако пак г. писац мисли да је то свеједно, онда сам слободан упутити га на ове изразе: подела наука и научна подела, који очевидно не значе једно и исто. Али то је, будући наслов, споредна ствар; главно је садржина. Па да видимо, каква је садржина овог одељка. Целокупно васпитање поделио је г. писац на три дела: а) на васпитање тела, б) на васпитање духа и в) на наставу. Непојамно ми је, на основу чега дели г. писац наставу од васпитања духа! Жалео бих знати, шта се наставом васпитава, ако не дух! По свој прилици, г. Стојановић, држећи се немачке поделе на *Pflege, Zucht* и *Unterricht*, није могао наћи згодне српске речи за *Zucht*, па је неспретно употребљено израз „васпитање духа.“ Ова је подела, дакле, погрешна. Исте је среће био г. писац и са обележавањем задатака појединих одељака. Тако, дефиниција телесног васпитања гласи: „њиме се помаже не само развитак тела него и духа“, — и то је све. Код васпитања духа пак стоји, да оно вежба и тело и дух. И једном и другом је, дакле, задатак, да вежбају и дух и тело. Па онда, каква је разлика међу њима? — Дефиниција наставе, код писца, гласи: „њоме се системски допуњује и објашњава лични опит васпитаников и тако спрема за схватање знања.“ Признајем, да ову дефиницију не разумем потпуно, а то по свој прилици долази отуда, што не знам, шта писац замишља под изразом „лични опит васпитаников.“ Али, рецимо, да

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

то значи, кад се с руског преводе, васпитаниково искуство, тада би горња дефиниција значила, да је задатак наставе, да објашњава и допуњује васпитаниково искуство, те да га тако *спреми* за схватање знања. Дакле, да га само спреми за схватање знања, а не и да му да знања. Логички се из овога може извести закључак, да, или постоји још један одељак у васпитању, коме је задатак, да даје знања, а који је г. писац заборавио споменути, или пак васпитању није ни задатак, да даје какво знање. Доказивати, да је и једно и друго погрешно, сматрам да је излишно.

Остало, што се говори у уводу, истина је кратко, али није погрешно. Могло би се само на оном месту, где се доказује, да је поред домаћег потребно и школско васпитање, додати још и ово: да има родитеља, који имају и времена и спреме за васпитавање своје деце, али немају за то воље, као и то, да се у васпитаника тек школом могу развити многе друштвене врлине.

Таква је садржина увода. А сад да пређемо на поједине главе.

Глава прва носи наслов: „Однос дисциплине према општим школским циљевима.“ Прочитавши целу главу неколико-пута, нигде нисмо могли наћи јасно обележен поменути однос. Уопште цела је садржина ове главе нејасна, тамна, а често пута и нелогична. Тако, говорећи о „општем школском духу“, нигде писац не казује шта треба разумети под тим изразом. Сем тога на једном месту стоји: „Општи дух или карактер школе јако утиче на владање свакога ђака. Све се то најбоље види у различним ђачким и наставничким односима према својим правима и дужностима.“ Према овоме, дакле, „ђачки и наставнички односи према правима и дужностима“ имају се сматрати као последица општег школског духа. Али г. писац одмах за овим говори овако: „Кад се ђаци и наставници добровољно потчињавају школским правилима, вршећи своје дужности тачно и савесно; кад се њихови интереси не косе, него се сви потпуно слажу, онда се каже, да је у таквој школи добар дух, добра дисциплина.“ Овде је сад потпуно изокренут однос између општег школског духа и „ђачких и наставничких односа према својим правима и дужностима“; оно што је горе било узрок, сад је последица и обрнуто. Даље, на једном месту стоји, да је општи школски дух исто што и дисциплина, на другом опет, да је то само спољашња страна дисциплине. Ја сумњам, да ће ико бити у стању, да из одељка о општем школском духу сазна, шта је то општи школски дух, како се он ствара и какав треба да буде.

Из одељка о „одредби, циљу и важности дисциплине у настави“ важно је запамтити, да г. писац под дисциплином подразумева „науку о школском васпитању или ходегетику.“ Против овако опширног схватања појма дисциплине немамо ништа; само ћемо бити слободни напоменути г. писцу, да се појам ходегетике не поклапа потпуно са појмом науке о школском васпитању. Ходегетика је наука о васпитању у ужем смислу (*Erziehungslehre im engeren Sinne*) — у опште, а не само наука о школском васпитању, као што то писац вели.

У 10-ом одељку ове главе г. писац говори о „дисциплиновању добрих и спречавању рђавих осећања у васпитанику“, па одмах у почетку вели: „овде спомињемо дисциплински утицај на развитак осећања лажи, стида, радљивости и симпатије.“ Ово је врло неспретно казано, јер се из тога логички може извести, да је дисциплини задатак да развије код васпитаника осећање лажи, као што јој је задатак, да развије осећање стида, радљивости и симпатије. Сем тога, мислим да би било правилније ставити код лажи и радљивости израз склоности, навике или нагони у место осећања. — У даљем разлагању писац ставља као противност појма лажи појам правичности, јер вели „ко у васпитанику развије осећање правичности и искорени лаж, тај је постигао велики део васпитне сврхе.“ И опет је г. писац, у недостатку српске речи за немачку *Wahrhaftigkeit*, неспретно употребио израз „правичност.“ Ми бисмо му препоручили реч „искреност“ или још боље „љубав ка истини.“

У истом одељку, на стр. 26., стоји: „На послетку, нека се сваки ђак навикава, да своје одело, књиге, играчке и остале ствари држи чисто, јер се тако навикава, да је *штедљив*.“ Ја мислим, да ће сваког изненадити овај завршетак. Навикавањем на чистоту пре се може развити ма шта друго (као естетичност, уредност) него штедљивост.

При завршетку овог одељка у место да говори о дисциплинском утицају на осећање симпатије код васпитаника, као што је у почетку и ставио себи у задатак, он говори о *моралним делима*, која се, по његовом мишљењу, оснивају на хришћанској љубави према ближњима. Ма да ова љубав у многоме подстиче човека да морално дела, ипак сматрам да она није искључива основа моралних дела. Иначе, остали нехришћански народи не би били способни за морално делање.

Друга се глава завршује одељком „о тешкоћама у школском дисциплиновању.“ Овај је одељак и сувише кратак. Тако, није споменута индивидуалност масе, коју учитељ мора познавати, ако мисли имати успеха у дисциплиновању. У средњим шко-

лама јако смета правилном дисциплиновању и стручњаштву, јер услед поделе предмета на више наставника губи се јединство и једноликост у дисциплиновању. Најзад, г. писац је и сувише мало речи утрошио на својства, која учитељ треба да има, ако жели правилно дисциплиновати своје ђаке. Без темељног и обилног знања, без озбиљног размисљања, пажње, самообуздавања, познавања људских склоности и потреба, извежбаности и искуства у избору и примени дисциплинских средстава — без свих тих својстава учитељ никад не може бити добар дисциплинатор. На ове ствари је, међутим, г. писац врло малу, скоро никакву, пажњу обратио.

Да споменем још само један пасус из овог одељка, из кога ће се видети, да неки педагошки појмови нису потпуно пречишћени код г. писца. На стр. 28. стоји ово: „Али за дисциплину није доста, да се зна само ђачки индивидуалитет, него тако исто ваља изучити и све узроке, који стварају неред. Ови су узроци врло разноврсни, пошто су ђаци скупљени из разних кућа са разним *навикама*.“ По г. писцу, дакле, навике не улазе у састав индивидуалности.

А сад да пређемо на другу главу, која говори о „односима школске дисциплине према спољашњим васпитним чињеницама.“ И ова глава има доста недостатака. Тако на стр. 32., говорећи о slabим и добрим странама школске дисциплине, вели, да „школа махом признаје рад и успех оних ђака, који су најподобнији за умни рад.“ Па онда даље: „тако исто бива, да подобнији дечко за брзи и велики успех добива од наставника похвалу и награду, докле његови слабији другови, *и поред свих напрезања*, једва добивају обично одобравање, и тада се искрено радују, што су се ослободили од казне.“ Г. писац је овде унао у велику погрешку. Кад је већ соби ставио задатак, да говори о slabим странама школске дисциплине, онда је требало да говори о оним њеним манама, које леже у самој њеној природи, т. ј. које се не могу избећи и у најбољој школској дисциплини. Овако пак он говори о рђавој школској дисциплини, што му није задатак.

У добре стране школске дисциплине г. Стојановић на стр. 34. урачунава и то, што је ђак принуђен, „да се бори с љутим и пргавим наставницима и школским правилима.“ Овоме не треба коментара. Ове погрешке у толико више падају у очи, што и сам писац на 36. стр. вели, да „увек има пред очима добро уређену школу“, јер свакојако школе, у којима се ђаци боре с пргавим наставницима и у којима се не признаје труд неталентованих ђака, не могу се рачунати у добро уређене школе.

Глава трећа говори „о школском утицају на ђачко тело.“ Ова би глава била добра, да је унето више објашњења. Овако су поређана само правила са врло мало образложења. У осталом, на неким су местима изостављене најпотребније ствари. Тако, говорећи о крвотоку (стр. 62.), није ништа споменуто о кретању, о дубоком дисању, о рђавим последицама прекомерног телесног и умног рада као и душевних потреса и т. д.

Када је г. писац највише труда уложио око обраде четврте главе, која говори „о школском утицају на ђачку пажњу.“ Мени се, шта више, чини, да је ова глава сувише опширна, што у осталом не мора бити никаква мана, само ако је садржина добра. Али, на жалост, и овде има доста ствари, с којима се никако не могу сложити. Пре свега, подела пажње на природну и вештачку или пасивну и активну не чини ми се да је добра. Пажња је увек природна и увек активна. На стр. 71. стоји „да појаве телесних покрета утичу на развој пажње, јер служе као спољашњи израз њен, који грчи чеони мишић.“ Овај је став, у најмању руку, недоследан, јер кад су телесни покрети израз пажње — дакле њене последице, онда откуд они могу бити у исто време и њени узроци? Мало даље од овога става има и неких ситница, које су могле, у интересу крупнијих ствари, потпуно изостати, тим пре, што нису ни потпуно тачне. Тако вели за чеони мишић: „грчећи се, он подиже обрве и на кожи чела образује хоризонталне боре, и због тога се очи при отварању шире. По некад се за време пажње и уста широко отварају. У деце, а и у многих људи, сувише јака пажња изазива *напућеност усана*. — Међу тим, мишљење се сасвим друкчије на лицу исказује. Оно утиче на округао мишић трепавица и спуштајући обрве, образује међу њима кратке вертикалне боре. Тада су очи полуотворене, или сасвим затворене. Намрштеноост обрва често физиономији даје изглед умне енергије. Уста су у овој прилици затворена зато, да помажу потребно напрезање.“ Ово су, као што рекох, ситнице, а и нетачне су; јер има људи, који су пажљиви са затвореним устима и намрштеним челом, а има их онет, који су замисљени са отвореним устима и издигнутим обрвама.

На стр. 72. стоји: „пажња више има посла са спољашњим светом, а мишљење с унутарњом свешћу.“ Писац, дакле, не зна, да ми можемо обратити пажњу и на своје унутарње појаве, на појаве свога духа, а не само на појаве спољњег света, а исто тако да можемо размисљати и о појавама спољњег света, а не само унутарњег. У осталом, мишљење без пажње не да се ни замислити.

Г. писац не зна, да васпитање треба строго делити од дресуре, иначе не би казао да је „ве-

штачка (активна) пажња посао васпитања и *дресуре*“ (стр. 73).

До које су мере непречишћени појмови о хитимичној и нехитичној пажњи код г. писца види се из ове реченице: „највећи ступњевни у развоју природне и вештачке пажње представљају *два негативна појма*.“ (стр. 74.).

По г. писцу у развоју вештачке пажње има три периода. „У првом периоду васпитач утиче на дечје осећање страха и себичне тежње, а користећи се примамљивошћу награда, утиче на симпатичка осећања и природну радозналост, која се највише срета у деце.“ У овом периоду, дакле, васпитач утиче и на страх и на себичне тежње и на осећање симпатије и на радозналост својих воспитаника! Ово се не може другаче крстити до збрканост појмова! — У трећем периоду вели писац, да је васпитна сврха постигнута, кад воспитаник „под утицајем интереса, честољубља и славољубља и даље продужује рад на који се већ навикао“ (стр. 76). Врло морална ова васпитна сврха, заиста!

На стр. 81. стоји ово: „пажња се јако заморава од усвајања, памћења, прерађивања и комбинавања различних представа. С тога се захтева, да је распоред часова тако удешен, да ђаци не уче неколико часова један исти предмет, а тако исто и сродне предмете, као што су на пр. алгебра, геометрија, географија, историја и језици.“ По писцу су, дакле, алгебра, историја и језици сродни предмети!

По г. писцу, велику погрешку чини онај наставник, који „у садржај предавања уноси напомене и приче“ као епизоде.“ Међутим, сви педагози препоручују, да се, нарочито код сувопарнијих предмета, унесе и по каква занимљива првча ради освежавања саме наставе.

Да споменем још неколике крупније недостатке из осталих глава, па да завршим свој реферат.

У глави шестој на стр. 104., говорећи о васпитачевом примеру, г. писац вели да се његово дејство оснива искључиво на нагону ка подражавању. Међутим то је погрешно. Примером се утиче не само на поменути нагон него и на *осећање*. Тиме, што се детету морално добро показује *in concreto*, надражује се његово морално осећање у великој мери, његово интересовање за морално добро постаје много живље, а тиме се његова воља скреће правцем доброга. У том смислу вели Платон: „Врлини се можемо научити тек средством врлине, пошто њена појава изазива љубав и тежњу за њом.“

При завршетку рећи ћу још ово. Г. писац је изоставио много што шта, што се иначе налази у

свима делима о школској дисциплини. Тако, на првом месту није ништа говорио о послушности, а то је велики недостатак, јер се без послушности добра дисциплина не да ни замислити; неки јој педагози придају, можда с правом, толику важност, да је изједначују са добрим васпитањем. Исто тако ништа не налазимо споменуто о развијању побожности, о неговању родољубља, о развијању и јачању савесности и т. д. А то су све ствари, које имају далеко већу важност него на пр. то, да пажљиви људи имају напућена уста.

Остаје ми још да кажем штогод о језику овога дела. Ни ту писмо ни мало задовољни. Пре свега цело се дело одликује нејасношћу стила. Навешћу, као доказ, неколико примера.

На стр. 54.: „Дисциплиновање ума састоји се у правилном понашању према можданој маси и живцима.“

Стр. 68.: „Пажња није нарочита моћ духовна или стручна подобност, него је извесно интелектуално стање, које у свести преовлађује услед сложених узрока, од којих опет зависи кратка или дуга напрегнутост умнога рада, који је у једном извесном правцу упућен нехитично (пасивно) или вољно (активно).“

Стр. 72.: „Рад неке мисли у нервним основима ствара молекуларну промену, која се по нервима простире до њихове периферије, или бар до ганглија, чија осећајност због овога расте.“

Стр. 84.: „Свако осећање живље усвајамо, кад после њега одмах добијамо са свим негативно осећање (н.пр. радост после жалости, смелост после страха и обрнуто). *С тога је у проштитивању потребно, да наставник не казује решење задатка, него да сами ученици до њега дођу.*“

Стр. 37.: „Сви се савети могу просто и природно казати, као што о томе и само дете говори.“

Стр. 79.: „Утисак, који је са свим непознат, нема потребну тачку, помоћу које би се могао спојити с асоцијацијама представа, које се чувају у свести.“

Стр. 116.: „Надзор је скуп свих посебних мера у школској дисциплини, јер системски управља дечјим телом и душом,“ и т. д., и т. д.

Исто тако има и доста граматичних погрешака као: „стављен у таквим погодбама“, „лењ“, „лењост“, „заподозрен“, „смета развој пажње“, „смета правилно усвајање“, „да у њему (ђаку) утврде (родитељи) ауторитет и поверење према наставницима“, „човек се може доста васпитати на рад“, „уписућна“, „исцрпљен“, „акроматској форми“ (у место акроматској форми) „изломи прозор“ ит.д.

На основу свега реченога моје је мишљење, да се дело „Методика школске дисциплине“ не може препоручити за школске књижнице ни за употребу онима, који изучавају по школама педагошку науку.

4. јануара 1896. год.
у Београду.

Главном Просветном Савету
вазда на услузи
Свет. М. Максимовић с. р.
предавач Учит. Школе

Према рефератима поменуте г. г. референата Савет је одлучио:

1., да се ово дело не може препоручити за оно за што је понуђено;

2., г. г. референтима одређено је у име хонорара за реферовање свакоме по 50 (педесет) динара.

X.

Прочитано је писмо г. Милоја Влајића, професора, који је изјавио да се не може примити прегледа Буквара за основну школу од г. г. Ст. Чутурица и Мих. Јовића, учитеља.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. д-р Ђорђе С. Ђорђевић, ванредни члан Савета, и Димитрије Путњиковић, учитељ, да изволе ове Букваре прегледати и о њима Савету реферовати најдаље до конца марта ове године.

С овим је свршен овај састанак.

НАУКА И НАСТАВА

О ВАЖНОСТИ ТЕКТОНСКИХ СПОМЕНИКА ЗА ИСТОРИЈСКО ИЗУЧАВАЊЕ

Говорио 14-га јануара 1896. године, на слави Св. Саве у Великој Школи у Београду,

Михаило *Валтровић*
проф. Вел. Школе.

Из сјајног кола радова Св. Саве за добро српскога народа дотичемо се данас једнога, да бисмо имали драгога повода спомињати име његово оном дубоком захвалношћу и високом поштом, коју Св. Сава, као свестрани народни добротвор, заслужује; да бисмо, поново сећајући се његових радова и заслуга, загрејали се племенитим осећајима и тежњама за опште добро, и да бисмо се од њега научили оном погледу и раду, којим се укупно и подједнако, једном снагом, једним правцем и једној сретној сврси, воде све стварне и духовне чињенице у животном склопу једнога народа.

Великим и крепким духом својим схваћао је и постављао себи белегу за рад свој; оштрим и поузданим погледом мерио је прилике за своје велике намере, и снажном и издржљивом вољом прибирао је све удобне снаге за њих, те је тако Св. Сава

успео био, да српском народу створи основу за његов углед и признање с поља.

У обиму његова многострука успешна рада јављају се све оне разноврсне бригае о одржању, развијању и јачању државе, које су данас подељене међу читаво коло старатеља о народном добру и напретку. Светог Саве рад обухвата читав програм једне државне управе.

Делања његова на разним пољима народних и државних потреба проучавана су и признавана са разног гледишта, од векова до данас. Свакад му је при томе одавана хвала, како од смирена и побожна последоватеља његова у раси, тако и од световног, озбиљног и праведног проучаваоца његових радова.

Светог Саву знамо и славимо као утврдитеља српске цркве, као основатеља књижевности, као учитеља народног и као обновитеља државног угледа и државне моћи. Али обиље његових подстицаја за разне појаве у животу народном и његов утицај на развиће њихово, није исцрпено.

За посматраоца народа као целину, у којој сваки део има свог, самим организмом одређеног, места и одређеног судела у

општем животу; у којој један део без другога не може бити, и у којој рад једнога условљава делање другога; у којој се све једном животном снагом креће и све скупа чини прави нераздвојни жавот, — за таква посматраоца има у раду Св. Саве још доста појава, за које он посматрања своја може успешно да веже, и да их развија у благодарни спомен њему.

И нашој речи за данашњу прославу тражилисмо ослонаца у раду Св. Саве, али у једној врсти рада, која до данас још није онаквом пажњом проучена и оцењена, каквом су пропраћане и обележаване заслуге Савине за цркву, књижевност и државу. Та врста рада служила је Св. Сави само као средство за постизавање црквених и државних смерова, али је при томе, по природи својој, заузимала знатно и важно место у оном колу народних творевина, које се обухватају речју *тектоника*.

То су оне од земље, камена, дрвета, гвожђа, бронзе, злата, сребра и другог тврдог или меког градива, извезбаним оком и вештом руком изведене творевине, којима је народ тежио и успео да одговори потребама својим више и ниже врсте, и којима је према томе знао да даде спољна, целисходна облика.

На челу тих тектонских радова, који облике изводе из каквог стварног градива, стоји Архитектоника, као најузвишенија, али и најтежа, јер својим облицима даје израза и стварне појаве оним осећајима и покретима људске душе, којима је врело чојеков појам о највишем бићу, о Божанству.

У стварању Божјег храма архитектоника је слободна, неспречена у полету, док се напротив при осталим створовима својим мора да осврће на природу оних потреба, ради којих се она управо и позива на стварање. Отуда су створови њени тако разнолики, јер имају да послуже или појединцу или друштву на намирење или телесних или виших духовних захтева и уживања.

Архитектоници дао је био Св. Сава у Србији живог полета, зидајући многе мале и велике цркве и друге зграде. За грађење Жиче био је довео искусне зидаре и тесаче камена из грчке земље.

На архитектонску уметност као и на друге, које снажно и успешно помагаху да се Божји домови достојно изводе и украшавају споља и изнутра, и да се снабдевају свим оним што им је за свети задатак њихов требало, утицао је Св. Сава јамачно благотворно, стекавши себи знања и искуства по црквама које је виђао на путовима својим, по грчким крајевима.

Ну нашој речи није смер зауставити се сад на овој врсти Савина рада, па је према њеној вредности и важности рашчланити и ценити. Она би нам, истина, могла пружити многа још необрађена градива за расветљење неких питања уметничке и техничке природе. Али таквим питањима данас места не дајемо.

Не заустављамо се на заслугама Св. Саве око подстицаја и одржавања црквене уметности, но се задовољавамо тиме што смо обележили гледиште, са којег се, уз остала већ постављена, још можемо дивити крепком уму и разгранатом раду Савином; задовољавамо се, што смо обележили ону грану Савиног делања, за коју припети можемо оно што смо као главну садржину нашој данашњој речи одредили.

Архитектоника је сјајан и важан део те садржине, коју иначе чине све оне од опазног градива израђене ствари, којима је српска рука, дајући им облика, хтела да се одазове разноликим потребама обичног и вишег живота. Садржину чини све оно што је Србин вештак или занатлија, стварајућом силом одушевљен и вођен, тесао, кресао, дељао, стругао, глачао, ковао, куцао, калушио, лио, шио, шарао, везао, сликао. Свим овако створеним стварима створен нам је стварни извор, из којег до данас готово ништа нисмо црпили, да бисмо себи

створили истиниту и стварну слику о стварној образованости и умењу српског народа у прошлим вековима.

Предмет нашој речи везан је још једним беоцугом за светлог узорника и његово делање, везан је налогом у типичу његовом, да монах не празнослови и не беспосличи, но да на опомену свога игумана оде с молитвом у своју ћелију и да ради ручни посао.

Молитва и посао били би и данас за многу душу моћни лек и драгоцени ослонац за ведрије погледе на себе и на свет.

У монашкој ћелији сазрело је много искуство на корист знању и умењу; из ње је изишао многи рад од уметничке вредности по облику, садржини својој и изради.

Творевине из ћелија, заједно с оним изведеним ван њих, руком световних уметника, занатлија или радника, пребогата су остава, из које се поуздано дићи могу многа објашњења и одговори на питања, која су или већ чињена, или ће се чинити, кад на њих дошао буде ред, о историјској улози и положају Српског Народа, а с погледом на сва кретања народнога духа и успеха његова на свим пољима људскога делања.

Сви ти тектонски сведоци културе мерило су за јачину творачког дара у Србина; поузданим белегама на себи воде испитиваоца до у најстарију народну словенску заједницу; казују колико се првобитнога још задржало, а колико у току векова изменило силом унутрашњег народног развитака или под утицајем са стране, означајући у исти мах и правац и величину таквога утицаја; они износе јачину доскочљивости народне у борби с природом и у одазивању потребама појединца, породице, друштва и државе; показују способност у савлађивању градива при извођењу облика; показују ступањ уметности и техничког знања. Они су скупа огледало извесне врсте појава у породичном, друштвеном, верском и државном животу народа.

Да се пак све то може читати и дознати са онога што је умом и руком извео умет-

ник, грађевинар, сликар и вајар, и мајстор зидар, мраморник, златар, дрводеља, ковач, грнчар, стругар, шавац и земљорадник, то је истина, коју не износимо ми први, тек данас. Она је већ давно призната, и у њу верују и ње се држе у велико научењаци онде, где се народна прошлост проучава свестрано, озбиљно и разложно. За такве научењаке тектонски културни сведоци драгоцени су извор за историјска истраживања, јер им је казивање често јасније, убедљивије и неоспорније, но у неког писаног извора.

Извори су за извођење историјских истина двојаки. Једни су писани; причају речима, језиком садржину своју; читају се. Други не говоре језиком но обликом својим, бојом својом, представом и још другим физичким и хемијским особинама, које им је људска рука дала, хотећи тиме да даде израза каквој мисли или осећају људском

Они први извори писани су у нас на кожи, хартији, дасци, зиду и другој подлози, а јесу животописи владара, летописи који казују догађаје, списи поучне и моралне садржине, писма писана по државном или приватном послу, записи разне садржине по већ наведеним списима, и натписи на зградама, надгробним споменицима, иконама, крстовима и многим другим црквеним и световним предметима. Ови последњи, уз натпис који носе на себи, уједно су извор и својим обликом и свима за њега везаним белегама. Тиме прелазе у врсту неписаних извора, којих има у великом броју и у које, како је већ напред поменуто, иду мање и веће црквене и световне грађевине, разни сликарски и вајарски радови, судови, оружје, алати, накит, ткива и све што је човек направио од градива ради свога заклона, одбране и друге потребе, или из чистог унутарњег нагона, да извођењем облика племенито задовољи душу и срце своје.

Разложном употребом и једних и других извора моћи ће испитивалац тек да састави верну и потпуну слику оног времена, које

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

испитује, јер ће у њима скупа само наћи све састојке и остатке тадашњих разних чињеница, које су све стајале под вођством и утицајем истог, општег, временог духа.

Писмени извори веома често налазе корисне допуне и потврде у тектонским, као што опет за ове писани садрже податке о времену и побуди њиховог постања, или о другим којим приликама с којим су били у вези.

Од какве је огромне важности таква узаманост извора по успех у науци испитивалачкој, најлепше се види, кад се са успесима данашњег изучавања прошлости у класичких народа, које је основано на обојим изворима, сравне успеси истраживалачког рада у XVII и XVIII веку, кад се научењади на тектоничне изворе нису освртали. Поред све своје дубоке ишчитаности, и поред највеће опрезности у употреби искључиво писаних извора, долазили су они до погрешних закључака и поставака.

Важност и вредност, живот и рад неких азијских народа не бисмо у оноликој мери познавали, у којој га сад знамо, да нам нису о себи оставили јасна скулптурисана и живописана сведочанства по зидовима својих храмова, палата и гробница.

Не бисмо по писаним изворима само ни у историју Мисира могли тако дубоко загледати, да вредни становници његови нису, поред писма, оставили толико скулптурисаних и живописаних података о својој вери, о својим боговима и владарима, о државним и друштвеним уређењима и обичајима, о раду и успеху у рату и миру, и о многим приликама, какве се дешавају у живом и окретном народу, а које се тичу или општности или појединца.

И јелинска и римска старина сјајно је објашњена и осветљена многим тектонским податцима, који попуњавају, оживљавају и проширују вести и казивања, сачувана нам до данас у писаним изворима. Веру, митологију, а у неколико и појезију расветљују

многи архитектонски, скулптурски и живописни радови, који су често од велике уметничке вредности. Многим одломцима из лепе књижевности и од неких трагедија има допуна у сликама. О породичном и друштвеном животу такође је кичица сликарева оставила података на разним предметима, као и вајар на већим и мањим рељефима. Мир и рат, озбиљни рад и уживања, ступањ искуства у уметности и занату, дом и покућство, одело и накит; сав јелински народни живот и рад, са свим својим појавама, представљен је у потезима или рељефу на многим и разноврсним стварима од камена, печене земље и метала.

Од знатне су вредности, као историјски извори, скулптуре из времена римских царева. Рељефима, који садрже разне призоре из живота војникова у рату и миру, крајем су Римљани почасне капије и почасне стубове, које су подизали у славу заслужних царева. Ти рељефи дају тачне појединости о војничкој опреми, о оделу и оружју, о начину војевања и опсађивања; о животу и изгледу оних народа, с којима су Римљани војевали, и о многим сличним приликама. Због своје верности и поузданости у појединостима, јер су представљеним догађајима сувремени, ови су радови веома цењени ослонац за разумевање, допуњавање и проширење писаних вести, које су сачуване у целини или у одломцима. За вести има још сличног градива и у живописаним представама, којима су Римљани оживљавали платна својих јавних и приватних зграда.

Начин исторјиског истраживања прошлости у старих и класичних народа, по ком се градиво подједнаком ревности црпе како из писаних тако и из тектонских извора, вреди у пуној мери и за рад на историји садашњих народа. Зато се напреднији међу њима и труде да прибирање, изучавање и оцењивање историјског градива обухвата како писане изворе тако и све друге разноврсног облика, који су, као и први, духовни

плод побуда и прилика, какове собом носи народни живот у свом развијању. И једни и други извори сведоци су народног рада, народних тежњи, и требају зато подједнако да вреде пред науком. Они заједно чине природну целину; у њима се скупа тек огледа народна моћ и вредност. Они су разна средства за исказивање једног и истог. У њима је срећен, у мисли и стварне облике одевен, народни дух.

Истраживаоцу прошлости ваља dospети до тог духа; ваља му схватити га у облицима његовим, да би га могао у пуној истини изнети у историјском нацрту своје онога времена, које изучава.

Сазнавањем народног духа који је сложен и срећен у писаним изворима; сазнавањем мисли које су изражене грађом језика; сазнавањем садржине у писаних извора, тих споменика потребе, да се умни рад, по утврђеним неким правилима, изнесе у облицима и знацима језика, — тим сазнавањем бави се *филологија*.

А научним изучавањем свију оних умних покрета, који се за своје остварење служе просторношћу, бојом и облицима од стварног градива, те који се јављају тако, да их око видети а рука опипати може — тиме се бави *археологија*.

Она разнолике предмете своје, те споменике народне стварајуће снаге, проучава и тумачи према начину њиховог израза. Из свију њих изводи основану истину, да је уметност важни саставни део целокупног културног живота у народа.

Филологија и археологија теже к једном и истом, к сазнавању духа. Држе се у раду своје истих научних погледа и имају исти научни смер. Према томе се археологија назива и филологијом у ширем смислу, док науци о писаним споменицима остаје име филологије у ужем смислу.

Само из подједнако живог и успешног рада ових двеју наука може потећи по-

здано градиво за озбиљног испитиваоца свију животних појава у народа, за правог историчара, који ради свестраним погледом и пуним схваћајем. Само заједнички ове две науке могу ширити поглед у поступност народног развитка и могу осветлити разне чињенице живота и њихов узајамни, укрштани утицај. Докле се год археологија искључује из рада око историјског истраживања, те тако и онај велики број тектонских сведока о многостручности народног рада, дотле историјски закључци могу бити само ограничени и једностранни.

Ниједан културни народ није једино у језик свој унео моћ духа свога; није једино језиком тражио да одене мисли и осећаје своје, но је за изнашање, за остварење њихово налазио средства и у радовима длетом, кичицом и другим алатљикама, којима се из телесног градива развија облик. Из тако добивених облика избијају за правога знаоца драгоцене појединости, које га уче како ваља схватити целину и које га убеђују о озбиљности и тежини, о важности и вредности рада, којим се као истраживалац бави.

Где се увиђа да у сваком, па и најмањем, остатку или споменику, писаном или грађеном, има народнога духа, да у њему има изнесене народне умне моћи и способности, и где се сваки такав податак хоће да употреби данас на поуку, народно јачање и унапређење у духу и по обрасцима својих предака, ту се подједнако и филологији и археологији даје маха за рад.

Без правога познавања прошлости своје не може један народ ни да појми и схвати задатак му у садашњости. Не познавајући потпуно што је некад знао и могао, нема живог подстицаја ни мерила за своју садашњу снагу и способност; нема оправданог поноса, који улива смелости за предузећа ван навиком ограниченог живота.

Ту је историја позвана да пробуди, загреје и оживи народ, али историја, која је

погледе своје подједнако распрострала на све знаке народнога рада у давнини, и која их је све вешто и поучљиво сложила у верну слику народних смерова и успеха на пољу вере, образованости, знања, умења и политике.

О таквој историји у нас још не може бити спомена, јер још нема наука, које јој дају градива, потребног за такву слику. Нема још археологије, која смерове на пољу архитектуре, скулптуре и живописа проучава и по научно оцењеним примерцима успехе обележава; нема још широких истраживања у смислу културне историје, која основно и утврђено излаже склоп и стање државе, вере, литературе, уметности, заната, трговине и породице.

Истина је, да су већ неке појаве из иностраног народног живота проучаване са гледишта државничког, правног, верског, литерарног и културног, али је тако стеченог градива по коликоћи својој до сад мало, према ономе што још чека да се дигне и обради за поуздану историјску употребу. Ток испитивања у нас често застаје. Њиме до данас пречишћени податци тек су као поједини, усамљени, по башти историјског истраживања раштркани цветови, који погледу још не пружају поље посуто обилним, складним бојама.

Ни свету облика није се до данас већа пажња поклањала. И на њега је само по који поглед падао, и из његовог је врта по који цветак загладан, па опет остављан.

Многи и озбиљни радови око истраживања, пречишћавања и уређивања разноврсног историјског градива чекају на своје посленике.

Најкориснији би им били онакви, који би све знање и све време своје могли само њима посветити, а не бити им ретки и кратковремени посетиоци због другог занимања, које им налаже служба у друштву.

Посао око проучавања, оцењивања и објављивања наших старих писаних споме-

ника, са гледишта језика, књижевности и историје, налазио је раније, а налази и данас, приличан број преданих и спремних учесника. Филологија, познавање старе књижевности и расветљавање тамних места у историји потпомажу се и појачавају поступно новим писаним наласцима.

Ови би успеси, црпени из писаних извора, јамачно и у нас, као и у других народа, могли бити потврђени, појачани и проширени податцима, који би се могли прибрати са наших старих тектонских споменика.

Покушајмо да видимо, каква би од прилике била жетва са њих.

Покушавамо само и кажемо „од прилике“ зато, што их слабо познајемо; а да их толико познајемо, колико заслужују, знали бисмо им већ и праву научну цену, те не бисмо данас латили се само покушаја, као што не бисмо ни повода имали данашњој овој речи.

Отпочнимо с оним, којима се признаје прво место, с уметничким споменицима, архитектонским, скулптурским и живописним. Архитектура, скулптура и живопис, редовно се виде у нас спојене на црквеним грађевинама. Од великог броја ових у српској Краљевини и по осталим српским крајевима веома је мален део до данас проучен.

Споменици ове врсте најбрже се и најуспешније изучавају гледањем њих самих стручним оком, или из поузданих стручних снимака. Од чести могу сазнавање њихово потпомоћи фотографски снимци или саливци појединих архитектонских и скулптурских делова од гипса.

Са световних старих грађевина у нас, са дворова, кула, градова, мостова и других споменика ове врсте, није зналачко око до сад ни толико података збрало, колико са црквених грађевина.

Па шта бисмо могли са познатих црквених споменика читати, узимајући по стручњачком обичају у обзир спољни и унутарњи облик њихов, градиво од којег су и начин

израде, и имајући при томе пред очима не само веће и богатије цркве које су подизали владари или властела, но и оне мале какве су подизане по селима?

На њима свима опажају се допадљиве сразмере; разложни, органски и конструктивно оправдани склоп саставних делова; укусна употреба градива према његовој боји, и брижљива израда како зидарска, тако и каменорезачка.

Све те лепе белеге доказ су карактерности, ваљаности и одређености, како оних који су градили, тако и оних за које се градило.

Студеница н. пр. својим одличним градивом, својим отменим кројем и лепим сразмерама, својим укусним и вешто резаним шарамма, својим пуним утиском уметнички смишљене и уметнички изведене грађевине, може само да потврди отмене особине у духа Немањина. Карактеру му, осим других, значајних белеге на њој, одговара, што на себи носи и знаке византијскога стила, и ако је по свом распореду и кроју сродна западном каквом обрасцу. Зидео је јамачно какав Которанин.

По већој разноликости у основу и спољном изгледу наших ранијих цркава — из XIII и XIV века — и по њиховој знатнијој величини, даје се закључити на боље и повољније државне и друштвене прилике, које трају до у време Стевана Високог. Од почетка XV века цркве су сразмерно малене; а по кроју основа и спољног облика јако наличе једна на другу. Тако су доказ усахнутог живота на пољу грађевинарства, што је опет у природној вези са општим по развитаку неподесним приликама. Услед ових израдилачка ваљаност поступно је попуштала; уживање у боји градива и у допадљивој употреби истога трајало је донекле, па се и оно изгубило, кад бежаху наступила, како се у натписима по неким црквама вели, „тешка времена“, кад се пи градиво није могло више набављати по ранијем укусу и обичају.

Осим ових општих, у великим потезима изложених, значајних особина у старих црквених грађевина, које нам пружају података о стању доба из кога су, има још и других, које су поглавито везане за поједине грађевине.

Све раније цркве скупа сведоче, да је техничко умеће оног времена било добро; да је уживање у грађењу цркава било знатно; да се није тражило велико обиље у архитектонским формама, но да је градиоце задовољавала лепа простота; а лепа простота у истини је цењена архитектонска врлина. И ово је једна значајна белеге за оцењивача једнога доба и народа.

И друге две уметности, живопис и скулптура, могу нам давати обавештења о општим народним приликама.

Стари српски црквени живопис, грана византијског, показује неке иконографске особине, које сад навести нећемо, јер нам за данашњи смер пружа занимљиве податке о старом српском оделу разне врсте.

Под жичком кулом, на западном платну њеном, насликан је Св. Сава с клиром, у кога се виде разне камилавке и разно одело. На истом платну и са наведеном сликом у вези стоји друга, која показује Стефана Првовенчаног са властелом, у које је разно одело и оружје и на челу подшишана коса.

Одело краљева, краљица и властеле често се виђа на ликовима њиховим по црквама.

У сликама које представљају живот Св. Борђа, а у цркви истога светитеља у Темској, народ је одевен као становници у околини, само што су ови старе калпаке у слици заменили шубарама.

У једном овчарском манастиру, један је светитељ, војник, одевен хаћином која наличи на душанку; заогрнут је плаштом, а накривљено покривало главе његове, сложено од перваза и кришака, само појачава војничку смелост, изнесену иначе у положају светитељевом.

Оваких и сличних живописаних прилика за познавање одела и других ствари од културне вредности има још познатих, а и откриће се јамачно још даљим истраживањем.

Црквеном живопису на зиду, фрескама, сродне су по садржини својој, те исто тако цењени извори, и минијатуре, слике по писаним књигама. А шаре, орнаменти, којима су исте књиге искићене, заједно са оним по црквеним зидовима, могу, уз то што су богат извор за одличне и складне обрасце, да послуже и као поуздан ослонац за одређивање времена кад су слике или књиге писане.

На то послужити могу и они орнаменти којима су често споља покривене корице у старих књига.

Скулптури давала је српска црква онолико исто слободе колико и византијска. Смела је да изводи само рељефе.

На Каленићу извајан је споља, на једном већем прозору, полуобли лик Богородичин с Христом. У Студеници је исти лик над западним вратима. На надвратнику истих, рељефни је лик Христов, а по довратницима ређају се рељефни ликови апостола. Сасвим су обла само она два мала анђела, који на коленима држе по отворену књигу, на великом западном прозору у Студеници.

Иначе је длето каменорезачко на српским црквама изводило украсе, орнаменте, који су или имали символског значења, као на Студеници, од чести на Каленићу, или су имали само да задовољавају око својим лепим облицима, вијугама и преплетима.

По извесним знацима на њима, као и на ликовима, даје се лако погодити време кад су рађени, као и утицај под којим су стајали.

То исто вреди и о осталим радовима који иду у обим скулптуре, о старим резаним крстовима, иконостасима, њивотима, светњацима, крстионицама, судовима за св. миро и другим.

Да су српске уметничке старине снимљене па објављене тако, да би могле да по-

служе како на научну употребу, тако и на употребу у радовима данашњих наших уметника и занатлија, народ би наш њима стекао био и моралну и материјалну добит. Био би сазнао за вредност својих старих и тиме би унапредио своју садашњу; био би стекао и веће цене у очима страног научног и индустријског света.

Данашњи неимари наши добили би били драгоцених образаца; сликари црквеног живописа тврдог ослонца за дизање из новијег иконописа свега онога што је према духу и учењу православне цркве у њему страно и неумесно; а остало велико коло радника длетом, чекићем, иглом и другим благословеним аматом било би добило богат избор у облицима у духу народном.

Није мали број оних облика који су се развијали испод руке златара. Ниједне веће старије цркве данас нема, која не би у ризници својој имала већи или мањи број златарских радова. Путири, крстови, кадионице, окована јеванђеља и иконе, ковчези, светњаци и друге ствари за црквену службу били су главни део оних поклона, које су својим задужбинама, а и другим црквама, чинили српски владари и власници.

И за крашење световних домова, столица и одела знао је златар да ствара облике, и да их, као оне за дом Божји, уреси филиграном, емаљем, камењем и вешто искуцаним или урезаним шарама.

Веома би занимљиву збирку облика показао и леп би принос к осветљењу потреба у српској владалачкој кући био покушај, да се у нацрту представе све оне разноврсне златарске израде, које су, према писмима својим, Дубровчанима „на похрану и на поставу“ предавали Вук Бранковић, Ђурађ Бранковић, војвода Сандаљ и жена његова, и други. За неке од тих ствари нашли би се обрасци извесно по приватним и јавним збиркама у Италији, судећи по италијанским називима њиховим.

Златари су, као што знамо, и новце ковали. Калупи за српске новце до времена

краља Драгутина, резани су по млетачким, а они за доцније новце по византијским обрасцима. Обрасци се ови међу собом разликују и схваћајем и карактером цртежа. Српски новци с њима се у главним особинама подударају. Да је уз метролошко изучавање наших старих новаца ишло и проучавање формалне стране њихове, да је проучавање обухватило било и облике — типове — на њима, уштедио би се био познати спор око истинитости крупних златних новаца, које је тобож ковао био Душан. Разгледањем ликова на тим лажним новцима, морало би се увидети, да ликови не показују белеге и особине византијског цртежа.

Златарски радови научењацима су драго градиво за изучавање, јер на себи носе поучљиве знаке о општем укусу, о ступњу на ком су захтеви и уживања друштвена стајала. Са њих могу се прибрати податци иконографски, епиграфски, историјски, стилски и технички, пошто се често на њима налазе сложени успеси сувремене науке и уметности.

Оваке податке пружају нам и наши стари златарски радови. И они носе на себи ликове символске и светитељске, натписе, орнаменте и разне техничке знаке, важне по хронолошку одредбу.

Подобним податцима од историјске, уметничке и техничке вредности снабдевени су и ливени радови од бронзе: светњаци, кола која под сводом цркве висе и свеће носе, звона и друге ствари те врсте.

У Хилендару, на прилику, под великим кубетом, има од туча саливен и ишаран обруч — коло — о коме висе мале иконе, и на коме су свеће намештене.

Звоно које се у нашем музеју налази и које је, по гласу натписа на њему, салио Радоје звонар, у време Ђурђа Смедеревца, потврдиће ваљада, кад се буде проучило са конструктивног и акустичког гледишта, да је саливено по правилима западних ливаца, на које упућују неке случајне техничке белеге на њему.

Радоје морао је бити Приморац, и лио је, ако се не варамо, поред невиних оруђа мира — поред звона, — и опасна оруђа рата — кумбаре.

После ових доведе поменутих тектонских споменика, који се као искључују из круга рада у свакидашњем животу народа, зато што служе особитом смеру, што постају нарочитим поводом, да погледамо друге који се не могу замислити одвојени од живота народног, који му управо чине рад. Мислимо тиме споменике које изучава и оцењује Етнографија.

Да ли се народне творевине, облици које разматра етнографија, и од којих многи још постају пред нашим очима, могу назвати споменицима?

Тако се могу пуним правом назвати они, који су се кроз векове одржали, пошто је народ у њима извесно налазио најповољнијег израза за своје унутарње и спољне способности.

Наука у нас још се није потрудила да о овим споменицима дозна, у колико су сродни народним творевинама у осталих Словена; да ли у њима има, и колико, страног, и да ли то, што се данас страним зове, није пореклом ипак народна, а само под страним називом.

На рад је човека изазвала и нагомила природа. Рад почиње у борби с природом. У доскочљивости човековој природним силама, које би могле уништити му рад, јавља се његова умна моћ. Доскочљивошћу својом победио је природу.

Доскаче пак природи тиме што градиву своје даје облике и сложаје, који ће моћи против стати како природним силама у градиву самом, тако и онима изван њега.

После ове прве и основне градилачке тековине, из које следи постојаност облика, појављују се на њему, у току његова развитка, као нова својства: удобност, целисходност и лепота. Сва та својства чине

скупа мерило за ваљаност и савршеност облика.

На челу оних облика етнографске врсте, које ћемо, уз кратко обележје, данас примера ради споменути, стоји *кућа*.

Телесни и духовни захтеви становника њена огледаће се у распореду и удобности куће; његово градиличко умеће у облику, који је грађи дао према њеној природи и према служби коју врши у склопу куће; а укус његов издаће, поред утиска читавог склопа, они спољни додатци, измене на облику и украси на појединим деловима склопа, који требају јасније да изнесу службу тако обележених делова.

На самој српској сељачкој кући наћи ће се извесно занимљивих облика са техничке и орнаменталне стране, каквих ће имати на грађевинама и у других словенских народа.

Мало ће се пак, мислимо, градива за прибирање тектонских, народних облика наћи у *кући*. Покућства, намештаја старог слабо ће бити, јер је због пролазности градива, од којег је поглавито био, морао нестати. Ваљада се ипак што до данас одржало предањем у склопу и облицима данашњег покућства.

Успешније ће бити, како знамо, избор међу судовима дрвеним, земљаним и металним, о којима ће се као главна особина морати изнети, колико им облик одговара намени, у чему, поред спољне допадљивости, управо и лежи вредност суда.

Колико је вештина цртања и резања налазила неге и употребе, и какве су облике изводиле, подесне градиву и месту на ком су употребљени, показаше цртарије и резарије н. пр. на таваницама и вратима у кућа, на вратима, прозорима и другим деловима у неких цркава, и на многим другим шараним и резаним ситнијим стварима за домаћу потребу. На свим тим радовима, којих има и старијих и нових, имаће извесно мно-

гих предањем очуваних облика, а и нарочитих сложаја од извесних облика.

И резани крстови од камена и дрвета на гробљима даће прибирачу облика, по који цењени принос.

Колико је женска страна учествовала у стварању и употребљавању облика на својим домаћим радовима, то јасно износе многе тканине и везови. Ми их сви познајемо, али их још немамо научно проучене, сређене и оцењене. Научном обрадом уверили бисмо се, да на њима има многих облика, који се и на женским радовима у осталих Словена налазе, и да се због избора умесних облика и због склопа својих боја само ценити могу.

Није нам данас била намера навести поименце све оне ствари етнографске врсте, на којима је народ изнео своје богатство у облицима и њихову разноврсну употребу.

Главно нам је било упутити пажњу на знаменитост и важност њихову по изучење народне моћи и вредности. Оне зато пуно заслужују да се спасу од заборавља и да им се у садашњем животу народном даде такво место, са којег ће моћи благотворно утицати на мисли, осећаје и рад сваког члана народа нашег.

Њихову силу, која оживљава у народном духу, њихову културну вредност и њихову научну садржину изнео је већ године 1872. г. Стојан Новаковић, у свом предлогу и нацрту за „Српски историјско - етнографски музеј.“

У том предлогу, прочитаном наведено године у Српском Ученом Друштву, осветљено је свестраним и дубоким погледом благо које лежи у тектонским творевинама, и изнесен је и пут којим би се то благо могло прибрати на општу, духовну и стварну корист.

Међутим двадесет и три године прошле су од тог доба — готово четврт века — и шта је за то време по том предлогу урађено?

Веома мало! И то мало није какав завршени рад, но је тек почетак рада.

Да видимо то мало рада, у кратком обележју.

Српско Учено Друштво, у ком је читан наведени предлог, решило је било да предузме проучавати нашу стару црквену уметност, што ће се снимати наши стари манастири, живопис и други уметнички споменици у њима. Посао тај радили су десет пута, свакад о школском одмору, месеца јула и августа, г. Драг. С. Милутиновић, професор Велике Школе, и говорник.

Још пре престанка Српског Ученог Друштва снимање је прекинуто, а снимци данас леже без користи у завијутку, из којег по који пут изађу на видело, кад који странац научењак зажели да их види, који том приликом редовно пожали, што још нису објављени.

Исто Друштво предало је било даље посао око снимања етнографских споменика у нас госп. Ђорђу Миловановићу, академском сликару, и госп. Влад. Тителбаху, професору. И њихови снимци чекају дана кад ће доћи у штампу, пропраћени описом.

Српска Краљевска Академија издала је „Српске народне везове“, које је прибрао госп. Вид. Вулегић — Вукасовић, професор у Корчули. То је мала и занимљива збирка простих везова, уз које су наведени и народни називи њихови.

Српска Краљевска Академија издала је даље, као прву књигу Српског Етнографског Зборника, који мисли поступно издавати: Живот Срба сељака, од М. Ђ. Милићевића. Доброј овој књизи не достају снимци уз чланке о кући, разбоју, о колима, плугу, ручним алатима и воденици. Прости називи састојака у ових направа нису довољна етнографска грађа. А књига ништа друго не доноси до називе. Права вредност свију направа лежи у техничкој изради њихових појединих делова и у целом механичком склопу њиховом. Оне се само из облика својих дају сазнати и ценити. Осем тога, облици су старији од назива, а без облика, не да

се оценити ни права способност језика да ствара називе.

Српска Краљевска Академија има свога удела и у похвалном предузећу г. Андре Стевановића, професора Велике Школе, да испита споменике црквене у старо-српским крајевима, где се научењак још не може да креће слободно у раду своме. Радујемо се скорим податцима, у нацрту и опису, о чувеној Грачаници на Косову и о слављеним Дечанима.

Пре више година почело је било министарство привреде издавати атлас орнаментата са српских тканина. Од пет намишљених свезака, изашле су, због непоузданости њиховог приређивача, само две.

По решењу министарства просвете израђују се у нашој Државној Штампарији снимци са народних тканина, за школску употребу.

И то је, колико знамо, све одужење, које је досад наука наша учинила према толиким тектонским споменицима у нас.

На науку нашу пада велика и тешка дужност, да сваковрсне народне творевине, од најмање до највеће, прибира, проучава, сређује и предаје садашњем свету српском на разноврсну употребу.

Археолошком раду на западу имају тамошња уметност и радиност веома много да благодаре за свој здрави правац и за одређеност и чистоту својих облика.

Само су плод археолошког истраживања на пољу класичке давине онај Музеј у Кристалној Палати и South-Kensington-Muzeј у Лондону, који су пре четрдесет и четири године основани, као и Аустријски музеј за уметност и индустрију у Бечу, који је основан пре тридесет и две, а у своју дивну палату смештен пре двадесет и пет година. Тамошњи научењаци и даље им дижу вредност својим новим истраживањима, и шире им и већају корист својим предавањима у њима.

И у нас, без сумње, не би без успешних последица остале сличне збирке образаца

и облика, и слична упутства за избор и употребу њихову.

Да стара српска народна способност за схваћање облика и за њихово извођење није угинула, посведочено је, поред ранијих прилика, и прошло-годишњом изложбом у Пожаревцу. И као целина и појединим својим предметима, била је могла и на западу задовољити потраживања израде и укуса, те тако и тамо стећи заслужене похвале. Ну баш зато није чинила утисак Српске изложбе. Осим оних радова, који се строго и не могу бројати у занате, јер се у кући узгред израђују, сви су други радови носили облике из западне индустрије. Нису за то криви били вредни и вешти српски израдиоци. Мајсторским оком својим, и мајсторском руком својом, умели би били извести и српске облике, да су их били познавали.

Зато је на науци да помогне радности свим средствима, да би познала, заволела и употребљавала старе Српске облике.

Задатак би школе био од почетка њена, да учениково око васпита за гледање, схваћање и разумевање облика. Морала би отпочети упознавањем природних облика, а затим оних, које је човек извео према природним.

Али школа веома слабо упућује на умно гледање. За њу потези облика и израз боја у природних тела, зато што кроз око до ума доспевају, још нису говор онако разумљив, као онај, који себи пута кроз уво налази. На значајност и израз потеза у животиње кад је у миру и покрету; на потезе у стасу биљке и на разноврсну поступност и склад у бојама, као и на одређеност и правилност кристала, учениково око слабо се упућује. Довољно је за ученика да зна уврстити природни предмет у класу, и да зна казати корист коју човек од њега има, т. ј. да ли се може појести или продати.

Цртање, које се већ бави представљањем облика, требало би да је у школи јаче спојено са поуком, како и где ваља упо-

требљавати поједине облике, н. пр. као орнамент, да би одговорили и природи предмета на коме су, и намени његовој. У томе се врло често и грубо греша.

Неумесна и неразложна употреба облика потиче из незнања, из непознавања оних правила која је утврдио здрави народни осећај и укус, према природи самог градива за извођење облика. Незнање је, као у свему, тако и у примени облика од штете.

Предањем утврђени и освештани укус сиротих ћилимарака у Пироту, пати од наручилаца, који не знају какве шаре ткиву приличе, те их гоне да им ћилиме гределикама кућа, градова, топова, војника и других сличних ствари. Не мање је квару изложен здрави народни укус оних робиторица у Пожаревцу, које по неком страном обрасцу, без смисла и укуса, ткају нове ћилиме.

Грешници су у том обзиру и наше дунџаније који нам улице ките страним ћилимима, на којима су изаткани тигрови, лавови, бедујини с коњима, мачке, које величином не уступају телету, и руже, не мање од највеће главице купуса.

Оваки обрасци не смеју да потисну са наших ћилима оне облике, које је кроз векове извађао чисти народни укус по свом непомућеном осећању, да они најприродније одговарају ткиву, и ради којих се управо и цене међу знаоцима и стручно образованим произвођачима тканина.

Незнању, чија се штета може да распростре и на све друге, народом створене облике, ваљало би доскочити поуком. Та поука требала би да је штампаном речи а осветљена снимцима облика у уџбеницима, читанкама и другим списима, како би, тако раширена, приступна била сваком узрасту и сваком занимању.

Поука требала би да створи тврдо уверење о знаменитости, вредности и употребљивости српских тектонских споменика; требала би да донесе убеђење, да ови споменици садрже ону исту снагу за васпитање

у народном духу, коју и друге врле особине српске, које се данас младежи износе на узор; требала би да неоспорно покаже, да у познавању тектонских споменика својих сваки народ налази како крепка ослоња за одржање своје народне свести и својих народних особина, тако и крепка покретача на успешно суделовање у општем светском развоју.

Свест народна и особине народне не буде се и не одржавају само једностраном ценом телесних напора. Претежнији су у народном животу напори духовни, тековине ума. Осем јунаштва на бојном пољу, има јунаштва и на пољу рада. Тектонски споменици докази су таквог јунаштва. Њих народ већ цени, јер се у народним песмама нашим, које до данас још нико није разматрао са стране рада и умења, не спомињу само храбри носиоци копча, сабље и буздована, но и вешти неимари, ковачи, кујунџије, везиље и други јунаци одрада. И једним и другима пристоји иста важност и иста пошта; и једни и други требало би да су наши упутиоци у развијању и неговању наших народних способности. А као да би, због занемарености наше на пољу рада, овим другим морали дати већег маха, кад погледамо, а никако previdети не смемо, да се бојно поље и оружје данас посве изменило. Сабља која данас сече, знање је и умење; буздован је кеса пуна злата и сребра; вриштање коња заменило је пиштање парних кола, а дична челенка данас је онај дим, који се вије из фабричких димњака и из локомотиве пред пуним колима народних творевина за извоз.

Дотле пак доводи наука. У томе леже корист и благослов оне озбиљне и праве науке, која своје истине и поставке оснива на познању народне прошлости, народних способности и тежњи, под утицајем природних прилика земље.

Колико тектонски споменици могу једном народу да стеку светске поште и признања;

колико могу један народ да охрабре, да му улију нове вере у себе и да га поведу напред на нова предузећа за свој општи напредак, то су показале две велике изложбе у Прагу, једна 1891-е, а друга 1895-е. Ова друга била је етнографска и право огледало развијеног знања и умења чешког народа од векова до данас. Јасније и потпуније но из најдебље књиге могао се сазнати живот породични, друштвени и јавни са оних многих облика из уметничких, занатлијских и домаћих радионица. Облици су гласно и убедљиво причали о цркви, школи и књизи, о уметности и занату, о оруђу и оружју, о управи и судству, о начину живота, обичајима и многим другим појавама развијеног живота у вредног и издржљивог чешког народа. Учесник је у етнографској изложби био сав народ. Из две стотине месних изложба, на којима су сабране биле умне и ручне творевине из појединих крајева, одабрано је градиво за прашку етнографску изложбу. Сав народ учесник је и у похвали и признању, које је страни свет одавао тој изложби. Тим признањем одушевљен на даљи рад, учесник ће бити сав народ у свим моралним и материјалним добитима, које ће му извесно у обиљу донети нова просветна и привредна подuzeћа, која су потекла из изложбе, као израз свести у тражењу нових средстава за даље народно развијање и јачање. Етнографско удружење, етнографски музеј, школски музеј, музеј народних вештина и друге установе за материјално и умно унапређење, плод су прашке изложбе. Тако се за старе тектонске споменике, који говоре и поучавају облицима својим, природно и тврдо везује извођење нових, који одговарају данашњим потребама здравог народног живота.

А чиме ће се дичити Мађари о својој хиљадугодишњици ове године? Чиме ће посведочити да су кроз минутих десет столећа имали државне животне снаге, и да су се кроз све мене културе држали на

пути напретка? Ничим другим, до, као и Чеси, брижљиво и научно прибраним тектонским споменицима из своје прошлости. Њима ће они показати шта су знали и умели, и на што ће даље своје погледе и наде у будућности моћи ослањати. У свим својим тектонским споменицима, прибраним на пространом изложбеном пољу у Будим-Пешти, имаће речита сведока о својој вредности и ваљаности као народ. Сведоци ће им бити ту подигнути стари замци, старе цркве и друге грађевине од историјске важности, и сви у њима, и по другим изложбеним зградама сакупљени облици из обима уметности, заната и домаће вредноће, а за потребу цркве, школе, јавнога и приватнога живота.

Са безживотног градива, но које је постало речито тиме што је добило облик, читаће се и ту убедљиво и неоспорно живот једнога народа.

Тектонски споменици су, како се могло, надамо се, увидети, богати извор за самопознање и самопоуздање народно. Док год се не проуче, за та два стуба народног напретка не може бити основа. Тектонски споменици у нас још су недирнуто благо са државног гледишта.

Народ сам, силом предања и животних прилика, од чести је с њима у духовној вези и има од њих и скромне моралне и материјалне користи. Али сваким даном расте опасност да ће и те слабе користи да усахну. Међу нама самима требала би снага да је, која ће моћи не само да спречи то, но везу и користи да умногостручи.

Снага је та: наука, како је већ поминуто. Али наука, која на проматрање и обрађивање своје узима подједнако све појаве у народном животу; која народ схваћа као органску целину; која све изворе, потоке и речице народних тежњи; смерова и способности уме да састави у снажну реку, у реку, која ће живом силом својом моћи стално задржати природни и здрави пра-

вац свој и лако уклонити препреке, на које би наилазила у току своје. То ће наука постићи само, ако и народним тектонским споменицима призна пуну важност у бићу народа, и ако се на изучавање њихово баци пуним жаром, којим ће моћи да загреје и обнови све народне силе покретачице на рад око јачања како народног духа и свести, тако и народног опстанка, напретка и благостања.

Тако би наука радила само у духу данашњег светлог слављеника. Као и Св. Сава, будила би, покретала и упућивала све животне снаге и моћи народа к једној општој народној сврси.

У том духу требало би да радимо сви појединци; а рад требало би да нам је свакад као у Св. Саве, пун мудрости, ревности и родољубља.

Таквим радом бисмо Св. Саву најдостојније славили, и подигли бисмо му највећи и најсјајнији споменик, према великом и сјајном духу његовом.

ЈОСИФ ДОБРОВСКИ

(СВРШЕТАК).

Књижевна је радња Добровскога и по количини велика.

Остављајући на страну ситније књижевне послове, које такође имају своју вредност, поменућемо овде само главније његове списи:

Прашки одломци из јеврејских рукописа. Гетинген 1777. — Прашки одломак из јеванђеља Св. Марка. Праг 1778. — Чешка литература 1779. У четири дела. Праг 1779. — Чешка и моравска литература 1780. У три дела. Праг 1780.—84. — Сабрани списи о Чешкој, из библиотеке митрополијске цркве у Прагу. У два дела. Праг 1783.—74. — Књижевни чешки и моравски магазин, повремено издање. У три свеске. Праг 1786. до 1787. — Историја чешког језика и литературе. Праг 1791. и друго изд. 1818. — Чешка прозодија. Праг 1795. — Немачко-чешки речник, I део. Праг 1802. — Glagolitsa. Праг 1807. — Опширна система чешког језика. Праг 1809. — Граматика сло-

венскога језика. Беч 1822. — Моравска легенда о Ђирилу и Методију. Праг 1826.

Многобројне и најзнаменитије расправе његове, чланци и монографије изиђоше у гласнику Чешког научног друштва и музеја, у његовом властитом издању часописа *Slavin* и зборника *Slovenka*, и у још десетак других књижевних листова и годишњака немачких.

Важније од тих радова помињемо на појединим местима овог чланка.

* * *

Развој душевног живота у Чешкој, прекинут страховитом народном катастрофом на Белој Гори, не моглоше се ни лако ни брзо наставити.

За доба опште реакције, која трајаше све до половине прошлога века, не моглоше бити ни помена о напреднијем раду ни књижевности ни наставе, а кад у другој половини тога столећа под утицајем нових идеја, које бејаху одјек великих покрета на западу, прсну и духовни живот у народа аустријских, у Чешкој се осети дах новог доба, али не и у народном правцу. Окови латинског језика и наставе схоластичке почеше пуцати и уклањати се пред — немачким језиком. То је била добит, али је у њој лежала и погибао за остатак народносно вести.

Ту почиње и значаја пун рад млађег колена чешког, људи, којима ученост не бејаше мала, али не моглоше кад што одржати своје позиције пред жарким родољубљем њиховим.

Живот и рад Добровскога пада у то доба. Он није био у том колу, али је, радећи на самој науци, стекао и у туђини гласа и поштовања народу чији је син.

Народна се историја поче критички испитивати тек пред саму појаву Добровскога на позорници јавнога научнога рада. Језик се народни такође слабо изучаваше, нити се моглоше наћи потпуне и ваљане граматике за тај посао.

Добнер, Дирих, Пелцел и Шалер бејаху у то доба најчистији умови, људи најбистријих погледа на питања те врсте.

Али њихов историјски и филолошки рад још непрестано имађаше релативно уске границе народног чешког обима. Оне се тек с појавом Добровскога размакоше од Чеха

на све Словене, у којих бејаше исто — негде и горе — стање.

Добровски је — вели Палацки — први постигао да схвати и објасни словенске језике. Почео је етимологијом, у чем му је од особите помоћи било његово изврсно знање источанских језика, те је тако свима просекао пут за изучавање и језика и књижевности словенских.

У том је раду ишао поступно али брзо, тражећи само да на основу факата изведе законе. Али је, баш кад је својим предметом овладао као ико његовога доба, ипак знао да је његовим следбеницима остало широко поље за рад.

Природа духа његовог више га је упућивала на критички него догматички рад. Отуда је радије узимао туђе послове те их испитивао, опровргавао или утврђивао, но што је у методи и системи излагао своја пстраживања. С тога се понајпре може назвати — у погледу методе и рада — историјско-критичким емпириком. Волео је, радо се о њој бавио и друге упућивао на „малу критику“, испитивање и утврђивање текста, на основу кога се имала дизати зграда научних извођења и закључака. Свој је сјајни критички дар показивао више у усменим упутима и у писмима, мање у самосталним нарочитим критикама.

У раду је био издржљив, у уверењу научном сталан. Отуда су његови противници тврдили, да он не одступа од својих мисли ни онда, кад је уверен да су биле неосноване. Његов биограф Палацки, одбијајући то, наводи да је у многим питањима у словенским стварима мењао мишљење — с разлогом и на јачим основима. „Он је пре свега волео само једину истину; другог циља у раду научном није познавао, нити би га ишта у свету могло нагонити да иде за туђим уверењем ма у каквом питању и предмету.“

Што се тиче научних преширака, био је у стању да стрпељиво саслуша мишљење и најслабијег противника и да на то одговори свом јачином својих разлога.

„При оцени самих својих радова био је удаљен и од излишне смирености и од поноситости; он је имао скромност истински ученог човека, који што више иде својим мислима то јаче осећа несавршенство најбољих својих радова. Најпосле, одобравање

умних и искусних људи стварало му је велико задовољство; али зато нису имали никаква утицаја на њега, и он би се смејао и при кућењу и при похвалама — ако би то долазило од људи недостојних тога посла. Само се у позним годинама могло опазити на њему раздражење кад је видео да га нападају или из злобе или што га не разумеју." (Палацки.)

Књижевно - научни је рад Добровскога огroman како по значају своме, тако и по разноврсности и количини.

Тако га проф. В. Јагић (у „Књижевнику“) дели на пет врста: библијски, старинарски, критичко-историјски, историјско-литерарни и језичарски.

Познати чешки научар Игњат Јан Хануш врста рад Добровскога у десет одељака: богословски, јестаственички, привредни, старинарски, рад на црквеној историји, на етнографији и историји чешкој и уопште словенској, рад Добровскога као члана „Чешког научног друштва“, рад његов на испитивању словенских језика, на изучавању чешке и уопште словенске књижевности и напослетку учешће Добровскога у журналистици свога доба, где би дошла и његова преписка.

Ако се узму на ум његови историјски и филолошки у ширем смислу радови — а то је оно што Добровскога чини великаном у читавај једној научној дисциплини, Словенској Науци — онда је јасно да његови теолошки списи, уз сву стручност и темељитост своју, и његови покушаји природњачки не могу стати упоредо са срећним творачким истраживањима његова духа на пољу Словенистике.

За то ћемо и говорити само о најзнатнијим успесима његовим, а разлажући развој тога рада истаћи ћемо његове заслуге на пољу народног чешког језика и историје, па затим на пољу опште-словенске филологије и историје, у колико може бити такoг издвајања у пословима истог циља и једне природе.

* * *

Приступајући помену заслуга Добровскога за народ чешки, потребно нам је поменути, да је сaм Добровски врло мало писао на чешком језику. И ако љубљаше народ искрено и изучаваше језик и прошлост народну, Добровски не вероваше да ће тај

језик моћи послужити за језик књижевни. Њему се чињаше да Чеси неће моћи стићи да развију своју засебну књижевност. Све што ће се моћи учинити, мишљаше Добровски, биће то да се одржи обична простонародна књижевност без већих претензија и виших идеала.

Таки су назори учинили те он не могаше младе трудбенике у народној књижевности тога доба убројити у ред својих најближих пријатеља. Њиховој предузимљивости и родољубљу добро би тада дошао глас Добровскога, те га, кад он оста доста хладан према свему, сматрају за човека који је рођењем Чех, а осећањем Немац. Они не остајаху дужни тој резервисаној улози Добровскога, ма да још за живота његова увидеше, колико му неправде чине кад сумњиче његово народносно осећање.

Али је Добровски врло много учинио како за историју тако и за језик и литературу чешку.

Историја бејаше за прво доба књижевно-научног рада Добровскога главни предмет изучавања и испитивања његова.

Његови послови на историји народној носе на себи тип општег његовог рада: они се састоје у низу критичких испитивања и расправа појединих слорних питања, већином започетих пре њега, и у критичким издањима с коментарима старих споменика, важних за поједине периоде народне прошлости. У томе је већином бирао питања из старих времена, у којима је тешко одвојити легендарне примесе од историјске грађе у колико је у легендама може бити. Тим је начином знатно допринео критичком претресању старих споменика, важних за народну историју. „Мени треба сведочанстава, поузданих сведочанстава, а не тек могућности; доказа, а не декламација...“ писао је Добровски 1786. године. Таким је својим радом Добровски утврдио емпиризам у изучавању факата и показао надмоћност, првенство старијих извора према млађим. Главни је његов историјски рад упућен издању старих латинско-чешких летописа; па онда на објашњење личности Јана Непомука, кога је католичка црква канонисала, те прогласивши га свецем вешто радила да њиме истисне у народу спомен Јана Хуса; овамо иде и тумачење имена Чех, којим је радом одбио укоренење веровање о праацима.

чешког народа и учинио први покушај да се анализа речи употреби при изучавању најстаријег доба народне историје; ту долазе и различите монографије, у којима је расправљао питања о појединим верским и политичким сектама у народу чешком старијег доба и т. д.

Језик народни и испитивање закона његових дадоше Добровском захвалну грађу за његова научна истраживања у области граматике, лексикографије и прозоције.

Његови граматички радови, саопштавани у одломцима и монографијама, из основа су мењали погледе како на природу самог језика, тако и на извођење закључака и постављање закона језичних. Али је ту морао поћи и даље. Видећи како се слабо и невешто примењује аналитичка метода, коју је он успешно показао у одломцима граматичким, и како остали писци граматика тога доба не могу израдити систематско дело које би било на висини сувременог знања — Добровски је написао опширну граматiku чешког језика, која је била особита знаменитост у словенистици. Својим пак радом на лексикографији Добровски је у изучавању старинских писаних споменика сабрао огромну грађу, коју није могао стићи да уреди и која је доцнијим радницима (н. пр. Јунгману) корисно помогла у њихову послу. Враћајући се пак на питање о прозоцији чешкој, он је дао својим разлозима, основаним на темељном познавању самога језика, превагу гласовној прозоцији стиха.

Историја књижевности Чешке бејаше такође појединим деловима својим предмет испитивања Добровскога. Проучивши чешке текстове Светог Писма, он је одредио и редакцију превода Библије, па је особиту пажњу обратио на почетке штампања у Чешкој, проучавајући поглавито дескриптивном методом, којом је испитивао језик, биографске, библиографске и палеографске стране литерарног градива. Добровски је имао доста борбе да издржи за поједине своје назоре тако, да су у неким питањима тек наши дани јасно показали да је он најбоље уочио истину. Тако је н. пр. питање о аутентичности рукописа о „Суду Љубушином“ одлучено — у колико се то признаје — у корист мњења Добровскога, који је тврдио да старина рукописа није истинита.

Добровски је с толико исто критичности порицао и утицај писмености епохе Методијеве на превод чешке Библије, држећи се и у другим питањима најстаријег доба своје критичке обазривости.

* * *

Још је обилатији рад Добровскога у области историјског, језичарског и литерарног испитивања свесловенске прошлости. У расправљању питања најстарије епохе као и основних, главних питања појединих група историјских или филолошких, Добровски је критичким погледима својим осветљавао читаве периоде и најтежа питања одлучивао поуздано и убедљиво.

Да поменемо и овде прво његов рад на историји.

Године 1784. расправљао је питање о имену Словена. До Добровскога се то име обично тумачило постањем од речи *слово* или *слава*. У првом случају *Словени* би означавали народ који *слови*, говори, а у другом народ *славан*, прослављен. Добровски напомиње да Словени нису могли држати друге народе за *неме*, јер имају у својим речима појам за народ и исказују га баш речју *језик*, а реч *Немци* није постала као што се обично држи. од *нем* већ од имена једног германског племена *Nemetes*. Против другог случаја Добровски наводи околност, да су Словени имали то своје име још онда кад се не бејашу прославили никаквим својим победама, па вели: „И невољно сам дужан одбацити тако објашњење, и ако бих веома желео, као природни Словен, узети учешћа у слави овога народа.“ Такође одби и мишљење, које се бејаше мало раније изнело и по коме би се то име изводило од литавске речи *салава*, *острово*, те би Словени били људи *островљани*. Тада Добровски пође да етимологијом и историјом осветли питања: кад се и где јављају у историји Словени с тим именом и како су се дотле звали? Је ли то и у самом почетку било опште име и откуда данас неким племенима то заједничко име? Шта је опредељавало Словене при давању својих имена пределима?

Добровски налази да су се Словени делили на *Анте* и *Словене*, а да су оба одељења имала раније заједничко име *Срби*. Прво се име заборавило у корист другог.

На последње пак питање одговара, да су Словени давали имена према месним приликама н. пр. Липиска, Блато и др.

Главни пак извор за име словенских племена Добровски налази у глаголској основи *слу*, од чега је *слуги*, називати се, и садашње време *слову*. Од овога су последњег изведене речи *словити* и *славити* што значи *дати име, називати* — према томе је *слован* и *славан* исто што и *назван*. онај који има име. —

Затим је Добровски расправљао у два маха о потребним обичајима у многобожачких Словена и о нађеним старим могилама у Чешкој. Резултат је опширнијег испитивања био, да су у многобожачких Словена умрли или сахрањивани или спаљивани уз изложене обичаје. —

Испитујући о најстаријим седиштима словенским у Европи, Добровски је истраживао прво заједничку постојбину њихову, затим је излагао историју распада словенске заједнице, даље је одређивао седишта одакле су се иселили Чеси, Словаци и Моравци, и објашњавао прво оснивање моравске државе. На прво је питање Добровски одговорио, да су Словени у Европи још од прастарог, незапамћеног доба и да су живели у области Балтиског Мора, па су се раселили током Висле, Одре, Мораве и Лабе. Идући од Висле Дунаву раселили су се заједно с Аварима по Панонији, Каринтији и Истрији; идући на исток и север населили су поступно Русију; а они који су на југу прешли Дунав загрозиле су Византији. Срби, задржавши прастари заједнички назив, отишли су западно до Саве и разделили се на више племена. Од Одре су, оделивши се од Срба и Хрвата, пошли Чеси а за њима Слезии. Чеси су заузели Чешку и западни део Моравске. Пољаци су у главном задржали ранија седишта. Моравци представљају смесу Чеха и Словака, док су Словаци по језику најближи задунавским Хрватима. То је расељавање трајало најмање три века. —

На пољу пак географије словенске нашао је Добровски дубљих трагова од дотле најстаријих споменика, те је, тврдећи да се под римском речју *Visula* и *Vistula* скрива словенска Висла, помакао границе словенске географије чак у другу половину првог века по Христу.

По Добровском језик словенски, и ако има мало трагова историјских, по својој развијености може стати упоредо са старим језицима. Тражећи и споменике писмене у других народа за историју старине словенског језика, Добровски излаже, колико се белешке најстаријих писаца о томе у Грка и других могу тицати словенског језика.

Године 1823. изишао је „историјско-критички покушај“ Добровскога о *Тирилу и Методију, словенским апостолима*.

У овом знаменитом послу — посталом опет у име исправака и допуна туђег рада, овде Шлецерова објашњења Несторове кронике — Добровски је распрвио низ питања о животу и књижевном раду словенских апостола и критички претресао изворе за историју њиховога доба.

А у издању (1826) „Моравска легенда о Тирилу и Методију“ он потврђује резултате, до којих је дошао у ранијем свом сличном раду, и још ближе одређује изворе моравској легенди. —

Према свему томе види се да је Добровски узимао најстарије доба за расправу својих питања. Једно је питање о прастаништима словенским у Европи, друго је о сеоби њиховој и треће о времену зачетка њиховог духовног живота, раду словенских апостола.

Идући само за научним истинама, Добровски је 1809. своја ранија тврђења о различитим именима словенским и о њиховом животу праисторијском напустио и узео за почетак историје словенске време сеобе. Ипак су и ти његови радови, које је опореквао, дали доцније обилате грађе за Шафариков знаменити посао у *Старожитностима*.

*

У погледу рада на науци о језику Добровски је стекао поглавито заслуге својим изучавањем старог словенског језика, који се дотле просто звао словенски језик. Али је доста труда уложио и резултате постигао у испитивању и осталих словенских језика.

Тако, он је испитујући карактер словенских језика одредио методу упоређивања словенског језика с другима и определио однос његов према индоевропским језицима. Затим је обрађивао постајање речи и извођење облика, а писањем о деоби словен-

ских језика неколико се пута враћао на то питање.

На питање: како стоји стари словенски језик према осталим данашњим словенским језицима? — Добровски је стари словенски језик убројао у групу хрватско-српско-руског језика, сматрајући га не као извор свима осталим већ као равноправног брата. Преводни посао Ђирилов био је — по Добровском — израђен на македонско-српском дијалекту и однесен у Моравију, где се товорило језиком друге групе. Што се сачувао старословенски књижевни језик заслуга је руска, српска и бугарска.

Најзнаменитије је дело Добровскога у области овог рада *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris...* („Граматика језика словенског старог дијалекта, на коме Руси, Срби и други словени грчке вере и далматински глагољаша римске вере имају црквене књиге.“)

Ово је велико дело зборник његовог учења по том предмету. Многе ствари, посебно расправљане раније, овде су састављене у целину и још једном узете у претрес.

У предговору и уводу даје писац свој одговор на поједина претходна питања, која чине основу данашње Словенске Науке, па онда прелази на граматику. У уводу излаже о словима словенским, њихову писању, изговору, подели и сродности; затим говори о самогласницима и сугласницима, о акценту и скраћеницама, а у самој граматици разлаже прво о коренима, о чему је Добровски и иначе расправљао, даље о функцији гласова, па онда редом о врстама речи, о промени речи, и законима синтаксе. На крају су примери из рукописа различитих времена.

Употребивши нову аналитичку методу и упутивши се етимолошком испитивању језика, Добровски је изучавање језика словенских уопште, и старог словачког посебице, ставио на здраву научну основу, извевши тако пред учени свет читаву нову дисциплину, дотле тек наслућивану.

И ако је баш у доба штампања Добровскога *Institutiones* изишао Рус Востоков с неколиким језгровитим тумачењима по истом предмету, ипак је то дело Добровскога с правом могло бити поздрављено онаквим одушевљењем, какво је Кошитар исказивао Добровском кад је сазнао, да се оно спрема и по том штампа.

Питање о подели словенских језика и њиховој класификацији, онако како га је изложио Добровски, први је пут тада до краја озбиљно претресено, и ако са оскудице извора и података није могло бити још онда у свему правилно расправљено.

Заузимању пак Добровскога за научно изучавање руског језика и данас одају руски научари заслужену хвалу.

*

Ступајући својим радом на поље изучавања словенских књижевности, Добровски је и ту застао веома мало покушаја, за које се могло рећи да су се издвојили из реда обичног закључивања без изучавања факата. Зато обрати он особиту пажњу на старословенску писменост ћирилицу и глаголску.

Тако, он стане изучавати глаголицу, да би дао одговора на питање о постанку те буквице. Али он умре и не видевши обе врсте глаголске азбуке — угласту и округлу. А само по угластој, каква се онда познавала и чије је споменике Добровски имао у рукама, он не могаше веровати у дубљу старину тога писма.

Књижевност пак појединих језика словенских бејаше у оно доба тешко изучавати са оскудице сваких средстава. Па је ипак и ту Добровски учинио лепе услуге узајамном познавању сувремених словенских народа.

То је учинио својим јурналом *Slavin* и књижевним зборником *Slovanka*.

Slavin је излазио 1806. год. у бројевима, од којих је пет састављало свеску, а таквих је свезака те године изишло свега шест. Даље је издавање обустављено без сумње из материјалних разлога. 1808 изишло је свих шест свезака уједно као зборник, који је и доцније, по смрти Добровскога, прештампан. И ако није било исцрпног реда у струкама, опет се може рећи да су прво долазиле расправе о писмености, народној књижевности и језику, па је онда заступљена етнографија, историја, биографија и писма.

Slavin је, доневши и слике знаменитог Стевана Консула и Примоша Трубара, зачетника словеначке књижевности, пошао у свет оправљен топлим речима издавачевим. Починјући наводом из старог словенског јеванђеља, Добровски говори своје листу:

»Иди из Чешке својој словенској браћи, драги Словене, и однеси им тај (анђеоски) радостан глас...«

Slovanka је изишла у Прагу 1814 и по- том 1815. године — оба пута у опсежним свескама, испуњеним расправама о словен- ским језицима, литератури, етнографији, кри- тикама, библиографијом и белешкама.

Пишући чланке и реферате о чешкој и другим словенским савременим књижев- ностима, Добровски је својим савременицима дао за оно доба најбољу слику словенских књижевних прилика, одушевивши таким практичним радом и самог Копитара.

Том се грађом лепо послужио мало до- цније Шафарик, пишући своју Историју сло- венских књижевности.

Међутим остаје приговор, да Добровски није схватио па ни правично оценио значај народне усмене књижевности, која је у оно доба у облику српских и руских народних песама прославила не само своје народе већ и сва племена словенска. Веле, да је и то оцењивао са гледишта сувог граматичара, замерајући и Копитару за његово одушев- љење. Али је и сâм у своме Slavini-у обра- тио лепу пажњу на пословице српске и руске.

Иначе је Добровски у писмима Копитару дао сјајног доказа и како познаје живот простог народа, како га воли и цени много више од народа немачког, коме иначе ука- зује достојно поштовање.

Размишљајући пак о судбини словенских племена, о њиховој поцепаности и међусоб- ном непознавању, Добровски је често по- нављао фразу: »О, ми несложни Словени!«, па је падао и у маштање о скорашњој кул- турној па и политичкој заједници.

Пола столећа, испуњено невољним до- живљајима а проткано неуморним радом, доба је које чини епоху, када су радници самим Небом послани да окрену мишљење савременика у прилог истинитог, лепог и узвишеног. А кад све то припада само јед- ном животу, једном уму и једној вољи, онда је то горостас, који, ослобођавајући про- шлост таме, осветљује путове будућности.

У Словенској се Науци он зове *Јосиф Добровски*.

Анд. Гавриловић.

РЕФОРМА ЈЕЗИКОВНЕ НАСТАВЕ

(СВРШЕТАК)

Али, има писаца, који иду још даље — они неће ни минимум, него траже да се граматика, једанпут за свагда, избаци из курса свакога језика или бар из нижег: ово подсећа на Спенсера, који у својој поме- нутој овде већ књизи о васпитању, 68, 2. изд., вели: In short, as grammar was made after language, so ought it to be taught after language: an inference which all who recog- nize the relationship between the evolution of the race and that of individual, will see to be unavoidable. Трећи су, да се вратимо онамо, за научну граматiku, која се, између оста- лог, оснива на фонетици. На послетку, че- тврти, противници напред поменутих, хоће ненаучну, или како они веле, стару гра- матiku¹³).

То је о самој граматички; о преради ње- ној, мишљења, наравно, такође се не слажу: једни су за индуктивну, други за систе- матску (њихни изрази); ови би се још, после, могли поделити у оне, што је хоће у малим

¹³ На пр. Graf v. Pfeil, Zum Sprachunterricht in einer Klasse, Leipzig 1888, 14 стр. 8^о, доказује да се може без гра- матике и превођења. Од њега спомињемо још Wie lernt man eine Sprache am leichtesten und besten, 2. Aufl. Breslau 1884, 44 стр. 8^о. (тражи граматiku, ако је мора бити, на крају курса). — Под научном граматиком писци разумеју не исто- ријску граматiku, као што би се лако могло помислити, него под тим разумеју граматiku, која је по обради граматичког материјала, по називима, и нарочито по фонетичком делу, израђена онако, као што се данас обрађује статистичка гра- матика или граматика садашњег стања. За научну или ко- ректнију, за нову су граматiku сви радикални реформни писци; умеренији нису, на пр. Штилер Strfz. њој је противан (cf. то дело стр. 1—33 нарочито, где критикује нову граматiku). За нову је граматiku, њега свега да поименце овде споменемо Фитор, Die wissenschaftliche Grammatik und der englische Unterricht, у Engl. Stud. 1888, III, 106—124 стр.; даље од њега Schriftlehre oder Sprachlehre? Zeitschr. f. nfrz. Spr. u. Litt. 1880, II, 43—62 стр. (овде говори и о оснивању науке о фор- мама на гласу). — У вези с овим, да споменемо Dr. Алојза Вирциера (Würzner), који је шта више и за неку научну, историјску граматiku, као што показује сам натпис његове расправе: Verwerthung der Ergebnisse der historischen Gram- matik für den Unterricht in der engl. Laut- und Formen- lehre у Zeitschr. f. d. Realschulw. (Бајске) 1881, VI, 257—271. Исто тако за француски Dr. O. Schulz, Das Latein bei dem franz. Unterr. у Centralorg. f. d. Unter. des Realschulwesens 1885, XIII, 357—359 стр.; даље Rektor Jäger, Über die Ver- wertung des Sprachgeschichtlichen Elements in dem franz. Unterr. in der lateinlosen Realsch., предавање у Verh. d. 4. Neuphil.-tag. Stuttgart. 1890 (стр. 44—46), Hannover 1891, 82. стр. 8^о; Dr. Херман Брајман, Ergänzungen 1892 (раније на- ведено). Штилер, Strfz. 7, противан је овом етимологизовању

пензумима, и у оне, што је хоће у целини, и у засебном курсу¹⁴). —

Фонетика, т. ј. наука о физиолошким гласовима кога језика, и ако иде у граматику, о њој опет засебно говоре, као што је и овде случај, а то је зато, што је тај део граматике са свим новог датума и у школским граматикама није ни близу општи. Фонетичкоме покрету претходила је појава нове науке — физиологије гласа, или краће, фонетике. Још на самом почетку прошлога века, 1700. године Dodart испитује глас, доцније 1741. Ferrein испитује ждрело, 1791. Kempelen испитује механизам човечјега гласа, 1829. Willis испитује тонове, Cuvier тичи глас; 1830. јавља се акустика од Хладног, 1837. von Raumer говори о аспирацији и Lautverschiebung-у. Испитивања у педесетим годинама овога века од Brücke-a (1856); Merkel-a (1857) и Чермака (1858), могу се узети као први почетак нове науке; епохалним делом Хелмхолца (1862). „О осећању тонова“ фонетика је већ добила своје место међу наукама. Од тога доба број фонетичара јако се множи, и данас се већ разликују јасно две фонетичке школе — немачка и енглеско-скандинавска: Kräuter, Sievers, Techmer, Trautmann, Vietor и др. иду у немачку; Bell, Ellis, Storm, Sweet и др. у енглеско-скандинавску (Stiehler, Zur Meth. стр. 6.).

Фонетика, као научна дисциплина, можда никад не би нашла примене у језиковној настави, да се није повела реч о врло рђавом „изговору“ туђих језика на разним странама. Први је био енглески фонетичар Свит, који је 1876. год. у својој књизи Handbook of Phonetics, Oxford, стр. V., осудио данашњи или боље доондашњи начин учења изговора кога језика, назвавши га јадним (wretched.)¹⁵

(јер то друго ништа и није у ствари, пошто научна или историјска граматика сасвим нешто друго значи) и вели: „Од часа францускога језика не сме се начинити час компаративне граматике“ и одмах за тим опомиње читаоце, да са нарочитом предохраном употребе дела, која говоре о томе етимологизовању. Cf. критику Гостине на ст.-сл. читанку Скетоу у Наставном Вјеснику 1895, IV, 62 стр. и д., нарочито стр. 69, где се каже: „Ове напомене (пишчеве погрешке у етимологији) било је потребно споменути, да се докаже, је несрећна мисао уводити етимологизовање у школску књигу“ (ми подвукли). Против тога, да се наука о формама оснива на гласу устали су многи, тако Олерт, Тапгер, Рамбо, Ајдам, Вајценбек, Хорнеман и др. т. ј. сви умеренији и конзервативни писци.

¹⁴) За индуктивну су граматику сви редом радикални писци; cf Штилера Striz. и беа. 21. овде.

¹⁵) Знаменита је расправа Свитова The practical study of language, London 1884, 22 стр. 8°. Од њега имамо и енглеску нову граматику: Elementarbuch des gesprochenen englisch: grammatik, lesecticke und wörterverzeichnis, 2. verb.

Свитов суд нарочито је одјекнуо у Немачкој, где се одмах многи дигосе с великом повиком на рђав изговор туђих језика у тој земљи, и то је толико далеко отишло, да су после дигли вику и на рђав изговор матерњег језика. Тако фонетичар Траутман у Anglia I, стр. 598., каже: „Die Aussprache des Englischen und des Französischen, welche bis jetzt in der grossen Mehrzahl unserer Schulen gehört wird, ist wahrhaft grauenvoll.“ „Das Echo darauf,“ вели Вајценбек Zur Reform des Sprachunterrichts, Беч 1888 (76 стр. in 8°), стр. 24., „lässt sich nicht mehr zählen; aus allen Gegenden Deutschlands hallte et zurück: grauenvoll.“ Кројтер у Zeitschrift für Orthographie 1880, I, № 3, стр. 58., опет назвао је француски језик у немачким школама „ein haarsträubendes, oft geradezu unverständliches Kauderwelsch.“¹⁶) Вика та, која је била општа, најпосле је изазвала размишљање, из чега је убрзо следовао и закључак, да се тај рђав изговор може поправити једино применом фонетике у језиковној настави уопште, дакле и матерњег језика.

Питање о изговору схваћено је толико као важно, и о њему се толико писало, да се може узети, да је питање о поправци изговора и примени фонетике у настави управо и повукло за собом у реформни покрет и све остало поред изговора у је-

auf. 1886, Leipzig (Weigel), 158 стр. 12°. Ово дело немачка стручна критика огласила је за епохално. Свит је представник раг excellence радикалне реформе. Из те књиге може се видети шта је нова граматика и нарочито фонетичка транскрипција.

¹⁶) Француски назали нарочито су занимљиви код тога рђавога немачког изговора францускога језика. У немачком, као што је познато, фонетичари тврде, да је ng у Klang, Ding, Drang један глас, засебан глас, који није ни п ни г, ни ng (klingen дакле kli-ng-en); тај глас, да га означимо са *ng*, свакако не одговара никако француском назалу, али поред свега тога, у рђавим граматикама увек се упоређује то *ng* са француским назалима и тако их онда и транскрибују (овако и у добрим књигама, на пр. у малом Мајеру транскрибују се исто тако: Napoléon lese Napoleong). Отуд није реткост чути у Немачкој на пр. овако коично што, као што је *bong bong* (бонбоне) или *restorang* за restaurant, где се често још *ng* не изговара *ng*, него као *ng*, услед чега *g* прелази у *k*, као што је закон у немачком, ако *g* (или *b*, *v*, *d*) дође на крај речи (уз то додајте *b=r*, као што бива у дијалектима немачким, и онда излази: ronkronk!). Ово у осталом, подсећа на *ng* у кинеском, на пр. у Хонг-Конг, нашта би се морао сваки Кинез, као тамо Француз смејати, јер Кинези, што је најинтересније и не знају за *g* (види А. Novelaque, La linguistique, Париз 1881, стр. 48), и то *g* није ништа друго, до знак назалности, који су Енглези први завели. — Да наведемо и ми стихове што их сви цитују кад поведу реч о рђавом изговору францускога језика:

Spricht ihr aber doch Französisch,
Soll's nicht lauten wie chinesisch (?),
Träng, Detalch und Reglemang,
Ist ein sonderbarer Klang!

зиковној настави, будући се за добар изговор тражи и већа пажња на усмена вежбања, на лектуру и друго, чиме собом губе важност сувишно граматиковање, излишно превођење, нарочито с матерњег на туђ језик и т. д. Упућујемо читаоца на пр. на Фиторово дело *Der Sprachunterricht muss umkehren*, Neilbronn 1882 (38 стр. in 8°), где он, агитујући за добар изговор, додирује и сва остала поља наставе и, како Штилер вели, диже се у рат против целокупне данашње језиковне наставе.

Нигде нису мишљења писаца толико подељена, колико код фонетике, што је сасвим појмљиво, кад се не сметне с ума њена важност и оне конзеквенције, што из ње по себи изилазе и што се протежу на целокупан поступак у курсу свакога језика. Али у главном, и овде можемо разликовати три партије: „без фонетичкога школовања“ (Њихов израз), не може се ни замислити какав успех у изговору, с тога ваља фонетику или физиологију гласа унети у школу као нарочиту научну дисциплину, као засебан предмет и применити је не само на туђе језике, него и на матерњи; наука о формама, шта више и синтакса, ваља да се оснивају на гласу; говорни језик и говорење, главна ствар, ортографија, историјски правопис, за прво време с тога сасвим је непотребна. — Друга партија, умеренија, признаје одлучно важност фонетике, али је не тражи и у засебном курсу, нити допушта уопште у примени на језик више но најпотребније теоризовање; она више полаже на практично вежбање, тражи, дакле, кратко да се изразимо, да се учење изговора оснива највише на нагону имитовања, који нагон и они први, баш нарочито они, јако цене; теорију, науку о гласу, као науку, сматра само за наставника за неопходно потребну; што се матерњег језика тиче, тражи такође фонетику, али онако и онолико, као и за туђе језике; не допушта да се наука о формама и граматика у опште оснива на гласу; ортографија није непотребна и почиње се одмах: на говорни језик и говорење полаже се и овде исто тако, као и тамо. Напослетку, трећа је партија конзервативна: по њој је свака фонетика, нарочито фонетичке транскрипције, ствар тотално излишна и, по неко од њих целу ту фонетичку ствар назива „Lautschwindel.“

Што се тиче фиксирања гласова појединих језика, *фонетичких транскрипција*, што се овде нарочито издваја (ово и други чине) из фонетике, пошто је то у неку руку засебна ствар, о њој су мишљења, наравно, нешто друкчија него горе, а то је сасвим природно, јер већ две фонетичке школе умножавају ту разлику. Колико је напредовала физиологија гласа и колико напредује, опет ће много што шта, без сумње, остати за увек скривено и нерешено код човечјег гласа. Кад се има то на уму, а затим и то, да је уопште врло тежак посао фиксирати графички човечји глас, већ и за то, што ни два човека не говоре потпуно једнако, дакле исто тако потпуно једнако и не изговарају, то је онда сасвим појмљиво, да фонетичких транскрипција има скоро толико колико и фонетичара. Овај недостатак не треба никога да позове против фонетике, јер и овака каква је, примењена на учење језика, она је од непобитне користи, а наставник, који у њу и фонетику уопште није посвећен, не може се сматрати за модерног и доброг наставника, ма да, у осталом, то знање по себи долази уз академско образовање у овој или оној филологији... Транскрипције, сем тога, нису никако просте ствари, него, напротив, врло компликоване, и то им је недостатак врло осетан. Тако ту има тачке и тачака, акцената (\wedge \vee \sim), цртице (-), слова испод или изнад реда (i^i , σr), окренутих слова (σ , σ), грчких слова (η , χ), лукова и кукица ($\overset{\cdot}{-}$), после знакова из старогерманскога језика и, шта више, по неки знак и из наше ћирилице, уза шта, најпосле, долази и транскрибовање не само речи, него и група речи, ако чине акценатну групу. Са недостатка штампарских знакова, овде нам је немогућно донети примере, с тога упућујемо читаоца на Штилера *Streifzüge*, где ће наћи приличан број разноврсних транскрипција, а тако исто и смањене т. з. *гласовне таблице* (*Lauttafeln*), т. ј. групирање гласова по физиолошком формирању на нарочитим *in fol.* хартијама, које радикални и умеренији реформни представници и агитатори нове методе употребљавају у школи при првом учењу изговора.¹⁷⁾ —

¹⁷⁾ Dr. Mor. Trautmann, *Bemerkungen über die Behandlung der Lautlehre, namentlich in der Beschreibung und Definition der Laute*, Anglia 1878, I, 587—598. За ову расправу види Брајман R.-L. стр. 2. „Ова тако особито савремена расправа, изазвала је превелики ефекат и фонетичку страну

Интересно је и знаменито, да се сви писци слажу у томе, да лектура заслужује највећу пажњу у курсу свакога језика, да она ваља да буде центар целе те наставе и да јој сва остала средства, ту је нарочито и граматика, служе од почетка до краја. Уопште све допуне граматичкога знања, ако се хоће, даље синоними, идиотизми, фразеологија, вокабуле, све то треба учити баш из саме лектуре, а никако издвајати и систематски проучавати, н. пр. фразеологију или преглед историје литературе. Реформни радикални писци иду и даље и траже лектуру одмах у првом почетку, дакле одлучно неће прво тако зване поједине ставове, него хоће одмах везане ставове, т. ј. праву лектуру. То је о лектури по положају у курсу; о избору и дидактичкој преради лектуре исто тако влада опште мишљење. О лектури писано је врло много.

Избор лектуре, по њима, ваља да буде на првом месту што интереснији за ученике, што уједно значи, да се бира према узрасту ученичком и да се има на уму уопште у настави свакога језика, да је језиковна настава и очигледна настава, дакле да се иде од конкретног апстрактноме; даље, она ваља да буде што националнија, т. ј. да

реформе у опште тек и причинила. Као многим, тако је и мени писац тек отворио очи и уши, и уверио ме о великој вредности фонетике за наставу (за тим изјављује му захвалност). — Dr. W. Victor, *Schriftlehre oder Sprachlehre*? (напред наведено), доказује потребу да се пође од гласа, оснива науку о формама на гласу и говори и о ортографији); cf и остале његове списе раније наведене. — Dr K. Kühn, *Zur Meth.*; упореди по том Брајмана, Клинкхарта, Свита, Бирбаума, Квила, Штилера. Даље и Chr. *Eidam-a Phonetik in der Schule?* (р. и.); „Fort ans den Schulbüchern mit der phonetischen Schrift (фонетичари кажу Umschrift)“, вели на стр. 20. у *Die Lautschrift beim Schulunterricht, Nürnberg 1889.* Cf. још *Guthersona* (који у *Gegenvorschläge* вели на једном месту „Бар за француски не може се замислити жалоснија мост од фонетичке транскрипције“). — Пре неку годину још, збор нових филолога у Хановеру, усвојио је предлог *Ahn* (Ahn) и донео резолуцију:

а. Наука о гласовима интегрални је део језиковне наставе; без ње немогућ је добар изговор, не само у туђем, него и у матерњем језику;

б. код елементарних студија нових језика, ствар је само у томе, да се ученици свега упознају са најпростијим и најважнијим фактима физиологије гласа т. ј. резултати фонетике имају се само у толико узети, колико су потребни за коректно и поуздано произвођење туђих и тешких гласова и гласовних веза;

в. опширно и систематско извођење (*Darstellung*) фонетике треба да је далеко од језиковне наставе* (Навод из Бирбаума, *Die analytisch-dir. Meth.* 143). — *Klinkhart* ради са ценим огледалом у школи: „Употреба огледала у фонетичким вежбама уштеђује особито много труда и времена.“ (*Klingh.*, *Ein Jahr Erf.* 1888, стр. 10; цитат из Штилера *Strfz.* 45). — Cf. Брајмана R.-L. 112 и даље. Нарочито се препоручује читаоцу врло интересан чланак у *Zeitschr. f. d. Realschulwesen* (Колбе) 1895, XX, 595 и 641, особито 641; стр. и д., под поднаписом *Cours de phonétique.*

узима материјал што више из живота онога народа, чији се језик учи, јер без познанства народа са стране етнографске, географске, историјске, културно-историјске и т. д. не може се ни замислити ни право знање језика, који тај народ говори код куће. Отуд писци једногласно осуђују оно сувишно, или боље излишно, уношење грађе за лектуру из живота античких народа и у опште ма каквога другог туђег народа, рецимо народа француског, ако је реч о француској лектури. Што се тиче прераде изабраног материјала за лектуру, кратко да кажемо, тражи се да лектура буде претежно курзорна, никако статарна и сувише проткана дубоким граматичким анализама, које иду само у бескорисне апстракције. У лектури, као и у граматике, јасно се види разлика између оних, што су за реформу, и оних, што су конзервативни — у првих, лектура је центар (овако, у осталом и писци и за матерњи језик), око ње се све окреће, дакле и граматика; у последњих, граматика, управо граматичке апстракције, све је, и лектура није ништа друго, до опет широко поље за граматичке анализе, које чине умну гимнастику. Најпосле да кажемо, да лектуру пружају читанке, чији се број нагло множи сваким даном, и аутори, којих се колекције такође множе. —¹⁸⁾

Вежбања су или писмена или усмена. У усмена иде обично и *in choro* говорење, слушање и причање, казивање садржаја и предавање, декламовање и певање, учење напамет; у писмена иде написмено причање и реферовање, парафразирање, састављање и диктат. Као најзнатније вежбање сматрало се некад превођење, које је двојако, усмено и писмено, и састоји се од грађе у појединим ставовима и од везаних ставова, и може

¹⁸⁾ Овај поглед на лектуру враћање је на старо и освештано: познато је, да су Коменски, Лок и Ратих почињали латински курс Теренцијом и Езоном. — Рамбо у нав. прогн. шверинском од 1890, стр. 22, вели: „Den Mittelpunkt des französischen Unterrichts bildet in allen Klassen — von Anfang an — die Lektüre, in der sich alle seine Ziele und Zwecke vereinigen.“ Секција за нове језике филолошкога збора (Neuspr. Sekt. der philol. Versammlung) поставила је начело: „У француској (а и енглеској) настави ваља да буде лектура подизак и средиште наставе, а граматика треба понајпре увек индуктивно третирати.“ — Овако исто и Sallwürk, v. Pfeil, Kühn, Dörr, Klinghardt, Lobedanz и сви редом реформни писци. — Цертес овако за латински, cf. *Zur Ref.* — Што се тиче мешања античкога живота са модерним, ту је нарочито Плец. — За модерне читанке, у којима сад често има планова Лондона и Париза, и за колекције енглеских и француских аутора за школску употребу, упућујемо читаоца на литературу у бел. 8., овде.

бити с туђега на матерњи и обрнуто. О превођењу нарочито се много писало и препирало, јер у „конструктивне методе“, превођење је једно од најзнатнијих средстава. С тога ћемо оставити сва остала вежбања и говорити само о превођењу; напоменућемо само толико, да сви реформни писци, као што је већ негде напред по прилици речено, сматрају говорење као прво и врло знатно вежбање, које ваља неговати од почетка до краја, пазећи нарочито на изговор; ту је наравно и акценат, при чему они то, као и уопште цео дидактички поступак, оснивају на имитовању, урођеном нагону у човеку, и на осећању за језиком, а не на свесном знању граматике (њихов израз), осећање, које нарочито радикални правац тражи да буде главно и пре свакога свеснога знања, чему је само конзеквенција, да је и граматика сасвим непотребна, нарочито у нижем курсу. Овде да напоменемо и то, да је доста говорено и о *вокабулама*, т. ј. о потребном броју речи, које има ученик да усвоји, у чему се такође сви слажу, да ово учење иде што природније, природним понављањем, нарочито у лектури и вежбањима у говорењу, и у прво време више у школи, него ли изван ове, ово већ и с тога, да ученици не би, као што је редовно случај, усвојили какав свој рђав изговор, и што су они уопште противни томе, да ученик много ради и сам код куће. Реформни покрет такође је васкрсао и *диктат*, писмено вежбање, које толико цене радикални писци, да је оно скоро једино писмено вежбање, које они допуштају...

Поглед конзервативни на превођење стоји, као и граматика, у вези с формалним образовањем: превођење, нарочито с матерњега на туђ језик, најбоље је средство за умну гимнастику; отуда ово вежбање поче добивати све више важности и потискивати сва остала, која је оно својом вредношћу замрачило: *превођење с матерњега језика на туђ поста најпосле сврха за себе и освоји цело поље наставе.*¹⁹⁾

¹⁹⁾ Овај поглед на ствар дошао је од латинскога, ма да се пре тога латински језик, као језик државни, црквени и научни, учио сасвим друкчије — т. ј. ишло се на то, да се он што пре савлада, будући је он био од потребе за свакога, који је буди шта хтео у држави, цркви или науци. Али баш у време појаве идеје о формалном образовању, језик латински поче да губи од своје важности, пошто су поједини национални језици после вековне борбе заузели бојно поље. Пертес у цитованој књизи, доводи ово у везу: формалним

Реформни писци не само да нападају на овакво превођење с матерњега на туђ језик, него осуђују свако превођење уопште. Да наведемо прво умереног Олерта (у *Mädchenschule I*, 60, 66; цитат из Брајмана R.-L. 123): „Узети превођење с матерњега на туђ језик као принцип при учењу каква туђег језика, најгора је предрасуда што може бити; предрасуда, с којом ваља да се бори научна метода. Интересно је при томе, да *још никад није изнесен доказ* (тамо подвучено), на чему се управо оснива то претпостављање такве преводилачке методе, као и о томе, да успех према уложеном труду и времену стоји у заиста жалосном односу... Уклонити преводилачку методу неопходни је услов за поправку језиковне наставе.“ „Ове тако истинске речи Олертове“, додаје Брајман, „заслужују најозбиљнију пажњу.“ „У баварским *гимназијама* (тамо подвучено), узима сад реч Брајман, н. д. стр. 122., „за нове језике прописано је придржавање за конструктивну методу (наравно, с тога морају се и наставна средства удесити према прописима што постоје). Ово — продужује Б. — тражи, као што је познато, енергично и не-

образовањем, као да се ишло на то, да се латинском језику бар још за неко време обезбеди место у плану за *fashionable education*, баш као да му нису могли или хтели да разумеју његову праву вредност. Сад се дакле у настави латинског језика са свим друкчије поступало, него пре: у граматичку се улазило дубоко и ово одмах у почетку, пајситија правила и „изузети“ учили су се у великим и малим прегледима, пуних таблица, спискова, бележака и бележака на белешке, стихова и т. д. Превођење с матерњега на латински сад поста, тако рећи, средиште целог учења. Књиге за учење латинскога језика пре појаве идеје о формалном образовању *нису ни знале* за „вежбања“ с матерњега на туђ језик, а сад почеше та вежбања све више да се уносе у књиге за учење латинскога језика. Пертес доказујући ово што је речено за вежбања фактима, цитујући старије школске књиге, вели: „*Kam es früher nur darauf an, dass der Schüler etwa vom vierten oder fünften Jahre des Unterrichts an lateinisch zu schreiben und zu sprechen und lateinische Schriftsteller zu verstehen anfang, so sollte er jetzt vor allem formal gebildet sein, und da hiezu nichts geeigneter erschien, als das Übersetzen in die fremde Sprache, so war es das Ziel des lateinischen Elementarunterrichts nicht mehr zum Lateinschreiben, sonder „zum Übersetzen in das Lateinische“ anzuleiten. Es ist ausserordentlich bezeichnend, dass der Ausdruck „das Lateinschreiben lehren“, welches sich z. B. in der Vorrede eines lateinischen Elementarbuches aus dem Jahre 1815 findet, später jenem anderen Ausdrücke das Feld räumt*“ (Пертес, Z. R. IV, стр. 10). [Спомињемо: „Первые начатки латинского языка то есть: М. Иоанна Ренія Донатъ, и Християфора Целларія Меньшій лексиконъ, съ латинскими школьными разговорами. Въ пользу и употребленіе Сербской юности на Славено-Сербскій языкъ переведены и изданы. Въ Млетгахъ 1767“, 3 л. и 448 стр. 12^о. У овом донагу нигде нема ни трага од каквих вежбања с матерњега језика на туђ. —] Успех сад у разумевању аутора и у говорењу бивао је све мањи, и у Пруској, наставни план од 1816. год., да доскочи тој невољи, умножио је број часова 1837. и тај важи и данас, с изменама од 1856. откад се није престало с викањем и тужбом на рђав успех језиковне наставе у опште, јер латински је био рђав образац за све остале језиковне курсове.

престано вежбање у превођењу са матерњег језика на туђ, поступак, који је тек пре краткога времена (у *Blätter f. d. Gymwesen* 1892, XXVIII, стр. 161.—169.) срећно нашло браниоца пуног уверења. Да сам ја друкчијих погледа, рекао сам још пре десет година (*Zur Reform*, 1884, стр. 24. и д.), а та вежбања у превођењу, у новије време све чешће и чешће с великом оштрином нападају писци, последњи од њих Олерт...²⁰ Интересно је овде споменути расправу Ch. Wirth-a, под натписом 36 Gründe gegen die deutsch-fremdsprachliche Übersetzung, Берлин 1891 (55 стр. 8^о). Али и овде као да има неке помиљивости, т. ј. нашло се писца, који су силом тражили да пронађу шта било добро у тим вежбањима, тако Дикман и Ламерсова²⁰), по којима има формалне и друге добити од „добро“ удешенога таквог вежбања, на које упућујемо читаоце, ако у поменутих 36 разлога против превођења неће да верују. Радикални писци, на које упућујемо, сви су од реда противни сваком превођењу уопште и траже други начин, на пр. реферовање или слично да га замени, ако се већ хоће нешто да има, чиме би се наставник могао уверити, да му ученик разуме ствар. Они називају превођење вештином, којој није место у школи, која није за то, да ствара „виртуозе у превођењу“ (*Übersetzungsvirtuosen*), како вели један од реформних писаца, Рамбо. Фитор, на једном месту, каже: „Превођење на туђ језик вештина је, за коју школа ништа не треба да зна.“ Овако се што може објаснити, како се чини, већ и тиме, што се у превођењу у Немачкој одиста отишло *ad absurdum*: у школи се преводи на туђ језик Шилеров тридесетогодишњи рат или одломци из *естетичара* и *филозофа* — тиме се мисли да ученици уче, т. ј. да улазе у дух каквог енглеског или францускога језика!

Највећа је повика на т. з. поједине ставове, било да су ови на матерњем или туђем језику. Радикални, а скоро и сви умеренији, реформни писци, никако неће те ставове да признају и приме као средство, него траже да се одмах, на самом почетку, узму ве-

зани ставови т. ј. права лектира; опет дакле нешто, где се види враћање на старо и признато. Упућујемо читаоца и овде на Свита енглеску граматику, где се одмах почиње везаним ставовима у *Descriptions* (описи) о природи, о човеку, о храни, о кућама, о оделу и т. д... Они, који су за те ставове, траже их само за први почетак и за избор траже исте услове, као и за лектуру — занимљивост, конкретност, националност, и т. д. Упућујемо опет на саме писце, чија смо дела већ навели, с напоменом, да се општи погледи на вежбања ретко налазе издвојени, него се о њима говори увек у списима, који говоре у опште о језиковној настави.²¹) —

²⁰) Овде се наводи таква литература: Dr. F. Teichner, *Phonetik*, Leipzig 1880, 116 стр. 8^о (у додатку говори о учењу туђег језика); — *Sprachentwicklung, Spracherlernung, Sprachbildung* у *Inter. Zeitschr.* (ово је и раније штампано у једном програму, али овде је то доуцњено, измењено и с белешкама) 1885, II, 141—192. — W. Heims, *Wie erlernt man fremde Sprachen? Winke für den Selbstunterricht* и т. д., Gera 1885, 48 стр. 8^о. — Dr. Curt Schäfer, *Die vermittelnde Methode*, Berlin 1885, 24 стр. 8^о (*критикује Плева; налази недостатке у радикалној реформи и т. д.*). — Michel Bréal, *Comment on apprend les langues étrangères* у *Revue Bleue* 1886, XXXVII, 324—334 стр. и од истора *De l'enseignement des langues vivantes*, Paris 1892, 147 стр. 8^о. K. Mühlfeld, *Die wissenschaftliche Grundlage des neuphilolog. Unterr.* у *Neuphilol. Beiträge* (1—13 стр.), Hannover 1886, 84 стр. 8^о (*Недостаци у учењу нових језика у школама и на универзитетима; вокабуле, стилетика, синоними, синтакса*). — Joh. Fetter, *Über die Reformbestrebungen auf dem Gebiete des neusprachlichen Unterrichts*, Vortrag, Wien 1887, 22 стр. 8^о (*говори и о наставнику*). Фетер је на челу реформнога покрета у Аустрији. — F. Richter, *Beiträge zur Reform des neuspr. Unterrichts* у *Zeitschr. f. d. Realschulwesen* 1887, XII, 641—656 (*говорење, граматика, лектура*). — Dr. Arn. Schröer, *Wissenschaft und Schule in ihrem Verhältnisse zur praktischen Spracherlernung*, Leipzig 1887, 64 стр. 8^о. — Dr. K. Bödeker, *Wege und Ziele des Unterrichts in fremden Sprachen*, у *prog. realne гим.* (у Schillerstr.), Stettin 1888, 23 стр. 4^о (*граматика, лектура, именована вежбања*). — K. Maurer, *Fragen über die Organisation des neuspr. Unterrichts* у *Verhandl. d. 39. Philolog. Vereins in Zürich* (стр. 336—340), Leipzig 1888, 372 стр. 4^о (*националност у настави француског и енглеског језика*). — Wehrmann, K. Herbert, *und der fremdsprachliche Unterricht* у *Neue Jahrbücher für Päd. m. Philol.* 1888, CXXXVIII, 474—488. — Dr. G. Weitzenböck, *Zur Reform des Sprachunterrichts*, Wien 1888, 76 стр. 8^о. — W. H. Widgery, *The teaching of languages in Schools*, London 1888, 80 стр. 8^о. — A. Zapp, *Wie man in Amerika fremde Sprachen lehrt*, *Päd. Arch.* 1888, XXX, 167—177. — Dr. Hauschild, *Die Reform des neuspr. Unterrichts mit besonderer Bezugnahme auf die neueren Sprachen* у *Berichte des freien deutschen Hochstifts zu Frankfurt a. M.* 1889, V, 47—52. — O. Weissenfels, *Die natürliche und die künstliche Spracherlernung* у *Zeitschr. f. d. Gymnasialw. (Kern)* 1890, XXIV, 84—105 стр. — Dr. Logeman, *L'enseignement des langues modernes* у *Revue de l'instruction publique en Belge*, 1892, XXXV. — Dr. W. Swoboda, *Vermittler im Streite um die Reform im Sprachunterricht*, у *Engl. Stud.* XVI, 229—250 (*о свима вежбањима*). — Rich. Hochdörfer, *The Study and teaching of modern languages*, Springfield, O., 1893, 16 стр. 8^о (*реформни покрет у Америци*). — Dr. H. Lewin, *Die Benutzung kulturgesch. Bilder in neuspr. Unterr.* (3—36 стр.), *prog. гим.* Biebrich a. Rh., 59 стр. 4^о. — Cf. раније штампане списе Фитора, Ф. Пфајла, Хорнемана, Бирбаума, Микса, Олерта, Штилера, Ајдама, Гутерсона, Кликхарта, Свита, Манголда, Квила.

²⁰) Dr. O. A. E. Dickmann, *Über das Übungsbuch zum Übersetzen aus dem Deutschen ins Französische auf der Oberstufe der Oberrealschulen* (23—28 стр.) у *prog. Friedr. Werd. Gewerbeschule*, Berlin 1887, 28 стр. 4^о; Mathilde Lammers, *Übersetzungen aus fremden Sprachen* у *Mädchenschule* 1888, I, 70—81 стр.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Реформни списи говоре, као што је речено, и о *наставнику*. О њему већ свака практична педагогија мора говорити, и с тога овде можемо бити краћи. Кад се узме све оно што се тражи од наставе овога или онога језика, онда је јасно, да наставници морају имати респективну спрему, која, као што је лако увидети, премаша далеко и далеко аматорство и тражи добро школоване људе и у тој самој струци, овој или оној филологији, и у педагогији. Узмимо наставника за *енглески*, енглескога филолога: он не само треба да је посвећен у енглески језик говорни, литерарни и дијалектички, као и у енглески језик минулих векова, да га мора знати добро усмено и писмено употребљавати, да мора имати добро фонетичко школовање, даље добро познавати културне, културно-историјске и друге енглеске прилике, него ваља да је посвећен и у општу науку о језику и германску филологију, наравно колико то стоји у вези с његовом, као и то — *conditio sine qua non* — мора бити посвећен и у педагогију, без чега је стручно знање његово неупотребљиво за наставничке сврхе. У кратко, мора бити модерно и академски образован, и уз то мора бар неко време, разуме се, пошто је савладао добро све оно што се може савладати код куће, уз учитеље и из књиге, провести у земљи онога народа, којег је језик предмет његових научних студија. Да узмемо баш конзервативнога *Минха* мишљење о наставнику, штампано у наведеном *Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre*, стр. V 105:

„У свима ранијим главама не ретко стављали су се на личност наставника захтеви, који, кад се сведу и озбиљно узму, не претпостављају никако малу количину личнога савршенства. Прегледајмо још једном стављене захтеве, који просто из саме природе задатка по себи изилазе. Да наставник једног језика овај језик треба да *зна*, ствар је проста и таква што се по себи разуме, а овамо само то бескрајно много значи. Да се немачки наставник францускога језика у разговору не разликује од образованих становника туђе престонице и да такав разговор може да води о науци и о уметности, о природи и о друштву, о великом и о малом, о блиском и о удаљеном, то већ лебди као сврха пред његовим очима... Да је наставник, даље, темељним студијама

научио историјски развитак језика према гласовима, облицима и законима, према вековима и дијалектима, из извора и типова, уз то још и утканост и разгранате романских језика у опште, други је велики захтев. Знање огромне литературе, некадашње и садашње, бар у свих њених знатних представника, био би трећи. Опште, и философско — наравно и физиолошко — образовање језиковно, долази такође у ред захтева, и да не спомињемо, да је требало да наставник (чији само француски језик и не може бити струка за студовање) штогод стече и из других области наука. И опет, свим овим само је приближно означено оно, што се може постићи духовним радом при нормалној умној диспозицији. Уз ово долази дакле још захтев, да је наставник лично, телесно-духовно окретан, што ова настава неминовно тражи, велика физичка моћ у делању, изостреност чула, школовани органи, неуморна живост и енергија. Даље, исто тако, фино осећање и укус не смеју изостати, без чега би се достојно третирање туђе литературе узалудно ишчекивало. Али такође и чуло и за конкретан живот, у његовим разноврсним појавама, за неисцрпне „реалије“, за туђи, богати народни живот и однос тога народа према народном животу других блиских културних народа. И, како живот жива народа непрестано бурно тече, све нове појаве рађа и оно што постоји непрестано мења, то треба наставник да и сам учествује пажљиво у том животу, да непрестано ново учи, а старо замењује новим, да има силну снагу, те да не да да му се дух укочи и упарложи...“²²⁾

Ето нас на обали. Наша намера, као што читалац види, није била та, да реформујемо језиковну наставу наше средње школе, него да изнесемо реформни покрет на другим цивилизованим странама, нарочито у Немачкој, која, као што је познато, уопште предњачи у педагогији.

Из овакве слике, као што је ова што смо је снимили, ма како да је непотпуна, шта више да представља и само скицу, а

²²⁾ Образовање наставника ретко који реформни писац да не додирне, али засебно о томе до сад још ништа не знамо да је изишло. Упор. на пр. Кина, Фетера, Олерта и др., а нарочито L. *Fleischner*, *Bemerkungen zum franz. Sprachunterrichte*, Wien 1891, 30 стр. 8^о и Prof. Dr. *Stephan Waetzoldt*, *Die aufgabe des neuspr. Unterr. und die Vorbildung des Lehrers*, Berlin (Gaertner) 1895, 48 стр. 8^о.

не слику, опет могао би свако јасно из ње видети, да је реформа наше језиковне наставе неизбежна. Истина за то треба можда много, врло много времена, јер су наше школске и друге прилике сасвим друкчије од оних у каквој Енглеској или Француској, Немачкој или Аустрији. У нас број наставника уопште, а нарочито за језике, назнатан је; књижарске и библиотечке прилике у нас су још сасвим примитивне; наставнички приходи од рада једва стижу и за подмирење физичких потреба; економно стање уопште у наставника скоро је никако и онемогућава бављење на страни, и, шта више, и не рађа жељу за таким чим; наша друштва и просветне установе за унапређење школства и просвете незнатних су средстава и малочлани, ово и зато, што је уопште мали број наставника и што су рђаво награђени; наша Велика Школа, по признању самих њених наставника, оваква каква је, апсолутно не може послужити држави, дајући јој и добре наставнике за наше више школе, а нарочито за језике... него да прекинемо ређање: наше су прилике одиста сасвим друкчије, него ли у поменутих земљама.

У нас, дакле, изилази, као и у свему: да би једино држава могла што да уради; али не треба човек да је нарочито интеллигентан, па одмах да зна, да држави, у нашем случају највишој школској власти, треба баш сама школа, баш сами школски радници да даду импулса, и друго, свуд и сваком позната ствар: у државе за све треба много времена, у наше исто тако а можда и више, и то шта више и онда, кад је нека ствар свуда призната и свуд од држава примљена.

Било како му драго: толико је јасно, да ће реформа једнога дана прећи и Дунав и Саву, и на нама је, да је пре тога добро проучимо и само најбоље примимо, макар за то утрошили и много времена. Gut Ding will Weile haben!

Септембра 1895.

Београд.

Павле Ј. Мајнер

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ РАЗВИЈАЊА СРПСКИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА

НАПИСАО

Д-Р АСМУС СЕРЕНЗЕН

ПРЕВЕО

ЈОВАН РАДОНИЋ

ДРУГИ ДЕО: ПЕСМЕ КРАТКОГА РАЗМЕРА, ОСОБИТО ОНЕ У МИЛТИНОВИЋЕВОЈ И ВУКОВОЈ ЗБИРЦИ, У СВЕЗИ СА РАЗВИЈАЊЕМ СРПСКЕ ЈУНАЧКЕ ПЕСМЕ.

В. ПЕСМЕ У ДЕСЕТЕРЦУ ОД Г. 1750.

(Наставак).

90.—92. Ове три песме чине неку групу. 90. и 92. су варијације једне исте теме: Марко је прекорачио заповест султанову, те с тога мора за то одговарати. У песми 90. позива се Марко на правду, коју како Турци тако и Хришћани ваља да имају. У 92. песми пак позива се он на неко изузетно право, које му је цар даровао из захвале због његових заслуга. Пред нама су сасвим нове песме о Марку. На површину као главно истиче се одношај Марков према султану. Овде се пева како Марко станује у Стамболу (90., 13.—15.) или иначе ма где у Турској (92., 1. 10. у цареву безистану). Царски га посланици прате и налазе у механи, где се он понајвише налази. У песми 92. је царев поклисар неки црни арапин, са којим се увек срећемо у песмама о Краљевићу Марку (на пр. Милут. 137., Вук 66., упор. Доз. 36.). Марков одношај спрема султана је срдачан, али и пун поштовања. Он га назива: драги или мили господаре. О султану се говори са „цар честити“, дакле сасвим у тону песама дугога размера, на што подсећају и многа друга места, као: Марко срцу одољет не може — колико ли говорење моје — и још га је дјело даривао — знаш ли царе мили господаре. Већ напред смо споменули, да је у песми 92. начин приказивања суров и општар. Марко се јавља овде као прост разбојник¹⁾. И у Богшићевој, а тако исто и у млађој 111. песми код Милутиновића, није прекор довољно мотивисан. На основу горе наведене пресуде Рељковићеве и Рајићеве можемо закључити, да је око половине XVIII века такав тон владао у песмама о Марку.²⁾

95. Ова песма, која је по облику најсавршенија у овом слоју песама, свакако је контаминација две

¹⁾ Мотив о покраденој царској „хазни“ наћи ћемо у бугарским хајдучким песмама, н. пр. у Дозона 16. 19. Може бити да се овде тај мотив развио под бугарским утицајем.

²⁾ А зар не бисмо могли узети, да су у овом погледу много утицале бугарске песме?

различите песме, од којих је свака обрађивала неки самостални мотив, који је био више лирски него епски. Мотив, како се мајка изговара и претвара, те не ће да даде невесту, налазимо у шаљивој песми под бр. 727. у првој књизи Вукове збирке (пренет на типичну фигуру херцега Степана а изражен у тон хајдучких песама, упор. Милут. 56., Вук III 51.). Други мотив, како невеста због неке клетве још на путу умире (упор. варијације те теме у песмама 49., 65. код Дозона) изведен је дивно у 78. песми Вукове треће књиге, која се без сваке сумње наслања на 95. песму код Божишића (упор. од Вука ст. 190.—200. са ст. 113.—118. код Бог., а пре свега онај стих: ко је жедан нека воду пије¹).

96. Песма о младој Туркињи, која место оца полази у војску, пореклом је (по ст. 1 а особито по ст. 102: преко Дрине воде²) из Босне и чисто мухамеданског је карактера. 40. песма у Вуковој III књизи млађа је прерада ове песме, само се од ове разликује у толико, што је један део материјала оставила на страну, а остало извела у фином петичном облику. Пред нама је дакле изолирано, младо градиво, које тешко да се даље развијало, те с тога дакле тешко да је било много посредних творевина између песме код Божишића и Вука. Промене у песми код Вука изгледају више хотимичне него случајне³). Најзначајније су промене у толико, што се уклонила босанска локализација, што се ослабио еротичан карактер у песми и што се изгубио мухамедански колорит (ст. 106. у бању на воду место ст. 73. код Бог. у вруће амаме; даље је уклоњен ст. 13 код Бог. ја не могу ни к џамији поћи, а исто тако из ст. 86. назив „каури“), а сем тога изгубио се свршетак, који толико подсећа на мотиве у источњачким бајкама.

97. Мало час бавили смо се о песми, која је врло сиромашна у варијантима, дакле са песмом млађега постања, а сада ћемо говорити о песми, која има много варијаната, која је богатија те према томе и старија. Не могу поуздано рећи, да ли имена Момчило и Пирлитор полазе са историјских чињеница из XIV века, као што се обично узима. Ако би то тако било, то би већ песме дугога размера морале певати о неверној жени Момчидовој. Како је пак у овом случају наша традиција сувише испрекидана, то држим да нема ничега, што би се про-

тивило овој хипотези. Но у овом случају тешко да је у тој старој песми Вукашин играо улогу заводника, што се види јасно баш из ове до сада најстарије песме о овоме предмету. 97. песма, која нас са своја четири дванаестерца (ст. 70., 80., 83. и 89.) подсећа на старију форму стиха, спомиње на једном месту некога бана немачкога (од Немачке од земље богате), назив, који се у овом смислу у млађој појесији односи на Угарску, коју су становници Турске од XVII века сматрали као један део Аустрије. Угарска је земља немачкога цара, дакле је немачка земља. У песми је Момчилово седиште Перитвар на крајини (Перитвару у Крајини граду). Да ли се под тим називом има разумети искварено име некога традиционалнога Пирлитора, или се под њим као што ја мислим има разумети Петроварадин. Пирлитор (код Вука)¹) или Пилитор (код Милут.) био би према томе унакажени назив првобитнога имена. Код Милут. спомиње се име без икаквог ближег локализовања, а то исто важи и за краља Вукашина. Тек се у песми код Вука пева, да је Пирлитор преко од Дурмитора на Тари валовитој, на издавач збиља и тражи онде развалине Момчилова градића. Исто тако утврдила је песма код Вука седиште Вукашиново у Скадру на Бојани, што се наравно ни најмање не слаже са историјском истином, него је потреба певачева била да присвоји Скадар, при коме ће моћи описати дивоте природне.

Из стиха код Милутиновића: „краљ Вукашин пријевара стара“ мислим да се може нагађати, како је Вукашин доспео у приповетку. Могућно је, да је тај назив већ постојао у старијој песми, а за цело се у њој невале и такве ствари о Вукашину, да је без по муке могао да узме ту улогу, која му се у нашој песми даје (упор. Милут. 69., 156. и 158.). Име Вукосава (па и код Милут.) кашњег је постања, а име Анђелија код Бог. (упореди ниже под XV), код Вука пак одговарајући индивидуалном представљању замењено је са Јевросимом. Крилати је коњ (већ код Бог. „коњ крилати“) тек код Вука добио име Јабучило. У Бог. песми нападају на Момчило „око воде хладне“, где Момчило поји коња, а Милут. песма начинила је одатле језеро („код језера врајја“ или „на језера равна“). У Вука пак спомињу се језера равна, али тако, да се јасно може видети, да се ту подразумевају крајеви око Дурмитора у Црној Гори²), у којима има много језера (упор. Hassert, Montenegro 1893. стр. 123. и даље).

¹) Види тај мотив у хрватској песми код Кур. XV, 12: који жедан дојде да ми се парије, што особито подсећа на стих у Бог. који гиздав дојде да рожу откине.

²) Име Нови има и сувише лирско значење, да би могло послужити као основа за тачно локално одређење.

³) Не знам како би ваљало протумачити одношај између имена турске девојке Пејмане (код Вука: Влатија) и старца Ђеифана; код Вука Ђеифад одн. старац Ђеифан је позната фигура приморских песама.

¹) Вук напомиње да се пева и Пиритор. Овај назив стојао би по најближе називу Перитвар код Бог. Иначе знамо да се ово име обично своди на трачки Периторијон.

²) Или, по географском схватању наше песме (ст. 79.), у Херцеговини (упор. доле под XIII).

Ток радње у све три обраде у целини узевши једнак је. Доцније ћемо навести све оне појединости, где се оне не слажу. Прво ће нам пасти у очи различити обим у ове три песме: Песма код Вука има 305, код Милут. 256, а код Бог. 114 стихова. Дакле прве две су проширене. Упоредимо прво Бог. и Милут. песму. У оној је причање сабијено те брзо жури крају, а у овој је пак приказивање на широко развучено, особито у средњим партијама, и губи се у епизодама. Упоредивши песму код Вука са овим двома, опазимо, да се Милут. обрада на неким местима више додирује са Бог. песмом. „Биље у перчину“ на стр. 266. ступац I код Милут., које је онде неразумљиво, може се растумачити тиме, да се ст. 19. и 20. код Бог., где се говори о „моћи од помоћи“¹⁾ и о неком скупоценом драгом камену у перчину, није добро разумео. На стр. 266. ступ. II усни Момчило при столу као и код Бог. у ст. 33. (само код Бог. у вече недеље „на вечери“, а код Милут. у недељу после службе божје (при ручку); код Вука ноћу усни сан. И код Бог. и Милут. прича се, како је јунак уснио змију, која му се код Бог. савила око срца, а код Милут. око врата²⁾. Сан у песми код Вука полази са стиха 39. и 40. код Бог.³⁾. Обе слуге који (стр. 267. ступ. II) на Видосавин савет (стр. 266. ступ. II) коњу крила повређују, ушла су у песму забуном самога певача, те се тако цела радња помела, јер су у писму Видосаве остале речи: окрашћу му — а коњу му опалити крила (стр. 266. ступ. I упор. и ст. 21. код Бог.). Обе ове слуге јављају се већ код Бог. у ст. 78, но сасвим у другом смислу; шта више оно место: што су пријед код Момчила биле (стр. 266., ступ. I доле и ступ. II, упор. стр. 267. ступ. 2. горе; у тебе служиле и стр. 266. ступ. I: Момчила двориле) стоји у старијој обради код Бог. у ст. 79. у потпуној свези. Нова творевина пак има на себи нечега извештаченога. Излази дакле, да баш средња партија песме код Милут. која прекида и квари ток саме радње, није била у старијој обради, него је својина садашње, која је пред нама. Сваки читалац Милутиновићеве збирке морао је опазити, да ово на широко и на дугачко изведено приказивање средње

партије (пример за то пружа нам Видосавино писмо) има већина песама у тој збирци¹⁾. Тако и овде н. пр. не може ништа да буде без пијанке.

Пре ове обраде код Милут. морала је бити нека друга, која је била као нека веза између Бог. и ове обраде. У тој средњој обради не само да беху имена Вукашина, Видосаве и Пирлитора, којих код Бог. нема, него је у њој било стварних проширења, а пре свега у партији стр. 267., ступ. II, која одговара Бог. ст. 84.—89. Код Милут. не допире платно до земље као код Бог., него сестра сече свој појас, па га на платно надовезује, а када и то није доста, одсеца косу до главе, па је на појас привезује, те тако Момчила горе узвуче²⁾.

Напред смо видели, да се Милут. и Вукова песма додирују са местима, којих код Бог. нема. С друге стране опет додирују се Бог. и Вукова, а Милут. одступа. Тако н. пр. она магла, која се спомиње у ст. 39. код Бог., јавља се и код Вука; оних 40 момака у ст. 16. код Бог., за које Милут. песма не зна, налазимо код Вука у ст. 157: и четрљест од града левера. Стих 15. код Бог. служи вино сестра Анђелија употребила је и песма код Вука у ст. 47.—49., а у Милут. нема о томе ни спомена. Напред смо већ говорили о средњој партији код Милут. те смо видели, да се она ни најмање не слаже са песмама код Бог. и Вука.

Без сваке сумње да је Богишићева обрада или друга која, слична њој, служила за подлогу како Вуковој тако и Милутиновићевој песми³⁾. Видели смо даље, да се оба млађа варијанта развијала у једном истом правцу до неке извесне тачке. Исто тако уверили смо се, да Вукова песма никако не може полазити са Милутиновићеве; с друге стране пак Бог. и Милут. тесно су једна за другу скопчане, а Вукова, као што ћемо доцније видети, толико је прерађена и проширена, да се никако не може усвојити, да Милут. обрада полази са Вукове.

Како је пак процес прерађивања од Бог. па до Вука и Милут. трајао највише 50—75 година, то онда између њих није могло бити много посредних творевина. Доста је да усвојимо, да песме код Милут. и Вука полазе са једне исте творевине из песме код Бог. Напред смо видели, како је Милут.

¹⁾ Ниже под одељком XIX видећемо, какво место заузимају у Милутиновићевој збирци те карактеристичне песме.

²⁾ У Милут. има доста особитих старинских а и доста незгодних језичних израза. Н. пр.:

Срцу своје одољет не може —

Момчило је собом јунак страшни —

Готово га изнијет бијаше —

У Бог. песмама краткога размера често ћемо наићи на „попље коштаново“ (упор. Милут. 68: „копље коштујница“), код Вука пак нигде.

³⁾ Па и начин, којим је песма 104 код Милут. прила мотиве из Бог. песме, показује то индиректно.

¹⁾ Упор. код Милут. 104. у мотиву, који потиче из песме о Момчилоу, стих: узе Вуку моћи од помоћи — и коњу је снадила крила.

²⁾ Ст. одвија је сестра Анђелија — а привија љуба Видосава код Милут. проширен је из ст. 43.—45. код Бог., где му жена неће да притече у помоћ, а о сестри ни спомена нема.

³⁾ У Вуковој песми у стиху 140. не диже се облак од Ђемачке од богате земље, него од проклете земље Васојеве, пак се сави око Дурмитора, а то с тога, да би одговарало вештачкој локализацији у Црној Гори. Наравно да се ово исневало без правог познавања географских одношаја.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

песма ту обраду прениначила, но да видимо, како је Вукова то питање решила?

Признато је, да је Вукова обрада, којој је издавач незгодан назив: „Женидба краља Вукашина“ дао, једна од првих у тој збирци. Но опет за то наћи ћемо у њој мана и недоследности. Тако је борба (ст. 178 и даље) збуњено испевана, док се код Бог. ст. 64.—68. и Милут. (сву му најпре браћу изгубише) то сасвим просто приповеда. Сем тога чини ми се, да Јевросими, која је овде више унакажена, не приличи она улога, која јој се при крају даје у свези са старом традицијом.

Но у овој песми видимо јасно методу, којом је песма старо градиво прениначавала и дотеривала. Овде нећемо наћи ни једне врсте која би случајна била, него је овде све намерно, све има своје вештачке сврхе. Сувишни материјал је овде — сасвим противно песми у Милут. — ограничен, споредне ствари — које се код Милут. и сувише истичу — потискују се, а главне ствари се на широко, реторски сјајно приказују, при чему певач не заборава, да и најфиније потезе до појединости прикаже. Ове три песме морале би се штампати једна поред друге, да би се то могло до појединости опазити. На овом месту изнећемо само неколико кратких напомена:

Упоредити треба сјајну партију од ст. 9.—40. са збијеним причањем у Бог. од ст. 6.—8. и са проширеним истим местом код Милут. на стр. 265. ступ. II, а при том не треба превидети ону фину анализу у ст. 7: „тајно пише а тајно јој шаље.“ Даље упор. оно живо драмско приказивање од ст. 82.—152. са сувим причањем код Бог. од ст. 99.—54. и са дотичним местом код Милут. на стр. 267. ступ. I горе, а при том назити на то, како је Вукова песма сретно извела мотив о сну, те га довела са другим нечим у свезу. Сем тога упор. живо причање од ст. 192.—202. са Бог. ст. 72. и Милут. Но пре свега привући ће нашу пажњу оно генијално спевано место од ст. 216.—232., које је очевидно потекло услед приказивања код Милутиновића. Већ у Милут. песми видесмо леп пример

сестринске љубави према брату, но колико је то сјајније код Вука приказано!

Сем тога Бог. безначајне ст. 92. и даље, заменила је код Вука партија од ст. 248.—261.; код Милут. на дотичном месту нема никаквога дијалога¹⁾.

Ретки су овакви случајеви, да можемо три паралелна варијанта (код Бог. Милут. и Вука) једно са другим поредити, те ћемо с тога и употребити ову прилику, да бисмо могли доћи до потпунога резултата.

Ако варијанти код Бог. и Вука стоје један према другом, то је онда између њих било посредних творевина. Вештачка прерада је у главном дело Вукове песме. Узмемо ли пак варијанте код Вука и Милутиновића, то онда морамо за њих конструисати неки основни облик, а то ћемо тако учинити, ако замислимо да нема оних проширења у Милут. песми, те ћемо тако у неку руку добити основни облик, који се у Вуковој песми развио до вештачкога дела. Наравно да овај критички принцип нећемо као аксиом поставити. У даљем расправљању видећемо, у колико се он одржао и у колико ће се у појединостима морати модификовати, или, шта више, сасвим друкчије формулисати³⁾.

¹⁾ Да је обрада овога мотива код Милут. — који је можда директно узет из источњачке појесије — првобитнија, која је ово некако спољно и више у главним потезима извела, него Вукова, где је дубље и «финије схватање, бар с моје стране не треба ни сумњати.

²⁾ Код Милут. долази сам Вукашин до уверења, да се не може поуздати у таку неверну жену; код Вука пак Момчило на смрти подсећа га на то. Не треба ни спомињати, на којој је страни више песничко развијање.

³⁾ При горњем расправљању нисмо ни обраћали пажњу на остале варијанте. Глав. I. је знатно проширена прерада Вукове песме. Особито се мора назити на ст. 310. | 11. налази и у бугарским варијантима, који иначе мотив обрађују као и Вукова песма. Ово су бугарски варијанти: Милад. стр. 159 горе, Качан. 183, 58 | 9; 183, 82—84 (упор. 105.—108.). Сборник II, стр. 84, 93—95; стр. 85, 47, 99. Према томе дакле немају бугарски варијанти никакве самосталне вредности и ако су главну радњу пренели на разна лица (Милад. 105. цар Константин и град Манастир; Качан. 182. црни Арапине; 183. Реља Крилатица; Сборник II 84. краљ Петрушин). Само име Анђелина у Качан. 183. и у Сборнику II св. 84 даје повода да нагађамо, да су се певачи Вукове песме држали традиционалних имена.

(НАСТАВИТЕ СЕ).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Познавање и нега цвећа. Израдио д-р Борђе Радић. У Београду. Штампано у краљевско-српској Државној Штампарији, 1895. Стр. VIII, 755. Слика 678 у тексту. Цена није означена, а књига се продаје за 10 динара.

„Ова је књига штампана трошком књижевног фонда Илије М. Коларца.“

„Познавање и нега цвећа“ је XXI пољопривредни спис д-ра Ђ. Радића. Писац је ову књигу посветио „најлепшем српском цвету, Њеном Величанству Краљици Наталији“, уз посвету (стр. III) приложио је и најновију фотографију Њеног Величанства.

Хвала нека је и од моје стране како писцу, још више Коларчевом фонду и управнику Државне Штампарије, што су се сви састарали да из наше српске штампарије изађе овако лепо израђена и овако укусно напечатана књига. Али не хвала Коларчевом Одбору што се не постара да и садржина као и распоред материјала у овој књизи буде ако не као техничка израда, а оно бар приближно овој.

Не бих писао о овој према садржини луксузно напечатаној књизи, да се у њој не говори и о дивљим биљкама, које са осталим биљем саставља флору наше домовине, а у којој се и ја по мало разабихам.

Друго, и овој је књизи сврха да своје читаоце упозна са разноврсним биљкама, које цвећем називамо и по градинама их садимо. Што је флора за дивље биљке, то је хтела да буде ова књига за питоме биљке, за цвеће. Посао овога писца је сличан послу флористе, а спис му је хтео бити допуна флоре. Па пошто је слична обрада самих предмета о којима се говори, треба и мора да буде и сам начин израде на близу. Али у овој књизи тако није.

Ако би сваки, који о биљу пише, писао онако како му кад и која реч под перо падне, онда би у књижевности о биљу наступила права Вавилонска кула! Кад би сваки стручњак писао по своме укусу онда се ни они сами међу собом не би могли разумети, а њихови читаоци би имали збрку од појмова. О користи таквих списа не би се ни смело говорити, јер је доиста не би могло имати. Дакле, да не би тога било, онда се мора знати једна терминологија и једна номенклатура, којом треба сви да се служимо.

Због утврђења терминологије и номенклатуре Линеј и јесте постао онако велики и славан у светској књижевности о биљу. Који су год о биљкама

писали после Линеја, сви су се они држали Линејом засноване терминологије и номенклатуре. Било је ту и јачих и већих учењака од њега, али су и они најумнији јестаственичари — ботаничари — остали верни већ утврђеној терминологији.

Што је Линеј у светској науци о природним телима, то је у нас Срба Панчић. Он нам је засновао јестаственичку терминологију у својим ваљаним расправама о природним телима. После њега ко год се лати да ма што год напише о биљу, тај мора, пре него перо у мастило умочи, знати све оно што је тај наш Линеј за собом оставио, мора знати језик самога предмета, па онда да почне и писати.

У целокупној науци о биљкама код нас, примљена је Панчићева терминологија и номенклатура. Примљена је, јер су сви његови последници говорили и писали језиком и терминима, које је он у својим радовима изнео и предложио.

Али, писац списа „Познавање и нега цвећа“ није се држао већ утврђене и усвојене терминологије о биљу. А зашто је се није држао? Бог би га знао! А то није мала мана ове књиге.

„Лековито биље у Србији“, које је израдио д-р С. Петровић, могло је г. д-ру Ђ. Радићу најбоље послужити за препочетак. Јер је књига „Лековито биље“ израђена и врло озбиљно и ваљано, а ни она није намењена стручним људма, ботаничарима. И томе делу ни његовом писцу нимало и ништа није сметало употребити већ удешену терминологију ботаничку. Шта више, њеноме писцу је добро дошла израђена номенклатура, коју је он имао само употребити и у нашој књижевности је још више учврстити заједно са терминологијом. Да је тим путем ударио и г. Радић, његов би спис имао и јачу вредност и бољи значај.

Српска имена цвећа, а то су народна имена биљака, свакојака су. Као што Шулек није имао никаква критеријума те му именик испао неупотребљив због непоузданости и нетачности, тако је и у нашег цвећара. У овом спису има највише Шулекових имена, за која сам и другом приликом казао да су многа од њих нетачна и непоуздана, а то с тога што се он ослања на људе у ботаници неупућене. Међутим г. д-р Радић највише је се служио Шулеком и врло многа имена биљака из овога пренео је у свој састав.

Понегде наш писац, да би потврдио за неко биљно име да је оно доиста народно, он наводи у напомени и који стих из песме за коју назначавача „Нар. П.“ Оволико и овако кратко означавање песме је врло недовољно. То је исто толико колико да је рекао: „...ја сам чуо то и то име у народу“ а не хтећи казати у коме месту или крају. Дао Бог ми имамо печатане Народне Песме, па се онда могла навести и књига и страна књиге, из које је наведени део песме извађен. Али тако штогод

могао би урадити само озбиљан и у предузетом послу поуздан радник.

У нашег цвећара многи су термини нерашчишћени у њему самоме. Врста му је сорта (350. стр.). Род — genus — му је фамилија! Те отуда и налазимо у овој књизи и оваких ставова: „*Adiantum capillus veneris* L. Од ове сам одлике“ стр. 478... То је добра и стара, још Линеова, врста, а не одлика. Та биљка расте и у Србији а то писац не наводи. — На стр. 537. „Бегонија. — Нису сви представници ове велике фамилије.“ Бегонија је род а не фамилија биљака. — На 314. стр. пише: „Друга је домаћа одлика *Ramondia Nathaliae* Panč. et Petrovic.“ Међутим су оба та наша ботаничара описали поменути биљку као добру фелу. — На 243 стр. вели за: *Aquilegia canadensis* L. врло дражесна и интересна сорта.“ То је врста а не сорта, и т. д., и т. д.

Није мала мана овој књизи и то, што јој слике нису бројевима обележене и што уза свако име не стоји и број слике. Кад су две слике једна поред друге на истој страни, онда се увек у тексту мора да рекне „десно или лево“, јер треба означити за коју је слику везан текст, а да су слике бројевима означене не би се тако морало кубурити. Нимало писац не би смањио своју заслугу, коју је овим списом стекао (?) да је уза сваку слику, бар у заград, означио и одакле ју је узео. Јер је свакоме познато да то нису његове оригиналне слике. А ако која таква и има, онда би бар знали и која је та срећна!

Слика на стр. 262. не представља здравац, колико се то да из онаке ситне слике видети и распознавати.

Описи биљака су непотпуни, јер се описи јединог цвећа своде на опис стабла, не увек и лишћа и цвета. А у многих биљака плод је баш врло обележљив за њих, јер својим белегама разликује једну врсту од сродних јој. Писац је то тако намерно урадио кад вели: „При описивању цвећа ја ћу се ограничити на означавање висине у порасту, на боју цветова и на лишће, јер наше слике, које су израђене по фотографски снимљеном цвећу, све остало и саме објашњавају“, стр. 112. А слике су умањене и небојадисане.

„Дело је ово намењено љубитељима цвећа“ стр. 635. А на стр. 6.—7. чита се: „Овим делом смерао сам на то: да с једне стране одговорим једној доста знатној потреби, а с друге стране да попутним једну празнину у нашој књижевности, у колико је то, по мом нахођењу, могућно било, да према нашим приликама учиним. Ја нисам смео писати у оној опширности, а ни оним начином, као што то учинише писци у цветарству далеко напреднијих народа, код којих је читава војска, у цветарству од малена обучених читалаца. Ја сам морао бити и краћи и разумљивији у свему, имајући у виду већину оних, којима је ово дело намењено; ја, као дугогодишњи учитељ и писац у тој струци, врло добро познајем ту већину, и с тога знам: **за кога пишеш и како да му пишеш**, — али сам опет зато далеко изашао изван граница нашег данашњег цветарства, па сам с тога и уверен, да

сам овим списом за унапређење нашег цветарства задоста учинио, остављајући потоњем нараштају, да га доцније, према потребама, и допуњује и усавршава.“

Ово наведох само зато да се види каквим тоном пише овај наш цвећар и какве су му побуде биле да изради овако непотпун, непоуздан и нетачан спис о оним леним природинама што их цвећем зовемо.

На стр. 70., 43. и др. г. Радић обара мишљење „неких“, а не казује и којих то цвећара. Да ли се то односи на наше или туђе писце о цвећу?

У странијој литератури има поприличан број списа који су о цвећу написани, а то су махом радови дугогодишњих цвећара и градинара. Многа искуства, до којих су они дошли радећи у својој цвећарници и градини, уносе ти писци у своје списе, те их тако предају целом свету на употребу. Од тих писаца поменућу само Vilmorin-а и Rümpler-а, који су потпуно ботанички спремни цвећари. Њихови списи могли су ваљано поучити нашег писца у предузетом послу. Они су га могли упутити не само у распореду цвећа унесеног у ову књигу, већ и у начину излагања. Нимало није оправдано што је се он више ослонио на семенарске ценовнике него ли на књиге признатих цвећара. — „Семенарски и биљарски ценовници већином су уређени по научним именима, с којима сам и ја сваку биљку обележио, и према томе моћи ће сваки себи да набави из тих ценовника баш оно што жели“, стр. 7. Тиме се писац правда што је сваку биљку навео по научном а не српском имену.

У овој књизи много је цвеће описано. Има само родова 315, а са врстама и разним одликама можда би се овај број и удвојио. Да би се читалац лакше могао наћи у толиком броју различитих родова биљака, писац их је све распоредио у неколике групе, за које на стр. 8. пише: „Подела разног цвећа на „једногодно“, „вишегодно“, „крунолисто“ и т. д. учињена је с тога, да читаоци, још невешти у познавању и оцени цвећа, могу *лакше да нађу* што желе и што им треба; а то ће моћи да учине само по овој подели, *учињеној по стварној и практичној употреби појединог цвећа*.“ — Ово је написано, чини ми се, тек да се нешто рекне. Јер овакова подела никоме неће олакшати да онако нађе опис неке биљке у књизи овој. Лакости би било онда, да су све биљке поређане азбучним редом и да је на крају књиге додат списак описатог цвећа у књизи, а где би поред сваког имена биљке била наведена и страна овога списа на којој је та биљка описана.

Групе, у које су овде описате биљке распоређене, нити су научне нити практичне за оне, који гаје цвеће. А не велим да нису практичне за семенарске и цвећарске спискове. Али зар су ти спискови толико важни, те да се распоред у овако озбиљној књизи мора према њима равнати?

Свака је биљка записана по имену рода, али ћирилицом, а испод тога стоји пуно њено научно име латиницом исписано. Неке је биљке писац означио једним научним именом, док је за друге навео по два, три па и више имена. Ја не знам шта је

то могло писца нагнати да и у оваку књигу уноси заплетену синонимику са запада. Као „добар и дугогодишњи“ цвећар он зна каква је то незгода та клета синонимија, па је није требао ни навртати у нашу младу књижевност. Тако на пр. на стр. 113. после: *Alyssum saxatile* L. наводи и *Adyseton saxatile* Sw., *Aurinia saxatilis* Desv. За што ли ће ова последња два имена, кад је та биљка и у нашим флорама означена само првим? Таквих примера има повише, као на стр. 115., 116., 119., 185., 186. и т. д.

За ешолцију писац вели да је она „врло тврда биљка!“ Ми смо научили да придев тврд означава биљке дрвенасте грађе, а ешолција је зељаста.

На стр. 131. описат је: „*Paraver somniferum* L. flore pleno Hort.“, а на истој страни при дну описат је и „дупли мак — *Paraver somniferum* L. fl. pl. Hort.“ А то је једна и иста биљка

За *Paraver laevigatum* Viebrst. — „музгаста мак“ вели: „Ово ће сигурно бити нека својта нашег пољског мака — бљкe или турчинка, која је недавно донесена из Персије“, стр. 132. Ту има две погрешке пред очима ботаничара, али можда то нису погрешке и за цвећаре!

На 140. стр. описује сунцокрет и вели: „Цветни листићи, који испуњавају цвет, угасито су жути и правилно поређани, као оно цреп на крову. Поједини су цветови 25—30 сантиметара у пречнику широки, а у средини су мало угнути.“ Да је писац имао биљку пред собом када је ово писао, знам поуздано да не би могао овако што написати. Али он је све то написао на памет! Јер сунцокрет на врху гране носи цваст, коју састављају многи цветови, али ти цветови нису поређани као цреп на крову, а таква се цваст у ботаници зове главица.

За *Euphorbia variegata* Simson вели „лишће има изменично“, стр. 172. А погледајте бар слику која је додата тексту, па ћете опазити да та биљка има лишће *наспрамно*.

За „*Verbascum phoeniceum* L. маршји очњак (!) у Загорју“ пише: „пореклом је из јужне Европе.“ А та биљка расте и око Београда па је има и по свој Србији, дакле је наша „домаћа биљка“, како се то у овој књизи за неке друге врсте изреком вели. „Приданоначо је лишће дршкаво“ стр. 253. Шта му то значи требао је писац да објасни.

У опису *Viola odorata* L. пише: „Домаћа биљка. Има пузеће члановито стабло, из којих чланова избијају жиле“, стр. 256. Прво, та биљка нема пузеће стабло, а друго не постоји. На истој страни у опису љубичице стоји и ово: „Семе рађају они зеленкасти цветови, који су у лишћу скривени, и који нису потпуно неразвијени, а на кратким петељкама насађени.“

За *Humulus japonicus* Sieb. Zuss. вели: „По спољњем изгледу, не разликује се баш ни у чему од нашег дивљег хмеља“ стр. 346. Та се врста меља разликује од наше те још како!

У опису *Escrotemocarpus scaber* Ruiz.: лишће је перасто, састављено из пет јајастих ил' срцастих, назубљених листића, из којих порашћују „хваталице.“ Овим писац обмањује своје читаоце, јер и он сам зна, бар треба да зна, да вршике или рашљике — а то су његове „хваталице“ — нису друго до промењено лишће или гране, а овде листићи.

На 382. стр. описује *Amorphophallus Rivieri* Gaud. и пише: „Цвет се састоји из 50 сантиметара дугачког, толико и широког, *мрко-црвеног* тулуза; у средини се налази клип, који на врху има једно дебело, спужвасто, *мрко-црвено* тело, које личи не неки голем смрчак.“ Тулуз је листовито мало испупчен, са проширеним ободом; с поља је бледо-зелен, а изнутра *оловаст* и *угасито-пурпурно-љубичаст*. Док је цвет још у развићу, онда издаје од себе несносан мирис. Из његове средине порашћује цветни клас исте боје, као што је цвет и изнутра, само је још загаситији. Цвета у месецу јуна, а према околностима и раније.. Размножава се и с јесени и с пролећа делењем чапоњака (корена).“ Ето како поуздано и лако описује наш цвећар биљке.

На стр. 387. погрешно је печатано *Arum Dranunculus* L. а треба *A. dracuncululus* L. Таква је погрешка и *Dranunculus vulgaris* L. а треба *Dranunculus*. У опису те биљке, а та је наш *козлац*, стоји: „Цвет је чиграст, при дну увијен и нешто мало испупчен, са проширеним ободом; с поља је бледо-зелен, а изнутра *оловаст* и *угасито-пурпурно-љубичаст*. Док је цвет још у развићу, онда издаје од себе несносан мирис. Из његове средине порашћује цветни клас исте боје, као што је цвет и изнутра, само је још загаситији. Цвета у месецу јуна, а према околностима и раније.. Размножава се и с јесени и с пролећа делењем чапоњака (корена).“ Ето како поуздано и лако описује наш цвећар биљке.

За *Fritillaria Meleagris* L. тврди да је „пореклом с цилициског Тауруса“ стр. 446. Та за име Бога, то је и србијска дивља биљка. Ено вам је, колико је год хоћете, код Шапца, око Пожаревца и Паланке. И наши је сељаци познају под именом *кошугица*.

Г. Радић греша кад пише на стр. 459.: „*Canna indica* L.. све у овај род спадајуће врсте и одлике“ јер је *Canna indica* L. врста а не род.

На стр. 476. пише: „Папрат нема ни лишћа“... а на 480. стр. вели „одлика *Aspidium Filix mas* var. *cristatum* Hort. има збијеније листиће“... У даљем обавештавању својих читаоца о папратима пише: „На наличју хвоја поређани су разнолики органи за оплођавање тога рода (зар рода!) биља, у виду брадавчица или чаурица, које се научно „спорангије“ зову, а органи сами за себе зову се „споре.“ То је ситан, код неких сората мрк или црн, а код неких опет жут, нерандцаст или црвен прашак, и — то је *семе*.“ Цвећари из овога става ништа не могу поуздано научити.

На 511. стр. пише „*Briza*-*Бриза*; а *Azalea*-*Ацалеа*“ 534. „Искусан произвођач моћи ће, по спољњем изгледу мехунке“, стр. 223, а треба љуске.

У опису шебоја вели: „шебој — лишће је изменично, по ивици цело, затупасто-копљасто, у дршку с'ужено, пустенато.“ 219. стр. На другом месту за лишће вели да је „кошерски изубљено“ 212; а на 150 и 188 стр. пише: „лишће румбасто, — по ивицама *треперасто*.“ Писац греша и у писању појединих речи. На пр. он пише „с'ужено“ стр. 142, 167, 1888, 212, и т. д. Залистак му је „палист.“ На 303 стр. пише „лишће избија из жиле.“ Ама, зар баш из жиле! — „Чапоњак“ му је синоним за лук. У Вука је забележено да је чапоњак папак. „Ситне кртоле, које се око главне кртоле изроде, зовемо у цветарску „пмилићи.“ „Лукови лучастог цвећа, рађају (зар!) опет „козлиће“, који се од главне главице одвајају и за размножавање употребљују.“ стр. 375. Са иоле више спреме из ботанике и озбиљности у послу не би се могло овако

што писати. На стр. 156. има и овака реченица „... кад би настала велика суша баш у оно време, кад се семе буде оплођавало.“

На стр. 82. вели „Млака вода у опште, врло је добра за заливање како оболелих, тако и здравих биљака.“ Ако они, који гаје цвеће, буду послушали овај савет, они ће таман остати без цвећа!

Престајем са наводима, јер би их могао и још пуно исписати, а која вајда? На све ово требало је гледати док књига није била напечатана.

Палме су у овој књизи јако заступљене. О њима се говори од 603. до 633. А у Србији једва неколике јавне градине да су у стању држати по коју палму.

Велика је мана и голем недостатак овој књизи и то, што није израђен азбучни списак свих биљака које су споменуте и описате у њој, те да се може лако наћи страна на којој је нека биљка описана. Немање тога регистра јако ће отежавати употребу „Радићева цвећа.“ — Добро би било да су бар забележена имена референата, који су о овоме спису као рукопису реферовали Коларчевом Одбору, те да се зна по чијем је мишљењу овако овлаш израђен спис печатан онако луксузно.

Да поменем и ово: „Познавање и нега цвећа“ било је у рукопису и пред Пољопривредним Друштвом.

Жив. Ј. Јуришић

ПРИМЕДБЕ

на реферат Светозара Гавриловића на књигу „Пољска Привреда“ од Паје Тодоровића-Ђаковчића

У фебруарској свесци „Просветног Гласника“ о. г. (стр. 86.) штампани су реферати г. г. Светозара Љ. Гавриловића, шефа одељења за производњу дувана у Управи Државних Монопола, и Анте Голубовића, учитеља овд., о мојој књизи „Пољска Привреда“, коју је издавач г. Стеван Х. Поповић, књиџар из Крагујевца, поднео г. Министру просвете и црквених послова с молбом, да се прими за уџбеник V разреда основне школе, за тим, да се откупи за поклањање ученицима о испитима и да се препоручи за књиџнице основних школа.

Г. Гавриловић је одмах у почетку свога реферата изјавио своје тврдо уверење, да нову књиџицу може препоручити „за књиџнице наших основних школа и за поклањање ученицима виших разреда основних школа.“ Није мишљења да се прими за уџбеник у вишим основним школама, а из разлога, које ћемо ниже видети.

Г. Голубовић, коме Гавриловић признаје да је *позванији*¹⁾ да оцени, може ли се књига препоручити и за уџбеник, изјавио је овако мишљење: „Може се препоручити за привремену ручну књиџицу ученицима V-тих разреда више основне школе, док г. Тодоровић, као обилат пољопривреди књиџевник не буде приређивао друго издање с потребним сликама и док не изради цео уџбеник за

оба разреда више основне школе, у ком би било унесено и све о „сточарству.“ За поклањање о испитима г. Голубовић није мишљења, поглавито с тога што штампарска израда није добра. Најзад, највише је препоручује, да је набаве све књиџнице у основним школама.

Према овим рефератима Главни Просветни Савет решио је: „да се дело може препоручити за књиџнице основних школа“...

Пре но што би прешао на сам предмет, ради кога сам узео перо, налазим за потребно да изјавим: да признајем и сâм, да техничка — штампарска — израда књиге не одговара потпуно захтевима једнога уџбеника за основну школу. Изјављујући то, одмах додајем, да ја лично у томе нисам имао никаког учешћа, већ је искључиво била ствар издавача. Осем тога, од те књиге нисам ја ни коректуру водио¹⁾; и напослетку, ни текст насловног листа, као ни садржај („Где је што“) није моје дело. Отуда су понеке штампарске погрешке, које на неком месту чак и смисао кваре, а насловни лист дао је повода референту, г. Гавриловићу, да испреде нешто, што у ствари не постоји.

Све ово готов сам доказати властитим признањем издавача г. Поповића, ако буде потребно. И с тога налазим да је довољно објашњено, од куд у књизи „доста штампарских погрешака“, „доста речи и реченица неразумљивих“, па и што у књиџу „није унесена ниједна слика“, што г. Голубовић у свом реферату наводу, као „мане“ ове књиге.

Но, ове и оваке замерке не би још биле узрок, да ме из резервисаног положаја према целој овој ствари изведу, — јер је Главном Просветном Савету познато, да ја за ову књиџу од г. Министра нисам ништа тражио, него сâм издавач, да у реферату г. Гавриловића нисам нашао толико неумесних прекора, недоследности па и неисправности, које, кад би оћутао, могле би дати доста неповољну оцену моме раду, и још утврдити једно уверење, да је одиста све онако, како је тамо наведено. Ма да сам као дугогодишњи и скроман радник на пољопривредној књиџи дужан да водим рачуна о оценама о мом раду, сматрам да ми је још већа дужност, да у приликама, где се, под видом неке научне исправности, истичу пуне погрешке и неозбиљно баратање, не останем равнодушан.

1-о. Тако, г. Гавриловић на првом месту, по *натпису*, наводи како књига „претендује да буде уџбеник за школу и народ.“ Но да је он осем ове две-три речи *важљивије* прочитао и остале, које за њим долазе: „*по Бабоу, Гетеу, Фишбаху и др.*“, могао би опазити, да ту има неке погрешке; а да је довео још у везу с овим и оно неколико речи у „Предговору“, дошао би одмах до закључка: да књига претендује „само да буде уџбеник за школу“ — а не и за народ.

Мало пре сам напоменуо, да натпис на насловном листу није моје дело, него да га је издавач сâм — или коректор — написао, *без сиоразума са мном*. Њему је била при руци последња

¹⁾ Просветни Гласник 2. свеска о. г., стр. 86., 2. стубац, 25. ред озго.

¹⁾ Кад је књига штампана у Крагујевцу, ја сам био у Краљеву.

свеска моје књиге „Пољске Привреде“ *учбеника за школу и народ*,¹⁾ која је израђена за потребу ученика учитељских школа и богословије а удељавана да се њоме могу користити и практични пољопривредници, па је из натписа ове свеске комбиновао натпис за књигу, којој је он издавач. Отуда и *после* речи: „учбеник за школу и народ“, дошло је: „*по Бабоу, Гетеу, Фишбаху и др.*“; а зна се, да ови немачки пољопривредни писци нису признати аутори за ратарство, градинарство, ливадарство и воћарство, које су гране у књизи такође обухваћене, него поглавито за: *виноградарство* (Бабо и Гете) и *шумарство* (Фишбах), чијим сам се делима одиста и служио при изради ових одељака споменутог учбеника, као што се може видети на стр. 2., II књиге истог учбеника.

И док је г. Гавриловић ову погрешку примио тако озбиљно, па га је овакав натпис канда највише и изазвао да књигу „према обележеним начелима размотри по свима битним условима“, којима треба да одговара књига, која би, како он вели, „хтела да је учбеник за школу и народ“, дотле је без икакве пажње пропустио „Предговор“ у књизи, под којим има *мога потписа*. У „Предговору“ на име стоје дословно ове моје речи: „Г.г. референти, којима је Главни Просветни Савет дао на оцену I и II св. „Пољске Привреде“ од П. Тодоровића-Баковчића, између осталог изјавили су и мишљење, да би се кратак извод из ове књиге могао корисно да употреби и за ученике основних школа.“

Ми смо покушали да такав *учбеник уде-симо и предајемо га српској омладини* са жељом за најлепши успех.“

Где је, дакле, овде та претензија ове књиге да буде учбеник „за школу и народ?“

2-го. Прелазећи, после тога, на поједина места и изразе у књизи, г. Гавриловић се зауставља најпре на дефиницији пољске привреде и о подели њеној. Ево како он о томе резонује. —

„Пољска привреда обухвата све оне радове, којима се за људску потребу производе корисне биљке и животиње“ — није ни тачна а ни верна дефиниција, јер се овде пољска привреда не узима као наука или знање, већ као занат, па онда ни дефиниција није тачна, јер нас пољопривредна наука учи не само производњи корисних биљака и животиња, већ и *рационалној производњи* па и *преради* многих биљних и животињских делова и производа.“

„А затим“ — вели даље — „нико други не дели „пољску привреду“ онако на два дела: производњу биљака и производњу животиња, већ на: опште и посебно ратарство, на опште и посебно сточарство, на примену начела економије, на управљање са имањем (управу добара), а томе се придружују и неки технолошки (какви ли још?!), занати, који су с пољском привредом у најужој вези.“¹⁾

Да одговорим најпре на прву замерку.

¹⁾ Штампана у Београду у држав. штампарији 1890 г.

²⁾ Просветни Гласник 2 св. о. с. стр. 87.

Г. Гавриловић налази да је моја дефиниција о пољској привреди нетачна и неверна, што сам узео пољску привреду као занат, а не као науку. Заиста ретка логика! Али какве премисе онакав и закључак. Г. Гавриловић замишља, да деца у основној школи треба предавати пољопривредну науку, а ја *пошто* желим да ту децу *упознам* са пољском привредом, на исти начин као што се уче *познавати* природу, место учења природних наука. С пољопривредном науком ученик основне школе не може да има посла; то је задатак стручних пољопривредних школа, па и овима тек у различитим количинама знања, према ступњевима ових школа (ниже, средње и више). Поглавити задатак пољопривредног учбеника за основну школу, по моме схватању, јесте: *да с најпростијим, најпопуларнијим објашњењима поучи ученике у појединим пословима, који су из целокупне пољске привреде избрани као важнији*. И онда, у овом случају нема смисла износити дефиницију *пољопривредне науке*, него показати, шта у главноме обухвата пољска привреда, као једно занимање, рад.

Према томе, само услед нетачног погледа на циљ и задатак једног пољопривредног учбеника за основну школу, могло је се доћи на такав закључак, да је онака дефиниција, какву сам ја навео, „нетачна“ и „неверна.“

Мало је чудновато, даље, што г. Гавриловић тражи, да у дефиницију о пољопривредној науци уђе и „*прерада* многих биљних и животињских делова и производа.“

Пре свега, имам да наведем да нико, како од страних, тако ни од домаћих пољопривредних писаца не дефинише онако „пољопривредну науку“, као што је горе то покушао г. Гавриловић. Нећу да наводим своју дефиницију о *пољопривредној науци* из I књ. моје Пољске Привреде, учбеника за школу и народ (у „Уводу“), него ћу да покажем, како ову ствар схвата пок. Гаја Матић, који је био један од највиђенијих и потпуно спремних наших пољопривредних писаца. При руци ми је његово дело „*Грађа за пољопривредни речник*“ (издање Срп. Пољопривредног Друштва, 1885. год.). На стр. 79. стоји ово:

„Пољопривредна наука обухвата сва начела и правила најкорисније производње биљака и животиња, те да се отуд добије што већи и трајашнији доходак.“

Као што се види, овде имамо једну тачну дефиницију о *пољопривредној науци*, али која случајно није много слична дефиницији г. Гавриловићевој. У њој нема, дакле, ни помена о „*преради* многих биљних и животињских делова и производа.“ И ако, према томе, дефиниција о пољопривредној науци, коју је изрекао г. Гавриловић, није у најмању руку „произвољна“, онда не знам, шта се може назвати „произвољним.“

После овога, ја не налазим за потребно цитирати и стране ауторе о овоме; а могу сигурно гарантовати, да ни г. Гавриловић ово своје мишљење не може ни којим цитатом из дела чувенијих немачких пољопривредних писаца да потврди.

И друга замерка г. Гавриловића, о подели пољске привреде, неумесна је. Моја подела на: производњу биљака и производњу животиња, оснива се на посматрању пољске привреде, као занимање. Али, баш кад би се пољска привреда, као наука, делила, никако не може да буде онако, како г. Гавриловић износи. Пољопривредна наука дели се у главном на науку о производњи и науку о управу. Наука о производњи дели се на: науку, о производњи биљака и науку о производњи животиња. И после тек ове науке деле се: на опште и посебне делове, поједине пољопривредне гране и т. д. Начела народне економије, пољопривредно законодавство, пољопривредна технологија и т. д. јесу засебне и долазе у састав пољопривредног образовања, а никако — пољопривредне науке. Све ово и овако може се наћи у сваком већем страном уџбенику и пољопривредном лексикону. И с тога је доста чудновато, да г. Гавриловић тако елементарне ствари брка и износи их тако како нико други не чини.

3-ће. Занимљиво је ово поређење г. Гавриловићево:

„У општем делу“ на првом месту већ имамо поправљену дефиницију, па и назив читаве прве групе „пољске привреде“. „Задатак је ратарству, баштованству и ливадарству: производње пољских и баштованских усева и ливадске траве. Плодови и производи ових употребљавају се поглавито за израну људи (и стоке); а многима се, у прерађеном облику, или као сировинама, подмирују различне друге потребе живота и рада људског.“ Сад се „производња биља“ зове већ ратарство или се идентифицира са том граном, а колико је и т. д.“

Неколико сам пута прочитао овај цитат, испоређивао и са књигом, па не могах ни једанпут да нађем, да се производња биља у овој дефиницији о задатку ратарства, баштованства и ливадарства, како г. Гавриловић рече: „зове већ ратарство, или се идентифицира с том граном.“ — Рекох да је ово поређење одиста врло занимљиво; а колико је и овај прекор на свом месту, остављам да други цени али с погодбом, да не чита ништа између редова.“

4-то. Највишу тачку неумесних прекора достигао је г. Гавриловић својим погледима на ред и начин излагања поуке у књизи. Ту је било помена и о систематици и „методици“, па и о неким „погрешно узетим баквама и¹⁾, а што је најглавније, — није се хтело загледати у Програм, који је прописан за пољску привреду у вишој основној школи²⁾. И кад г. Гавриловић није хтео нимало да се обазре на тај програм, који је обавезан и за писца уџбеника, као год и за наставника, онда налазим, да сам потпуно разрешен од свакога одговарања на све замерке г. Гавриловића. И ја у том погледу могу сасвим слободно да завршим ову тачку примедба са оценом, коју је поднео други референт г. Голубовић (стр. 91.):

¹⁾ Стр. 88 и 89.

²⁾ Програм се налази у сепаратно одштампаним „Наставним плановима, програмима и недељ. распоредима часова за и. и в. осн. школу“ (1884).

„У њу (т. ј. књигу) је унесено, и ако веома укратко, све оно што се програмом из „Пољске Привреде“ тражи за V разред.“

5-о. Пошто је г. Гавриловић само на овакав начин могао да докаже, како је књига „рђаво рађена и са тако погрешно узете бакве распоређена и заокружена“, прешао је да докаже још „да и ово дело, као и свако дело „људскога рода“ није потпуно савршено.“

И тако, у одељку „познавање земље“, г. Гавриловић вели да се „ораћа земља“ краће и лепше зове „ораница.“ Не знам, у колико је баш лепше, али знам да није правилно. „Ораницом“ или „ораницом“ зове се специјално горњи слој ораће земље (или „живице“), те с тога тај израз не може да замени израз „ораћа земља“, који одговара немачком: „Boden.“ Израза „ораћа земља“ има и у Вуковом Речнику, а „ораница“ је синоним за једну врсту превозних средстава (чув?).

Даље вели: „код глине под заградом стоји (ума), те би се могло мислити, да је то једно исто.“ Не само да би се могло мислити, него се на по неким местима и зове глина — умом...“

Мало ниже наводи ово: „Подоравање стрџике зове прво угарење, а јесење орање друго угарење, па чак и мешање.“ Међутим код нас је угар и угарење подоравање стрџике, и циљ му је да поништи нарастао коров и т. д.“ — Ова је исправка г. Гавриловића нетачна. Нити се под „угаром“ у науци разуме само подоравање стрџике, нити је циљ угару и угарењу само да поништи израстао коров. О свему овоме боље је и тачније објашњено, ма и укратко, у самој књизи, коју г. Гавриловић рецензише, (стр. 15.).

После тога г. Гавриловић примећује како је ларва гуидејева названа „рчица.“ Овај је назив позајмљен из списка г. К. Црногорца, који је познат да влада многим чистим народним називима како за биљке, тако и за животиње, нарочито — ситније, инсекте.

Даља важнија примедба г. Гавриловића јесте код „поступања с ђубретом.“ Он наводи: „Код поступања са сточним ђубретом“ вели: Боље је кад ђубре што дужи лежи под стоком. По зато је потребно више простирке а особито грађење стаја (кошара)...“ Нити је јасно, нити је опет за књигу, која учи школску децу и народ, онако густирање једног непречишћеног питања, које овако може донети више штете но вајде, ако би се схватило да се то препоручује, и да је тако и боље радити, како сви наши сељаци рђаво раде.“

Кад би у књизи (стр. 40.) о лежању ђубрета под стоком било само онолико објашњено, колико је г. Гавриловић цитирао, можда би се још могло казати да је недовољно, али никако нејасно. Међутим, то је питање у књизи и објашњено и образложено колико је требало и колико је умесно било за такав уџбеник. Али је по мишљењу његовом овај начин поступања с ђубретом „једно непречишћено питање“, па да тако сад и „сви наши сељаци рђаво раде.“ Пре свега ово није никако непречишћено питање, јер се у пракси употребљује и то у неким у пољопривреди најнапреднијим земљама (на пр. у Саксонској, у Чешкој), но, разуме

се, само на онај начин, како је у књизи описано, Чувени економ и организатор економије, пок. Ф. Хорски, завео је био по свима својим економијама искључиво овај начин, као рационалнији у погледу на каквоћу ђубрета у економији, јер отпада потреба нарочитог ђубришта, набавка шмрка за осоку и т. д.¹⁾ Г. Гавриловић се јако вара, ако ма и приближно упоређује овај начин поступања ђубрета са поступањем код наших сељака. И мени изгледа, да ће ту бити узрок недовољно познавање овог начина.

6-о. После ових, и неких ни од каквог значаја, примедба, г. Гавриловић прелази на изношење неких примера, који, по његову мишљењу доказују: „да се нико, а то ли дете, не може поучити из ове књиге и т. д.“ Ево тих примера:

а) „Ето на стр. 11. „ограђивање“ (место подизање оградe; из тог одељка нико се неће моћи упутити како ће да подигне живу ограду (међутим та је ограда најкориснија и најбоља), јер о томе нема ни словцета.“

Дакле о подизању живе оградe нема ни словцета, — тако рече г. Гавриловић. Међутим, на стр. 11. књиге наштампани су ови редови:

„...Ове начине (плот, врљике и т. д.) ограђивања ваља да замени жива ограда...“

„Живик (жива ограда) се боље подиже пресадницама.“

„Жива ограда може се подизати: на равниој земљи и по опкопу (шанцу). Ако је потребно, да ограда буде јача, онда се сади упоредо у две врете; а ако и већа, онда пресаднице ваља да имају величину човечјег боја.“

„Прве године (у марту) скраћује се жива ограда за 6—12 см.; па и сваке године после ваља је поткресавати, да би побочне гране боље бујале, те да буде што чешћа...“

Истина укратко, али за један уџбеник за основну школу доста... Па опет је г. Гавриловићу то — „ни словцета!“

б) Други пример г. Гавриловић наводи: „Има чак помена и о неким плуговима *риљцима*, за које се не зна тачно који су, а ништа нема о оном плужном оруђу, на чијем увођењу треба баш сада свим силама порадити, чије је увођење сада на „дневном реду“ и чија би употреба на скоро $\frac{1}{3}$ културне површине у Србији истиснула употребу штетне дрвене ралице, — а то су *воздене ралице* или *илугови обртаци*, који се на увратинама само обрну, па је могућно орање и на стрменим поло-

жајима и одмах у већ узорану бразду правцем натраг.“

У књизи пак (стр. 14.) стоји ово од речи до речи: „Плугова има разних направа (конструкција) и за разне циљеве. Сви се могу свести на:

а) *Обичне илугове*, који обрађују земљу за 10—25 см. дубине; б) *риљце*, који ору 25—50 см. дубоко; в) *обртаче или брдске илугове*, у којих се *дашчица може премештати, за брдске су крајеве, ради тога и темељније су направе* и т. д.“...

Као што се из овога види, не само да се може знати, који су то плугови „риљци“, (које г. Гавриловић зове и „неке“), него се спомињу и *обртачи — илугови*, па је на њих готово и највећа пажња свраћена. И опет је то код г. Гавриловића — „ништа“ о овим плуговима....

Са исто тако поузданим доказима покушао је г. Гавриловић да потврди, како нема „готово ништа“ о раду с дрљачом и с ваљком, док је опис и употреба ових двеју важних ратарских справа на скоро пуне две стране (16. и 17.). А кад се оволико изнесе у један мали уџбеник, који је штампан ситнијим словима (париски гармонд), онда то не може никако да се назове: „готово ништа“....

Ја могу с овим да закључим ове своје примедбе на реферат г. Гавриловића.

Главни Просветни Савет моћи ће довољно увидети, да су замерке изнесене у реферату г. Гавриловића неоправдане и да оне потичу из необавештености, неправилног схватања појединих предмета, па, најзад, и кривог представљања појединих места у књизи.

Последица овога била би, да Савет измени своју одлуку о препоруци ове књиге г. Министру просвете и црквених послова. И ако то налази за умесно, ја сам слободан додати, да би требало, као најмању меру, усвојити још и предлог г. Анте Голубовића: *да се књига може препоручити и за привремену ручну књигу ученицима V-тих разреда основне школе.* Г. Голубовић и као одличан учитељ, а и као свршени ђак б земљоделско-шумарске школе у Пожаревцу, имао је разлога што је о књизи и ово мишљење дао. По његовој приватној препоруци већ је књига са успехом употребљавана у Београду за ову сврху, а употребљава се, по приватном сазнању, и у осталим вишим основним школама.

20. марта 1895. г.

Београд.

Паја Т. Годоровић

чиновн. упр. фонд.
иси. проф. и пољопр. школа,
гон. наставник у Богословији.

¹⁾ О овоме се може опширније читати у мојој књизи „Пољска Привреда“ уџбеник за школу и народ (1890) 1 св. стр. 104.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

ЗБИРКА

народних приповедака из Поцерине

По казивању

Павла Марковића, сељака из Богосавца,

прибележио

Андра Глигоријевић,

правник

—

II

Зорино Чедо.

Био тако неки краљ, који је дуго мирно владао у своме краљевству — а имао јединицу кћер, коју су са лепоте прозвали: *Зорино Чедо*. Она је била вита узраста, румена у лицу, благе нарави и добра срца. Многи су је краљевски и царски синови просили — јер јој се лепота рашчула на све четири стране света — али је отац још не хтеде удавати, рекавши свакоме просиоцу:

— Још је млада; тек јој је петнаеста година, па нека се бар најиви и набулагује као девојка.

Једне ноћи усни краљ један немио сан, који га баци у велику бригу. А ево шта је снιο: Дође му у сну стар човек, беле браде до појаса и овако му почне зборити:

— О, краљу, ти и не знаш каква је несрећа знашла и тебе и твоје краљевство. Не знаш, да је у твоју велику државу упао са големом војском цар Војновић и да је већ половину краљевства ти опленио и ватром попалио, па сад иде право на те и на твоју престоницу. Ти си миран и благ, па мислиш ваљда: „кад ја никому не желим зла, неће ни мени нико.“ Али ни то још није ништа; ти ћеш од тога рата имати *једну штету* и *једну добит*. Зато, о Краљу, устај, купи војску — не оклевај; јер ће после доцкан бити!

— Ко си ти, добра старино, што ми доносиш тако лоше гласе? упита краљ онако у сну.

— Ја сам дух деде твојега, и да нема мене, од твојега краљевства не би ни камен на камену остао, рекне старац и почне се удаљавати. Али се опет заустави и довикну краљу:

— Чувај кћер! Па га онда нестане.

Краљ се тргне иза сна. Био је много узнемирен и почне размишљати о свему, што му дух рече.

„Цар Војновић је ударио на тебе“ рече ми дух, па то је лако. Скупићу одмах велику војску и послаћу је на непријатеља; али, шта оно значи

што старац рече, да ће ми тај рат донети „једну штету“ и „једну добит“? и још ми каза „чувај кћер“!?

Ове последње старчеве речи највише су краља бацале у бригу. Дуго је мислио, шта треба да чини, да сачува кћер и од чега; али — то није могао никако смислити.

У томе сване дан. Краљ се дигне и одмах сазове скуп свију својих дворјана, па им каза све, што му је дух рекао, само не за кћер, и додаде, да му је те гласе донео ноћас један скоротеча.

— На оружје! На оружје! светли краљу! кликне на то цео скуп. Треба казнити тога амишника — Цара Војновића — што се дрзнуо без воље ударати на нашу земљу!

Краљу врло мило беше, кад виде какве верне војводе има, и беше сав весео и блажен, па им још само рекне, да се пожуре, како би се одмах сутра могли кренути у бој. Војводе обећаше и журно се разиђу, сваки на своју страну, на посао.

Сутра дан беше се велика војска искупила око краљева двора и певајући и веселећи се очекивала је још само краља па да пође у бој.

Краљ се опраштао са својом кћери и не могаше се никако отрести слутње. Једнако су му у ушима звониле речи „Чувај кћер!“ Он би најволео, да могаше остати у двору, да је он чува — али то никако не хтеде и не смеде учинити, јер, шта би онда рекле војводе и војска. Са тужним срцем краљ остави у двору осамдесет коњаника и нареди им да му пазе и свуда прате кћер. А кћери рече, да нигде не излази из двора, док се он не врати, а ради шетње стоји јој на вољи велика башта око двора, ограђена зидом, али јој рече и то, да увек води собом својих дванаест дворкиња и све коњанке.

— То је моја воља, кћери, заврши краљ, кад га кћи запита, зашто толико да се чува.

Краљ још једанпут понови кћери, све што јој је већ казао, па онда са болом и сумњом у срцу пољуби је у чело и изиђе пред војску, па се кренуше у бој.

Храбра краљева војска победи цара Војновића, па још отеше и пола његове царевине. Веселе је трајало три дана. Трећега дана — баш кад се Краљ и војска му спремаху, да се врате натраг у престоницу, — допаде краљу гласоноша и јави му, да је и на другу страну краљевства му ударила

силна војска цара Арапина. Краља ово нимало не поплаши, већ се одмах крене са својим победним витезима, да отклони и ту нову опасност од своје државе. И срећа га послужи, па победи и потуче и Арапе, да се већ никад више неће сетити да му у државу упадају.

Да се сада вратимо у двор, краљевој кћери.

Зорино Чедо беше испрва брижно, јер не знађаше зашто јој је отац наредио да се добро чува и да никуда не излази. Та он је већ много пута ишао у бој — али овако са њом није никад чинио. Па опет она није никад ни хтела, ни могла преко воље очеве и увек је чинила онако, како је краљ рекао. Тако и сад. Нигде не излажаше из двора, а када би се хтела проходати, одлазила је у велику дворску башту, водећи увек уза се свих дванаест дворкиња и свих осамдесет коњаника.

Једнога дана, по заходу сунца изиђе Зорино Чедо, као обично у башту са својим пратиоцима. Шетајући се по башти и забављајући се у пријатном разговору са дворкињама, она напослетку набра најлепша и најшаренија цвећа, седе на једну мермерну клупу, и поче цветиће ређати у киту, а дворкиње су јој помагале. На једанпут дуне некакав јак ветар и око краљеве кћери начини се прави вихор од прашине и неке магле и окреташе се око ње као какво коло, тако да се за час ништа не могаше видети. Вихор је дуго трајао, па у једанпут, као нека велика гука теста диже се и поче да лети у вис по врх дрвџета и нестале је преко зида баштенског. Од ове изненадне напасти, цела је пратња била престрашена и сви стајаху као окамењени, где се ко нашао. Али ужасан страх тек настаде онда, кад дворкиње и коњаници погледаше — после оног вихора — на клупу, где је седела краљева кћи и видеше да је нема, да је дакле у оном белом диму и олујини нестало.

— Шта сад да радимо! писнуше дворкиње и почеше плакати и чупати се за косе.

— Како ћемо изаћи пред светло лице краљево! додадоше ојађени перјаници.

Алп мука и жалост заман им беше. Ма шта да су хтели чинити не би им било ни од какве користи. Зорино Чедо је нестало. Однела ју је нека виша сила, на коју се не може мач дићи. Дворкиње су гласно јецале за својом младом госпођом, а коњаницима капаху сузе из очију, а свакоме се познаваше да је гњеван и љут, што се не може борити са тим невидљивим непријатељем. Напослетку, гушећи се у сузама и јецајући — разиђоше се.

*

Краљ је зато време био свршио ратовање и сада — већ после месец дана — враћао се весео заједно са војском у своју престоницу, својој драгој кћери. Још на дан пре но што ће стићи послао је скоротечу, да у граду објави срећан повратак његов и његове победничке војске. Другог дана, војска је улазила у престоницу (у којој се ништа није знало за несрећу, која је краља задесила). Од дивних песама, силних труба, зурли и бубњева, јечао је цео град, окићен венцима и цвећем. Дошав у престоницу, краљ се захвали војводама и војсци на верности и јунаштву и рече им да се могу три дана до миле воље веселити, а све што поједу и попију, да ће он сам платити.

И неописано весеље поче.

Краљ оде у двор.

Али чим ступи у прву велику одају — стаде као окамењен.

Свих дванаест дворкиња беху у црно одевене. Са склопљеним рукама, као да моле, клечаху и горко јецаху, а косе им беху расплетене и умршене. Свих осамдесет коњаника стајаху иза њих, са погнутим главама и тужним лицем.

Краљ одмах све разумеде и само изусти:

— Где ми је кћи?

Одговора не би за дуго. Од плача и јецања нико му не могаше одговорити.

— Где ми је кћи? зацвили краљ као гуја у процепу.

— Милост! пиштале су дворкиње.

— Милост! молили су перјаници.

И када се мало по мало стиша ова бура — устане најстарија дворкиња и грцајући од плача исприча несрећноме оцу све што је било са ћерком.

Краљ је био испрва тужан, али после плане од гњева и љутине и нареди да се ту, пред његовим очима, исеку и дворкиње и перјаници. Многе су муке виделе војводе, док не измолише у краља милост за ове несретнике.

Краљ је био као убијен за својим чедом и затвори се у своју собу, одакле за три дана нити куд излазаше, нити кога примаше. Цела варош зави се у црно и тугу, а весела војска сада јадиковаше — и већ нико више и не мишљаше на срећно ратовање, које је оволику несрећу донело краљу.

Краљ је три дана туговао за својом ћерком и тада му тек беху јасне речи онога духа: »Од рата ћеш имати једну добит и једну штету.« Добит беше пола царевине, што је оте, а штета — његова кћи.

После три дана краљ се саветовао са својим дворанима шта да чини и како да пронађе кћер. Једни говораху ово, други оно, али нико није знао куда да је траже. Најпосле сви реше, да краљ по свима градовима у своме краљевству повеша по улицама велике слике своје кћери — да ако је по томе како пронађу. И тако учинише. Још послаше улаке на све стране и у сва краљевства и царства. Али цела мука у залуд, Зориног Чеда нема па нема.

Прођоше већ три године, али о њој ни гласа.

Цар већ мишљаше да своју драгу кћер неће више никад ни видети. Напослетку реши се још па нешто. Он објави народу да ће онеме, ко му нађе кћер, дати му за жену, и, шта више, после своје смрти краљевство и краљевску круну. И многи одоше да је траже. Али се сви враћаху онако као што су и пошли.

Једнога дана дођу у престоницу три путника из неког другог царства. Они беху од оних људи, што путују кроз народ „трбухом за крухом“ и траже посла. Један је од њих био дрводеља, други колар, а трећи кројач. Дошав у овај град, они одмах разаберу за краљеву несрећу и реше се, да се и они понуде — онако већ беспослени — да траже краљеву кћер. Одведу их пред краља, они му кажу, ко су и шта су и шта желе.

А краљ им одговори:

— Не верујем, да ћете моћи што учинити!

— Да окушамо срећу, светла круно.

Краљ им онда даде слику своје кћери и нареди, да им се спреми све што треба за пут. Они од оружја понеше само по један мач, по један лук и много стрела, а краљ им још даде доста новаца и они се сви троје кренуше у свет.

Ишли су тако ова три друга и путовали дуго по свету, па дођу до једне планине. Преко ње су три дана путовали и још никако је нису могли прећи. Четвртога дана почне јака киша падати и они се онда склоне у прву пећину на коју наиђоше; ту их затече ноћ, те тако преноће у пећини. Сутра дан хтедоше даље, али им већ беше понестало хране, а не могући је овде нигде купити, и ако су новаца доста имали, они пођу у лов по густој шуми, а договоре се да ту у пећини проведу још и овај дан, па онда да крећу даље. Еле, нису се још ни три корака одмакли, а већ уловише стрелом једнога зеца. То их обрадова и одмах остане колар, као најмлађи, у пећини, да наложи ватру и да уреди и испече лов. Дрводеља и кројач упуте се кроз шуму да још што улове, што би могли понети сутра, кад се буду кренули.

Колар, оставши сам у пећини, наложи ватру, уреди зеца и почне га пећи. Кад је већ био готов и кад му мирис печенице пријатно заголица нос, прислони он ражањ уза стену, одмах иза себе; простре једну шареницу на траву и почне водити из торбе све, што за совру треба: хлеба, лука, соли — што већ имађаше, и меташе на шареницу. Кад беше са постављањем готов, он се сав задовољан и радостан окрете да откине кој залогај печења, да окуша какво је за јело. Али, како се упрести. Печења је заједно са ражњем нестало.

Она двојица су ловили до подне и уловили само једног сридаћа, али су опет били врло задовољни и журили су се што пре своме другу у пећину, да заложу глад.

Дошавши пред пећину затекну колара, где као громом поражен стоји и звера очима на све стране.

— Шта је друже, је ли готов ручак? запиташе га у исти мах и дрводеља и кројач.

— Ах, драги моји, почне колар муцати, опрстите ми; ја нисам крив. И он им исприча све како је било и додаде:

— Да ми је само, да сам могао видети тога крадљивца, што се тако лагано пришуњао и однео нам ручак, ја бих му радо и хлеба дао! (и ту се прихвати за балчак свога мача).

Сва тројица беху овим јако зачуђени, и како беху гладни прихвате се хлебом и сољу, колко тек да заложу глад, која их је љуто морила. Али они су мало сумњали на колара.

Другог дана остане у пећини, да спреми и зготови ручак, дрводеља. Он као и колар уреди, испече сридаћа и кад је био готов, прислони ражањ са печеницом уза стену, покрај себе. Кад је био и са совром готов, окрене се, ал' кад тамо, а оно ражња са печењем — нема.

У том се врате колар и кројач из лова, а дрводеља им исприча оно исто, што се и са коларом јуче десило. Колар се почне слатко смејати, што му се сада другови уверише, јер му јуче никако не хтеше поверовати.

Трећег дана остане кројач. Он је био врло леп и врло снажан човек. А при том још пажљив и неустрашљив.

Он је све чинио, као и она двојица његових другова, али, кад је печење било готово и кад га он прислони уза стену, исука свој велики мач; једном руком спремао је совру а у другој држаше мач; једним оком гледаше на совру, а другим на печеницу.

На једанпут, кројач и не спази од куд, дошуња се један човечуљак, једна наказа са врло великом главом и волујским очима. Нос му беше

с педи дугачак, труп кратак и жољав, а на једну ногу беше бангав. Кројач се мало трже видећи ову грдобу, а гадни Ђопа ти лепо, ни пет ни шест, него, као у својој кући, држ' за ражањ. Кад то виде кројач, истегне мачем и, не хтевши га убити, лупне га тако телућем мача, да га мало и засече по бутини. Писну ова „шака јада“ и заборави и за шалу и печено месо, па паже кроз дрвеће и за час се изгуби у шуми, а крв, што тецијаше из ране, остави свуда за њиме јасан траг. Кројач, весео, што је ухватио крадљивца у крађи, хтеде одмах за њим, али не смеде оставити печење, и тако оста да чека другове.

Не потраја дуго, а он чује како се колар и дрводеља приближују, весело смеју, и још из далека збијају шалу, како ће сад слатко јести печенице „ако им не треба“, као што они говораху.

Кад дођоше пред пећину још онако у смеју и шали, мислећи да мало наједе кројача — имају шта и видети. Стоји тај ђидо са мачем у руци, са којега капље румена крв, и гледа у печеницу, која се уза стену пуши и пријатно мири.

Они постојаше мало, као да не верују својим очима, онда приступе кројачу и радознано га оба у један мах запитају:

— Ама реци нам брате, шта је то било, како сачува печење и што ти је мач крвљу обливен?

— Причаћу вам све, рекне им кројач, али прво да ручамо, јер сам јако огладнео, а мислим да и ви баш нисте с раскида.

И тако седну сва тројица, па се задовољни прихватише јела. Када су били готови са ручком, онда им кројач исприча све редом, како је већ било, и рекне им, да би он одмах и даље гонио наказног крадљивца, али да није могао оставити печење, и да је морао чекати њих.

— А сад хајдемо, рече им, — чуда ради — по трагу, да видимо где се тај обешањковић могао сакрити.

Колар и дрводеља на то радо пристану и сви се крену, по крвавом трагу, у шуму.

Ишли су тако дуго, све дубље у планину, а млаз од крви лепо се свуда познавао по трави и никако да га нестане. Кад већ и сунце пође на заранке и ноћ се поче спуштати по шуми, на једанпут кројач, који је ишао напред — стаде.

— Шта је? запиташе га колар и дрводеља.

Она двојица пристигну и сад сва тројица добро разгледаше. Крви даље није било.

— Аха, гледај ти њега, повиче весело кројач и показа једну велику јазбину; тај је морао овде ући и побећи!

Јама је била округла, као бунар, а дубока, као бездан.

— Шта сад да чинимо? запиташе се они.

— Да терамо даље! одговори кројач.

— Куда?

— Доле! и показа руком у јазбину.

Она се двојица насмеју томе јунаштву кројачевом.

— Али како ћемо сићи, запиташе га.

Кројач ништа не одговори. Осврну се око себе, исука мач из корица и за час насече много врежа, што су се лозале по дрветима, и још осече и једну дебелу грану. Све то донесе и рекне друговима, да изнастављају вреже. Кад су били готови он опроба чворове, завеза повећи камен за један крај овога чудног ужета и почне спуштати врежу у јаму. То је дуго трајало, јер је јама била врло дубока. Напоследку осетише, како се камен таче тврде земље. Сад кројач препречи грану преко јаме и за њу веза врежу.

Цела је мука била готова, и само да се по ужету од вреже спусти један.

Е, али хоћеш.

Колар и дрводеља ни опелити. И куми и моли кројач — аја! Не смеју они ни по што су живи доле у мрак. И кројач се већ предомишљао да се окане ђорава посла и да не ломи врат тамо, где никад није био; али прво зато, што би му се после другови смејали, што се градио на силу јунак, а друго и што га је велика радозналост гонила, он напоследку рекне својим друговима:

— Ја ћу сам да идем доле!

Али, он је прво тражио да му се завере да ће га извући горе. Обојица то учине, давши кројачу тврду веру, да ће све тако чинити, ижљубе се сва тројица, као добри и верни другови, и углаве међу собом, да се од сад зову: побратими. Кројач помену Бога истинога и почне се спуштати низ врежу у јазбину, а колар и дрводеља остану горе да га чекају.

Они су кројача чекали три дана.

Кројач се дуго спуштао низ врежу, док напоследку не осети тврду земљу под ногама. Он се ту мало одмори, јер беше врло уморан, па онда пође насумце по помрчини. Одмах где се рупа свршавала, водила је једна уска стаза, а и с једне и с друге стране били су зидови од влажне земље. Кројач је ишао том стазом пажљиво и обема рукама пипао с десна и с лева. На једанпут дође, на крај стазе, на једну раскрсницу и ту мораде затворити очи због неке јаке светлости, која се свуда околно разлеваше. Напоследку, кад му се очи мало при-

викну на светлост, он пође даље. Али, понова кројач стаде, као чудом зачуђен. Пред њиме се дизаху неки велики, бели двори, осветљени оном чудном светлошћу, у коју он пре не могаше гледати и коју он никад на земљи не виде, и ако беше много света прошао и много што шта видео. Двори су били сазидани од пребелог мермера са дивним украсима, а подупрти високим стубовима од некога пурпурно црвеног камена, који се провиђаше. Око двора била је велика лепа башта, пуна најшаренијег и најлепшег цвећа, што нигде горе на земљи не растиваше. Беше ту и највећег дрвећа и слатких воћака. Свуда по башти прскали су бистри шедрвани, а сребрне капљице, што су одлетале далеко у вис и правиле горе разне шаре, звезде и зракове и преливале се у најлепшим бојама, надале су после са велике висине у округла корита од разнобојног мермера и слонове кости.

Кројачу од ове красоте — што је личила на рај — прво засенуше очи, а после заглунуше и уши. Очаран лепотом и шаренилом, он је дуго стојао — и ко зна докле би — да га на једанпут не тргоше из тога заноса дивни звуци неке чаролијске музике, што их лаки поветарац ношаше преко шаренога врта, заједно са заносним мирисима цветића, до њега.

То га још више опи, и ко зна докле би он ту, опчињен овом дивотом, стајао, да се не сети рад чега је дошао.

Кројач се онда упути дворима и дошав сасвим близу, надвири се на један прозор. То је била велика сјајна одаја, искићена најлепшим ћилимима, а украшена најскупоценијим драгим камењем. У једном крају, на дивану, који је био превучен неком тканином и која се кројачу учини да је изаткана од сунчаних зракова, јер сва блешташе и трепераше, седела је једна млада и лепа девојка. Кројача ово и збуну и обрадује, а не мање се зачуди, кад виде да је то лепо створење све уплакано и да јој сузе роне низ лице. Дуго је он ту стајао и гледао ову младу девојку, док му се тек учини од некуд позната. Видећи, да је она сама у одаји, а он већ и онако нема с ким речи да проговори овде, реши се да уђе унутра. Зато одмах оде с друге стране, са које је видео велика врата ових двора, и уђе на њих. Онда скрене десно, отвори још једна мања и нађе се у девојчиној одаји. Девојка осети да неко уђе. Диже главу и послушну, али и не погледа на врата. На једанпут јој се кораци учинише непознати. Она баца очи на кројача, врисну, притрча и обисну му око врата.

Благо мени, благо мени, ти си мој избавитељ!... јецала је девојка и гушила се у сузама.

— Ах, дакле ти си, нашао сам те, краљева кћери! Зорино чедо! повика кројач радосно, па извади слику и увери се, да је то заиста она.

Кад ју је мало умирио, он јој исприча све, како су је многи и на све стране тражили, и како је и он са своја два побратима пошао у свет ради ње. Исприча јој и догађај са малом грдобом и тако јој објасни на њено чудо, како је он овде дошао, додав, да га оба побратима горе чекају.

Писну краљева кћи као гуја, кад то све саслуша, и поче се гушити у сузама.

— Зашто плачеш, госпо, упита је кројач. Ми смо дошли да те избавимо и одведемо светлоте ти оцу, а ти си невесела?

— Е, драги мој, јецало је Зорино Чедо, дошли сте, да ме избавите; ко се томе не би радовао? Али, ти још и не знаш, каквог ја љутог непријатеља имам овде? То је баш онај исти, гадни Ђопа, што је вама крао печење и који је и мене, пре три године украо из баште и овде за навек засуђио. Не надај се да ћеш ме икако спасти, већ бежи што пре и спасавај своју главу. Јер, ако те он овде затекне, не само да ће те погубити, већ ће те и на велике муке метнути, јер ће познати, да си ти онај, што си га мачем ударио и посекао.

Кројач се од ових речи нимало не уплаши, већ прозбори:

— Драга госпо, реци ми само, где је сад тај и твој и мој непријатељ, да му ја овим судим (и прихвати се за мач) за његова злочинства. А за све друго ништа се не бој. Правда је на нашој страни и Бог ће ми помоћи да уништим тога гадног зликовца.

— Рећи ћу ти, одговори му краљева кћи, лидећи да је кројач и храбар и јак човек, али ти се с њиме не можеш борити лице у лице, јер би те он сажегао зеленим пламеном, што га има у утроби својој, чим би те сагледао. Сад је ноћ, а он увек ноћу, а ретко дању, излази на поље и тражи хране за мене, јер он ништа и не једе и не пије. Тако је и сад отишао некуда, јамачно у крају. Ако се дакле, пријатељу мој, уздаш у своју храброст и снагу, а ти хајде са мном, да ти покажем, где ћеш се прикрити и чекати га.

Зорино Чедо изведе кројача на поље и доведе га до једних мермерних степеница.

— Ево, рекне му, овде је доста мрачно да се прикријеш и да те Ђопа не види. Он ће доћи озго, преко ових степеница, и чим ти буде на дохвату, а ти га удри у груди мачем и тако ћеш га погубити, а онда смо обоје спасени. Али, ако ти њега не можеш убити, онда ће он и мене и тебе.

Кројач се прикрије на басамацима и одмах исука мач, а краљева кћи пође натраг, рекав му:
— Бог нека ти је сада на помоћи!

Тек што Зорино Чедо оде, а кројач чује неки тутањ, који све ближе долажаше озго са степеница. Не потраја дуго, док, ето ти озго Ђопе; скаче онако ђопав по пет ступњева на једанпут. Кројач стиште мач. Ђопа је све ближе долазио. Кад му већ беше на дохвату, ману кројач мачем и десницом руком и предвоји ругобу на две половине. У тај мах зачу се на све стране у овој подземној рупчаги неки ужасан писак, затутњи нешто, као кад грми и пуче, као много громава, а земља се затресе. Кад се све стиша и кад се кројач прибра од страха, који га обузе пошто сврши ово дело, приђе наказној лешини, одруби гадну главу и отрча весео у двор, да увери краљеву кћер, да је непријатељ мртав.

Кад она виде главу свога насилно наметнутог господара, обрадова се јако што је спасена и што ће опет видети свога оца и гледати бела дана, па паде своме избавиоцу о врат и сад од веће радости плакаше и захваљиваше му.

Кројач јој благо рекне, да сад није време томе, већ да се спреми да једном изиђу из ове проклетој јазбине.

Кад краљева кћи беше готова и кад пођоше, онда тек кројач стаде и замисли се. После се окрете краљевој кћери и рече:

— Драга госпо, ја сам вам овамо ласно дошао, па бих ласно изишао на врежи, али како ћеш ти? Нема ли дакле овде случајно какав други излаз?

— Има, рече Зорино Чедо, то су оне степенице, којима је Ђопа обично одлазио и долазио. Али, кад би ми преко њих пошли, морали би дуго ићи да изиђемо горе!

И пођоше даље. После мало нађоше се код вреже. Кројач нађе туна нечију палицу, одвеза камен и завеза врежом палицу преко сред среде, како би се лакше могло стајати.

Онда кројач рече краљевој кћери, да стане на палицу и да се рукама држи за врежу. Али он није ни видео, да је краљева кћи носила нешто у рукама и она се сад окрете њему па рече:

— Ево ти ово! и пружи једну повећу лопту и један кључић. — То метни себи у недра, јер их ја не могу држати у рукама.

Кројача ово зачуди и запита:

— А шта има у овој лопти и зашто је овај кључић?

— У лопти је — рече му Зорино Чедо — једна дивна хаљина од некакве скупоцене тканине, које на земљи нигде нема, а кључић отвара ту лопту.

Хаљину ми је поклонио мој ђопави господар и рекао, да ћу је обући, кад с њиме пођем на венчање и то кад ми се наврши 20 година. Дакле, да ти не дође, ја бих ту хаљину морала обући кроз две године, јер ми петнаест беше кад ме је Ђопа украо, а три сам провела у сужањству.

Кројач узне ствари и метну их себи у недра, а Зорино Чедо стаде на палицу и ухвати се за конопац од вреже. Сад кројач задрма конопац, дајући знак својим побратимима да вуку. Али уже се и не помаче.

Да нису заспали? помисли кројач и повика:
— О...хо...ој...! Вуците!

После мало конопац се задрма и пође на више, заједно са краљевом кћери.

И колар и дрводеља, имали су много муке, док не извукоше терет из јама. Они још нису знали кога извлаче и како се зачудише, кад видеше, да се појави лепа девојка.

Одмах познаду у њој тако много тражену краљеву кћер. Извуку девојку на поље и она им каза то што су они мислили. Сад је требало спустити конопац и извући кројача, али и колар и дрводеља договоре се погледима, да то не чине. Кад Зорино Чедо виде, да они неће да спусте конопац њеном избавитељу и прозре њину неваљалу намеру, почне горко плакати и молити их да то не чине. Али ова двојица и не освртаху се на сузе краљеве кћери и не помишљаху на задану реч и тврду веру, што су дали кројачу, своје садашњем побратиму, и још одоше лагати краљеву кћер:

— Умири се госпо, рекоше јој, шта те је стало за њиме, он је пробисвет, што не мари за свој живот и који не би ни сишао у јаму, да му нисмо добро платили. Дакле не тужи за њиме, јер је он и сишао да погине, него хајде с нама, да те водимо оцу.

Тако су лагала ова два неваљала побратима несретног кројача и не хтедоше ни да чују плач и молбу краљеве кћери, да га извуку.

Напоследку, кад не могоше лепим да умире краљеву кћер, онда јој почну претити, рекавши да су они њени избавиоци, и ако неће да иде с њима оцу своме и да каже да су је они избавили напаст, да ће је још ту убити.

Зорино Чедо видећи с каквим opakим људма има посла, престаде да се противи и зарече се да ће све онако чинити и говорити како они хоће, и тако је више силом него милом поведу њеноме оцу.

Кројач је дуго чекао у јама, да му се спусти врежа, али, кад већ увиде да неће ни дочекати,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

беше му јасно, да су га другови изневерили. Ту-жан, што је тако преварен, као убијен, он се врати натраг откуд је и дошао. Дошавши до дворова, ту застаде и поче размишљати, како ће да изиђе одавде. Напоследку се сети оних степеница, за које му и краљева кћи рече, и сад мораде туда, па стигао горе не стигао. На другу се страну већ никуда није могло. Он се онда упути преко степеница и дуго је ишао, док у једанпут не виде, да се пред њиме, али у врло великој даљини, рађа сунце. То га јако обрадује. Ишао је непрестано, мислећи да ће скоро изаћи, али сунце све једнако стајаше онако исто и на истој даљини. Путовао је кројач тако скоро четрдесет дана, а изгледало му је, као да је јуче пошао. Кад је било четрдесетог дана изиђе он једва једном на божић дан. На том месту, где се он нађе, виде велики скуп људи, назва им Бога и запита их:

— Којим би путем, добри људи, ја могао отићи у ту и ту краљевину?

А људи му одговорише:

— Ево, овуда право иди, али ћеш путовати пет дана, па ћеш прво изићи на једно море и тек преко мора доћи ћеш у краљевство, за које питаш.

Кројач се захвали људма и упути се куда му они рекоше. Кад је било петог дана, он заиста угледа пред собом море, које се сијаше и таласаше.

Сад је требало пребродити море, али нигде не беше галије, и он седе на обалу, да се одмори и очекне, ако би Бог нанео какву галију отуда.

Не прође много, а једна велика галија са белним једрилима пролажаше поред обале, где кројач сеђаше. Он јој даде знак, галија се приближи и кројач замоли капетана на галији да га прими и одвезе у то и то краљевство и да ће му он за превоз платити. Капетан га радо прими, а кројач се укрца у галију и тако продужи пут.

Галија је пловила скоро месец дана, док напоследку не приспе у краљевство, куда је кројач хтео, а откуда је и отишао. Али он изиђе из галије у други неки град, па је тек после шест недеља стигао у престоницу.

Одмах чим кројач уђе у престоницу, виде да још стоје по улицама слике краљеве кћери, и зато, не знајући још шта је било са Зориним Чедом, запита неке људе:

— Зар још није краљ нашао своју кћер?

— Има отприлике три месеца, одговорише људи, како се зуцка нешто по граду. Али још нико ништа не зна. Бога ми мучна работа, да ће што бити!

Кројач се за сад задовољи овим, захвали се људма и пође, да нађе какву крчму, где ће одсести.

Пут га нанесе улицом поред краљевог двора и он уђе у једну повећу крчму баш у околини двора.

— Помоз' Бог! назва кројач, ушавши у крчму.

— Бог ти помогао! прихвати крчмар.

— Могу ли ја овде становати докле хоћу? запита кројач и додаде:

— У напред ћу платити.

Крчмару се учини ово неверица и рече да има још само једну собу и да је може само тако дати, ако му се у напред плати, јер гледајући кројача по оделу, што беше већ издрто, мишљаше да он нема пара.

— Е, добро, узимам ту собу и не смете ме дотле узнемирити, док ја сам не одем, рече кројач и даде крчмару пуну шаку сребрног новца, којег имаше још доста а који му беше краљ дао, кад је пошао на пут.

Крчмара ово не мало зачуди, али је опет ћутао.

Кројач онда поведе разговор са крчмаром, не верујући никако оним људма, што му рекоше за краљеву кћер. Али му и крчмар то исто рече.

Сутра дан тргне иза сна кројача неко велико весеље, свирке, песме и бубњевци, што се разлегаху по улицама.

Он се брзо обуче и дође у крчму да се извести шта је то. Ту затече многе људе, где се веселе и нешто живо и пријатно разговарају, а цела улица ври такође од силне светине.

Он приђе крчмару и запита га, шта је, какво је данас весеље и што је цео град толико узнемирен.

А крчмар му одговори:

— Хе, мој брајко, како и не би било весеље, кад је наш краљ, после скоро три и по године нашао своју изгубљену кћер. Ето, јутрос рано објавише краљеви телали целога граду ту радосну новост.

И онда заврши, како је краљева кћи још раније нађена, и како је краљ радо даје једноме од њених избавиоца, али се ствар отезала око венчане хаљине, коју ниједан кројач не може да скроји и сашије онако, као што то краљева кћи жели, нити и један трговац има онакву тканину, какву би она хтела. Ето, зато се њено избављење држало у тајности до данас, додаде крчмар, а јутрос се већ морало објавити народу по жељи краљеве кћери, не би ли се тако нашао какав мајстор, који би јој израдио хаљину по вољи.

— А ко је избавио краљеву кћер, запита кројач градећи се као да ништа не зна, и за кога се удаје?

Крчмар одговори:

— Нашли су је два путника, један је колар, а други дрводеља. Хе, мој брајко, колико ли су само ти јуначни поштењаци видели мука, док не спасоше краљеву кћер. И он исприча трпељивом кројачу све оно, што је он учинио, а чиме се оне две варалице, као туђим перјем, закитише. Обојица су бацали коцку и девојка је припала дрводељи, рече још крчмар, а краљ им је дао свој очински благослов.

— Дакле још је само цела ствар запела за венчану хаљину, рече кројач, бајаги чудећи се.

Крчмар климну главом и нешто се дубоко замисли, па наједанпут запита кројача:

— А, молим те, брате, ти мени и не рече чиме се ти занимаш?

— Та и ја сам неки вајни кројач, одговори он.

— Каквог одела, мушког, или женског?

— Женског, одговори кројач.

— Па шта ти мислиш, не би ли се могао подухватити да израдиш онакву хаљину.

Кројачу се засјактеше очи и одговори:

— Ја сам сиромаш човек и нико се не би подухватио да ме препоручи краљу, а надам се, да бих могао учинити по вољи његове кћери.

— Не брени, одговори крчмар, кад тако кажеш, онда је ствар готова. Ја одох одмах краљу, али кад си ти тако сигуран, онда за мој труд тражим, да добро зацениш, да могу и ја доста добити.

Кројач на то пристаде и крчмар оде краљу.

Крчмар исприча краљу, како је нашао једног кројача, што је дошао код њега из неке друге царевине и који се нада, да ће израдити венчану хаљину, какву његова кћи жели, али пошто је сиромаш човек, тражиће доста новаца за свој труд и т. д.

Краљ се томе веома обрадује, јер ниједан још мајстор није казао, „да се нада“, него „да види“ да л' ће моћи што учинити, и одмах пошаље са крчмаром једнога перјаника, да му доведе кројача. Али кројач не хте никако ићи. Он рече перјанику да замоли краља, да се не љути што не може доћи, и да је њему довољно, да се краљевој кћери узме „са тела висина и с плећа ширина“, а он ће већ по тој мери и хаљину израдити.

Краљ му одмах пошаље меру и запита за цену.

Кројач одговори краљу, да ће хаљина стати, ако не буде добра 100 дуката, а ако ли буде — онда ни паре. А биће готова за петнаест дана. Краља ово јако зачуди и пошаље по перјанику све ствари што су потребне за кројачки посао.

Кројач све то врати по перјанику и рече му:

— Ја имам све, што ми треба; али бих молио светлога краља, да плати све што поједем и попијем код овога крчмара, док будем хаљину радио, јер сам сиромаш, а много сам се истрошио путујући, док нисам стигао овде.

Краљ онда поручи крчмару овако:

— Што год тај кројач попије и поједе у твојој крчми — ја ћу платити!

Онда кројач заседне да пије и пио је тога целог дана, док се већ могао држати на ногама. Сутра дан настави то исто и тако једнако за читаву недељу дана. У залуд га је крчмар опомињао да ради и да не бекрија, јер ће дан по дан проћи и свих 15 дана, па шта ће онда рећи краљу! Аја, овај ни да чује, већ пије по васцели дан, весели се и просипа вино као воду. Па после удари да разбија по крчми, где шта стигне, говорећи: „краљ ће платити!“ Крчмару се ово већ није допадало и ако му је ишло у корист, јер је он био врло лукав и сањао је о великим новцима, кад кројач буде израдио хаљину, и напослетку, кад му се једног дана досади, он поче грдити кројача:

— Бог те убио и кад си ми дошао и кад сам те сазнао! Што не седнеш једанпут, древна пијаницо, да радиш! Знаш ли — јади те не знали — да ћемо и ја и ти бити обешени, ако не направиш хаљину; кад си већ дао реч!

Кројач се на све то смејао и одговори му:

— Седи, море, да пијемо, зар си заборавио, да ово све краљ плаћа, а за хаљину — ни брига ти! И опет удри пиј!

Кад је било четрнаестог дана, краљ пошаље перјаника у крчму кројачу, да пита шта је са хаљином, и јави му, да ће, ако хаљина до вечери буде готова, сутра бити свадба краљеве кћери са њеним избавиоцем, садашњим заручником дрводељом.

— Хаљина ће ноћас бити готова, одговори кројач, а ја је не могу никоме дати у руке, нити је носити краљу, него нека се он сам потруди сутра у зору заједно са својом кћери до мене, да девојка проба и узме хаљину.

Перјаник оде да јави ово краљу, а крчмар мишљаше, да је овај варалица, што се издао за кројача, полудео. Кројач настави опет да пије и бекрија.

Сутра дан рано у зору, ево ти краља заједно са кћерју пред крчму. Крчмар га дочека, како је понизније могао, а краљ запита за кројача. Крчмар показа краљу кројача, а беше се збунио и уплашио, и напослетку рече, да се он у том човеку јако преварио, да је то некакав лењицац и обма-

њивач и да од хаљине неће ништа бити. Краља ово јако наљути, али хтеде и сам да се поразговара са том варалицом. Крчмар онда одведе краља у кројачеву собу.

Чим краљ ступи са својом књери у собу, он повика љутито:

— Је ли ти, бекријо, шта је са хаљином?

— Светли краљу, поче кројач, ако сам бекрија, то је моја срамота, а хаљина ће сад овде бити!

Рекавши то, завуче руку у недра и отуда извади ону исту лопту и кључић, што му је краљева књи дала још у оној јазбини. Откључа лопту и дивна, богато искићена хаљина, указа се пред ногама краља и Зориног Чеда.

— Ах, врисну девојка, и пре него што могаше шта рећи, полете па се обисну око врата кројачу, познавши у њему свога избавиоца.

— Оче, оче, грцала је од радости краљева књи, ово је мој избавитељ и ево те хаљине за којом сам ја толико жудела. Он је свој живот за мене жртвовао, а она двојица су варалице. Ја сам само по твојој жељи пристала, а по њиховој претњи морала да се заручим са једним од њих и да кажем, да су ме они избавили. Дакле сад те уверавам, да је ово мој избавитељ и ја хоћу за њега да пођем.

Краља ово прво јако зачуди, али се после још више обрадује. И даде им од свег срца свој очински благослов.

Краљ одмах пошље једнога перјаника у двор, да у име његово нареди слугама, да скину са дрводеље младожењско одело и да га донесу овде, да се прави младожења обуче. Још рече, да у име његово нареди сватовима, да дођу пред крчму и да ће се одатле кренути на венчање. Још краљ нареди перјанику, да се колар и дрводеља чувају под јаком стражом.

Све ово беше брзо извршено и готово. Кићени сватови уз свирку и песме кренуше се са срећним младожењом и још срећнијом младом на венчање.

Сутра дан, по свадби, нареди краљ да се дрводеља и колар изведу пред цео диван, да им се суди. Али они, немајући већ куда, признаду све и мољаху краља за опроштај.

Онда краљ устаде и рече ово:

— Господо, ви сад пресудите, шта треба са овом двојицом варалица чинити.

— Да се обесе, рекоше једни.

— Да се на бесним коњма растргну, рекоше други.

— Да им се опрости, краљу, молили су трећи.

Краљ приста уз ове последње. Опрости кривицу и колару и дрводељу, да им још и путна трошка и ови задовољни одоше у свет.

Краљ је још неколико година владао и дочекао да буде деда, јер му књи роди два унука, ко две златне јабуке, а кад већ јако остаре и виде да ће наскоро умрети, предаде пред сабором народним круну своје зету, а он после неког времена премину. Причају још стари људи, да и сада у тој краљевини влада краљ-кројач са Зориним Чедом.

ЧЕШКА ЕТНОГРАФСКА ИЗЛОЖБА 1895. ГОДИНЕ

Од маја месеца ове године па до 11. октобра по нашем трајала је у Прагу етнографска изложба, којој је, као што се из наслова види, била задаћа да о народу чешком изнесе све што се тиче његовог живота, ма где он живео.

Највећи део Чеха живи у краљевини Чешкој, па затим у Моравској и Шлеској, а на земљишту које је нешто веће од наше домовине.*) Ну како је то земљиште (смето слободно рећи) тескобно за чешки народ од 6 милијуна, који је уз то још и

*) Број Чеха по попису од 1890. године

у Чешкој их има	3,644.000	од	5,804.000	становника
» Моравској	1,590.000	»	2,261.000	»
» Шлезији	129.000	»	589.000	»
» Доњој Аустрији	93.400	»		
» Горњој	3.700	»		
» Салцбургу	300	»		
» Штирској	600	»		
» Корушкој	100	»		
» Крањској	300	»		
» Приморју	500	»		
» Тиролској и Фоларбершкој	1.300	»		
» Галицији	5.800	»		
» Буковини	500	»		
» Далмацији	1.400	»		

Свега има Чехо-Словена (са Словацима):

у Цислитави	5,659.037	душа
« Угарској	1,926.641	«
» Хрватској	41.135	»
» Немачкој	100.000	»
» Русији	30.000	»
» балкан. земљама	5.000	»
« Босни и Херцег.	5.000	«
» сав. сев.-амер. држ.	350.000	»
» Швајцарској	95	»
Свега	8,117.008	душа.

На 1 km.² долази просечно становника: у Чешкој 113, у Моравској 102, и у Шлезији 118.

	По попису од исте године занима се од сваких 10.000 људи	у Чешкој	Моравској	Шлезији	
земљорадњом и рибарством	4.065	—	5002	—	4.125
индустријом и рудокопом	4.014	—	3304	—	4.212
трговином и прометом	888	—	684	—	666
осталим радњама	1033	—	1010	—	997.

Међу Чесима преовлађује земљорадња, а међу Немцима индустрија и трговина.

веома плодан, и како је тај народ врло вредан, то се вишак једнако исељава и настанује обично по словенским земљама, где се вредноћа добро награђује. А у новије доба учестала су исељавања Чеха у Америку, где у Савезу север.-амер. држава броје данас Чеси на стотине хиљада. У самом пак Бечу живи преко 200.000 Чеха, те се с правом брину Немци о томе какво ће бити бечко становништво после 100 год. — чешко или немачко.

Јер народ чешки, чији су неки синови у тешким часовима у минулим столећима и напуштали своју народност, данас је трудом својих врлих синова толико свестан своје доиста славне прошлости, толико жилав, да нема те силе која би била кадра изменити га.

Половина овог столећа обртна је тачка у животу чешког народа. Родољубиви радови Добровског, Јунгмана, Ханке, Челаковског, Халека и Ригера уродили су дивним плодом. Научари: Палацки, Пуркиње, Шкода и Рокитански стекли су себи светскога гласа, а своје народу неувеле славе. Метерник са својом политиком, којој је — по речма једног немачког историчара — био главни циљ: да „скреће народе на материјална добра, на телесне насладе и земаљска уживања“, није био кадар да удружени рад ових славних Чеха збрише.

Млађе коло чувених Чеха, као: Сладковског и Барака, журналиста, а Хејдука, Врхлицког и Чеха, песника, и безброј других великих родољуба, наставили су успешно рад својих учитеља, те се данас мора признати чешком народу да је на веома високом ступњу образованости.

Окружени Немцима и Мађарима, тлачени политички и кињени од сваке руке као народ, Чеси не малаксавају, већ напротив сваким делом својим доказују да њихов положај у Аустро-Угарској монархији треба и мора да буде друкчији него што је.

Ма да поглавито Чеси одржавају државни буџет у равнотежи својим огромним дажбинама, опет им се тек нешто нешто, као из милости отуда даје, и Чеси, знајући зашто се тако ради, нарочитим жртвама прибављају себи оно што би им се морало дати, да је правде место насиља. И најсиромашнији Чех одваја од уста својих по коју пару, само да се доскаче непријатељима њиховог имена. Је ли нужно да дам доказа о томе тиме што ћу навести за пример „ново“ чешко позориште, које се народним прилозима подиже крај Влтаве у вредности неколико милијуна форината, па кад изгори, за неколико месеци стоји готово, опет услед нових милујуна које је народ сабрао? Да поменем нови музеј чешки и безброј других грађевина, које доказују свест народа чешког? — Довољно је да поменем

само „Матицу школску“, тај огромни фонд школски, који се без нареза, добровољним прилозима, толико снажи, да из године у годину све више чешких школа отвара и издржава, само да се сузбије, као што је већ сузбијен, штетан рад „Шулферајна“ — друштва за понемчавање Чеха путем школе.

И етнографска изложба чешка јесте један јаван протест чешког народа пред цивилизованом Европом против свих насиља која се врше према њему у држави, у чији је састав бачен немилостивом судбом.

О томе сам узео да пишем.

Ну да ли ћу бити кадар да бар приближно изнесем величину изложбе, а тиме у неколико и величину народа, коју му признају и сами поштенији Немци?

Да покушам!

Етнографска изложба развила се из мале „чешке колибе“ (в. бр. XVIII), у којој је на јубилејској изложби 1891. год. била изложена чешка народна уметност. Како су те године посетиоци са пуно интересовања разгледали ту колибу, неколико пријатеља етнографије донесу још те године одлуку, да се приреди у Прагу нарочита чешка етнографска изложба. Објавивши то народу путем новина, и позвавши у помоћ познатије књижевнике и родољубе, они добише после кратког времена са свих страна пријатељске одзиве и понуде, да удруженим силама остваре ту лепу замисао. На састанцима, који су тога ради држати, већано је о размеру изложбе, о месту, материјалним средствима и свему осталом. Свако је од ових питања огромно, те су, разуме се, и послови били превелики.

Тако је на пр. програм изложбе неколико пута прошириван, како је по дубљем размишљању и према приликама било потребно. Ја наводим овде само последњи — дефинитивни програм изложбе, који је утврђен пред отварање изложбе, и по коме је етнографска изложба имала да *изнесе слику живота и стања чешког света — поглавито сеоског — на крају XIX столећа, као и поједине стране културно-историјског развића чешког народа.*

Материјал да се распореди у 3 групе:

А. Опис народа.

Б. Културно-историјски прилози, који се тичу целог народа.

В. Модерна група.

Прва да обухвати:

I систематски део са овим одељењима: 1. земљописним; 2. демографско-статистичким; 3. антрополошким; 4. језикословним; 5. етнографском литературом; 6. са оним што сам народ прича; 7. са народном драмом; 8. са народном песмом, свирком

и игром; 9. одељ. обичаја; 10. са народном ношњом и народ. везом; 11. народ. станови.

II Занимање народа — пољопривреду са свима занимањима која у њу улазе, и народном домаћом индустријом.

III Комплетне изложбице предела — села и градови заједно — по појединим племенима, територијама и рејонима Чешке, Моравске, Шлеске, Угарске, Словачке, Доње Аустрије и Америке.

Друга, у колико се тиче читавог народа, да обухвати:

1. Чешко прастаро доба; 2. Литературу; 3. Позориште; 4. Музику; 5. Архитектуру; 6. Стари Праг; 7. Музеј града Прага; 8. Важне споменике поучног рада; 9. Црквено одељење, а) католичко, б) протестант.; 10. Чешка жена (учешће чешке жене у модерном културном покрету; 11. Школе — основне и грађанске; 12. Ђаци и велике школе; 13. Правна струка; 14. Трговина; 15. удружења; 16. ратништво; Производња шећера; 18. Хемијско одељење 19. Техничко.

Трећа група, модерна: 1., производе савремених чешких заната и индустрије; 2., павиљона и предузећа (забавна, гостинска и т. д.) која су намењена у корист етнографске изложбе.

Да се све ово постигне ваљало је да сав народ узме учешћа драге воље. Најпре је, још 1891. год. образован изложбени одбор, у који су мало касније узимати заступници појединаца и појединих корпорација, који су положили по 200 фор. а. в. у корист етнографске изложбе. Из тога главног одбора издвојен је затим извршни одбор. Главни се одбор поделио на секције, према поменутиим групама, а свака је секција саставила за се програм рада. По свој домовини чешкој образовани су пододбори, па су они прибирали све што је по програму ваљало изложити. Покупљене ствари излагане су у мањим изложбама по срезовима и окрузима, те се тако најбоље видело, шта је добро урађено, а шта треба напустити. Оваких изложбица приређено је које где 175. Велика агитација у корист и ових мањих, а и главне етнографске изложбе, развијена је по свима земљама, у којима чешко племе живи. Тако је до инсталације изложбе излазио „Весник етногр. изложбе“, али је највише урађено поуком и јавним предавањима. У појединим окрузима приредили су чланови окружних одбора и до 30, а ђаци 1400 јавних предавања.

Само се међу Словацима морало радити тајно, пошто се у самом почетку опазило да Мађари попреко гледају на целу ствар. Виђеније људе почели су да гоне, па су ишли и дотле, да купују

баш оне ствари, које су за изложбу онајважније. Добра воља и велика пажња осујетиле су и те непријатељске мере Мађарске. Па ни аустријска влада није боље поступала према Чесима. Многима је „озго“ дат знак, да се окану тих немилых послова, и — малодушни доиста одступеше. Неке у раду уграби смрт, неки посусташе или беху нарочитим неприликама спречени у даљем раду, еле, од великог и многобројног првог одбора истрајаше до краја без замене само — три члана. Својим миговима аустријска је влада доказала да мало познаје чешки народ и праву интелигенцију његову; јер, падне ли данас пред каквом чешком четом заставник, хиљаде се руку машају за заставу, пре но што је пала на земљу, а на свакој чешкој застави написане су само три речи: „Osvětou k svobodě“ (просветом ка слободи). — „Не с мачем у руци, већ културном снагом победићемо“, рекао је Ф. Палацки.

Остале су да се савладају највеће тешкоће — финансијске. 1892. год. одобрио је земаљски сабор само 2000 фор. за изложбу, па и то је исплаћено тек после 8 м. У почетку 1894. год. одобрено је земљиште за изложбу, па с муком (пошто је и влада одбила) и тражених 60.000 фор. помоћи, али под том погодбом да извршни одбор докаже, да има фонд од 100.000 фор. за гаранцију. До априла 1894. год. уписали су појединци, затим банке, корпорације и фабрике 120.600 фор. за тај фонд. На основу тога тражен је од земаљске банке краљевине Чешке зајам од шест хиљ., али извршни одбор није имао потребе да одобрени зајам дигне, јер је имао довољно прихода, а издатке је своје лепо распоредио. Ово, финансијско, питање задржало је изложбу до 1895. г., и ако је по осталоме могла да се отвори 1894. год.

Колико непријатности и сметња, док у Мађара иде све као подмазано. За њихову изл. у 1896. год. одобрио је државни сабор одмах милијун форината потпоре и лутрију за 500.000 фор. Осем тога приређивачи су уверени, да ће држава дати за изложбу најмање 3,000.000 фор.

Приходи, које је очекивао чешки извршни одбор осем прилога и субвенција, били су: продавање места и животних намирница, забавна предузећа, продавање разног материјала и лутрија. Од лутрије се очекивала знатна корист, ну влада је одобрила само 200.000 срећана по 50 новч. Ну највећи извор прихода требале су да буду, па су и биле, улазнице.

Крајем октобра 1894. год. почеле су се подизати на месту за изложбу потребне грађевине.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Радило се преко целе зиме и до маја месеца непрекидно, у последње доба и ноћу, јер је ваљало подићи до 40 већих зграда или сеоских кућа и имања, осем рестаурација и разних приватних грађевина. Највише је подигнуто трошком извршног одбора, а затим о трошку америч. Чеха, појединих удружења, округа, градова и т. д. Огроман рад на месту изложбе толико је заинтересовао свет, да је једног недељног дана дошло на место рада и платило за улазак 22.000 душа, ма да грађевине нису биле ни у пола готове.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

НАУЧНИ ПРИЛОШЦИ

Професор Рентген и нови X-зраци. —

Још од оног доба, кад је даровитоме — *Вилхелму Херцу* пошло за руком, да дејство електрицитета обнажи као таласасто кретање, и да докаже присну везу између обе те до сада подвојене области оптичких и електромагнетских појава — ниједна још појава у научноме свету, па и у свима образованим круговима, није произвела тако велико узбуђење, као овај најновији изналазак професора физике у Вирцбургу: *Конрада Вилхелма Рентгена*.

Професор *Рентген* упознао нас је са светлошћу нове врсте, или, боље рећи, са *новом врстом зракова**), који дејствују као и светлосни зраци, али их — слично ултра-љубичастим зрацима обичне светлости — човечје око не може да запази, а осем тога, ти зраци имају још и ту чудну особину, да неспречено пролазе кроз читав низ тела, која су за обичне светлосне зраке *асолутно непробојна*, као кроз *дрво, тврду гуму, па чак и металне плоче*, само ако ове нису и сувише дебеле. Друге материје напротив, као кости и дебеле металне плоче, прече пролаз светлости, и издају сенке. — На осетљиве плоче нови зраци дејствују као и обични, само се *не ломе и не скрећу, и као да никако, или врло незнатно, и рефлектују*.

Пошто нису ломљиви, то ти зраци допиру у мрачну комору само обичним путем, те и не могу на светлој брани коморе да произведу никакву сочивом пројектовану слику, па дакле ни *никакву фотографију у обичном смислу*. Професор *Рентген*

*) Сам *Рентген* свој први рад о томе назвао је: „*Ueber eine neue Art der Strahlen*“ — (*Sitzungsberichte d. Würzburger Physik-Mediz.-Gesellsch.* — Дец. 1895.), а стручан реферат може се читати у: „*Vereinsblatt d. deutsch. Gesel. f. Optik und Mech.*“ № 4.

П. В. В.

је са тим зрацима постројио једну врсту светлих слика, које се као фотографије сматрају, али које то име не заслужују у толико што су оне управо само природни отисак на светлосној осетљивој подлози, који, употребљен као негатив, даје неку врсту фотографских сенака. Те слике су веома значајне; оне пред предмет, који се слика, истављају тела, која нису пробојна за Рентгенове зраке, и показују оштро ограничење ивица од сенака тих тела и онда, кад су тела и при самоме негативном снимању потпуно застрта, па и кад су и у каквој дрвеној кутији, или као подлога испод какве даске или слоја какве дебеле хартије, као на пр. књиге од 1000 страна. Најинтересније су на тај начин добивене осетљиве слике појединих делова човечјега тела, на пр. руке. Како су меки делови руке за ову нову врсту зракова прилично пробојни, а кости опет готово сасвим непробојне, то скелет руке излази на слици у најоштријим контурама, док се меки делови по где-где једва и виде. Прстење, које се на руци носи, поред тих тако врло слабо опртаних меких делова, чини утисак као да лебди око костију прста.

Професор *Рентген* дошао је до свога изналазка огледима, које је чинио са тако званом *Крукеровом (Crooke) цеви*. Апарат, који се тим именом означава, опште је познат. Он се састоји из једнога цевастог или крушкастог стакленог суда, из кога је ваздух што више исцрпен, и у који су затопљена оба краја електричне спроводне жице, тако зване *електроде*. Разређеност ваздуха у таквоме стакленом суду, — који је први по *Пликеру* (Plücker), постројио ђенијални механичар *Гајслер* у Бону, те су по њему и прозване „*Гајслерове цеви*“ — мора бити велика тако, да износи до један милионити део обичне ваздушне густине. Пусту ли се у спроводник електричка струја великога напона, онда се у цеви опажају особене светлосне појаве. *Негативна електрода*, тако звана „*Катода*“, (јер се негативан пол зове и катодски), добива као омотач танку, јако плаву светлосну облогу, док се од позитивне „*анודה*“ кроз целу цев, све готово до негативне светлосне облоге, разлива светао зрак боје црвене као цвет у брескве. Са појачаним разређивањем ваздуха, повлачи се све више позитивни светли зрак, докле најзад сасвим не ишчезне, а плавичаста негативна светлост катоде све се више шири, док најзад и сву цев не испуни. При томе се виђа једна чудна појава: позитивни зрак, у колико га има, улази у све завијутке и затоке цеви, и то ка негативном полу; а негативан светлосни зрак напротив шири се само у правим линијама, тако званом „*катодним зрацима*“, који иду управо

ка површини катода, нимало не стојећи под утицајем положаја позитивнога пола. Магнет, који се с поља принесе цеви, одбија катодне зраке и приморава их, да иду кривим путевима. Ове светлосне појаве први је, године 1869., запазио и открио *Хиторф* (*Hittorff*), професор Академије у Минстеру, у Вестфалској, чега ради би и требало те цеви — ако им се већ неће дати име њиховога првога градиоца: Гајслера — назвати по Хиторфову имену. Јер, енглески физичар *Крук* само је вештим извођењем огледа са Хиторфовим цевима обратио свеопшту пажњу на тај, дотле прилично занемарени, апарат, који свакако не с правом сада носи име овога другога испитиваоца. Тај други — *Крук* — иначе доста заслужни енглески испитивалац, држао је, да је својим огледима са Хиторфовим цевима открио „четврто агрегатно стање“, које је назвао: „зрачећа материја“; полазећи са гледишта, да је у то стање доведен онај у цеви затворени гас, за чије је поједине делиће замишљао да су из катоде у аноду пребачени. И ако је та теорија као неодржљива давно одбачена, ипак *Круку* (познатом и са своје велике склоности ка спиритизму) једино и припада заслуга, што је он баш први проширио сазнање особина катодних зракова.

Професор *Рентген*, у децембру прошле године, чинио је огледе са Хиторфовим цевима, кад одједном — и ако је стаклени суд био потпуно савзастрт црним непробојним картоном — спази он у близини апарата на ободу, који је превучен био тако званим светлим бојама (*Баријум-платин-цијанир*) један светао зрак, који се јављао увек, кад год је *Рентген* електричну струју кроз цев пропуштао. У брзо би му јасно, да мора да из саме цеви зрачи нешто, што пробија и кроз картон, који је иначе за обичну светлост непробојан, и да то нешто и ако за наше око није видљиво, ипак на онај намештени обод утиче као светлост. Он је први испитао утицај невидљивих зракова на сенчење, па и ту нађе, да им је карактер као и у светлих. Сад пређе *Рентген* даље на фотографске огледе, и не мало се био задивио кад је спазио, како се под утицајем тога чуднога зрачења рука, која је на поклопцу кутије била, врло јасно оцртавала на сувој плочи, и ако поклопац са кутије није ни одигнут био! Тако дакле би јасно, да се оно дејство, које под електричним импулсом проистиче из застрвене цеви, понаша као светлосни утицај, и томе непознатога „нечему“ даје заиста карактер зрачења.

То мњење потврдили су му и остали огледи, које је снимањем слика чинио, јер су они показали, да дрво, хартија, па и метали, кад се у танке ли-

стове развуку, не чине никакве препреке пролазу зракова, док кости и дебље металне плоче бацају сенке.

Па какви су то зраци?

О природи катодских зракова зна се већ много што-шта поближе. Нарочито је *Ленард* у Бону (ћак *Херцов*) 1893. год., по *Круку* та истраживања разрадио. — Дознало се, да се ти зраци не ограничавају само на Хиторфове цеви, већ да према приликама кроз њих и продиру. Пошто је *Херц* још раније био показао, да танки метални листови пропуштају катодне зраке, уметнуо је *Ленард* у Хиторфову цев и један танак листић алуминијума, и кроз тај мрачни „прозор“ на непровидноме зиду, пробијали су зраци и напоље у ваздух, испунив га дифузним осветљењем. „Зраци“, које је *Рентген* открио, и неразликовани полазе од — катодама противположена — дувара стаклене цеви, тамо, где окрајци њихови под утицајем катодних зракова стварају лепу жуто-зелену светлост. Али ти нови зраци нису нити могу бити катодни, јер се они другачије понашају и, пре свега, не могу се магнетом скретати, а имају и особину, која до сада још ни код једне врсте зракова није опајана, а та је: да их готово **сва тела** мање или више пропуштају. Овом особином они се баш и разликују од обичних зракова, као и тим, што се не могу преламати, па ни одбијати — ово последње бар у јачој мери не. По расипању опет налице светлосним зрацима, и то у тамној средини. Професор *Рентген* предложио је, да се ти нови зраци — док се још боље не испитају — назову **X** (икс) - зраци; али је, међутим, на једноме скупу физичкога друштва у *Вирцбургу*, више одзива нашао предлог чувенога професора *Келикер*-а, да се они назову: „**Рентгенови зраци**“, и као да ће на томе и остати.

Какав огроман значај, нарочито за практичку хирургију, добива изналазак професора *Рентгена* — то се одмах увиђа.

Особина те нове светлости, да врло лако пробија кроз меке делове човечјега тела, и кад на отпор наилази, та особина пружа могућност, да се у организму лако могу да изнађу повреде костију, као и страни предмети, који би случајно, којим било начином, у организам доспели, на што се све до сада није ни помислити могло.

И одиста, тек што је овај изналазак изашао из интимних кругова, већ постоје извешћа о успесима на том пољу, који изненађују. Тако јављају из *Граца*, да је тамо професор *Цфаундлер* помоћу фотографије, по *Рентгену* израђене, изнашао седмште вршка од игле у руци једне младе девојке, а који све до сада никако није могућно било про-

наћи. Сличан покушај испао је за руком и у Берну професору *Кохер-у*; а у Бечу је опет проф. *Мозегги* помоћу фотографије на Рентгенов начин — а њих је израдио проф. *Екснер* — изнашао и извадио мали један пројектил из ручне кости једне болеснице.

Али при свем том, професор Рентген, у својој великој скромности, сâм нарочито опомиње, да се никако још не полажу сувише велике наде на практичне успехе његова изналаска — и он има одиста право. А и кад би се баш сасвим морала напустити нада на такве успехе, опет зато неби нови проналазак ништа од своје вредности изгубио. Ако сви знаци не варају, а нарочито ако се потврди — што и проф. *Рентген* сам слуги — да они зраци, које је он први пронашао, долазе од светлосних таласа, који противно свима познатим етарским таласима лонгитудинално (уздуж) у место трансверсално (попреко) трепере, те се према томе и владају слично звучним таласима у ваздуху — онда ће наше познавање сила, које у природи жаре и пале, неочекивано јако одскочити.

На крају, ма у неколико речи само, ево и биографије *Рентгенове*.

Чудно је, да су *Рентгена* на први глас о његову изналаску огласили били за Холанђанина! Ну он то никако није. Он је Немац, и то са реке Рајне, а води порекло од једне старе порајнске породице.

Вилхелм Конрад Рентген, рођен је 27. марта 1845. г. у *Ленеи-у*, близу Диселдорфа. После свршене гимназије и универзитетских студија, промовисан је 12. јула 1869. у Цириху за доктора, а 22. дек. исте године постаде он већ асистент физик. института на универзитету у Вирцбургу. У истоме положају био је и у Страсбургу, где се 1872. и настанио. После краткога професоровања на пољопривредној академији у Хохенхајму, позваше га 1876. г. за изванредног професора опет у Страсбург, а три године доцније поста и редован професор и директор физичкога института на универзитету у *Гисен-у*. — 31. августа 1888. г. оде, на позив, за редовног професора и директора физичког института у Вирцбург, као следбеник *Колрауш-ов*, где је још и данас.

(Из „Уеб. Л. и М.“)

Пав. В. Вујић.

У ОДБРАНУ

Г. Коста Ф. Ковачевић, професор II беогр. гимн., упутио је уреднику „Просв. Гласника“ писмо које гласи:

Господине уредниче,

У „Просветном Гласнику“ (св. за јануар-фебруар ове год.), а у реферату г. Ј. Антића на „Земљопис

за средње школе“ од В. Карића, од 1893. год., нанета ми је неправда од стране г. референта. Он вели, да је пажљиво прочитао мој реферат на ту исту књигу (штампан у „Наставнику“ 3. и 4. св. књ. V), па је нашао: да сам *непажљиво* прегледао Карићев земљопис и да *нисам изнео готово ниједну стварну погрешку*.

Реферат је мој написан, кад је Карић већ био на самртној постељи, а у таквим приликама о једном послу *заслужнога* Карића ја сам могао само добро рећи. Ја сам то рекао и не кајем се. Чак бих волео да сам му и мање замерао. Реферат је мој много позније штампан, због задоцњеног излажења „Наставника.“

Мени се чини, да г. Антић мисли да се у рефератима износи само оно што не ваља, а не и оно што је добро. Тако је ваља и испало оно г. Антићево, „да нисам изнео готово ниједну стварну погрешку.“ Ја сам у своме реферату изнео најпре значај Карићев за школску географску књижевност, испоредио ово најновије издање са старијима, изнео напредак и боље стране најновијег издања, показао како је добро што су слике унете и т. д., па сам замерио (ако је то по вољи г. Антићу), да су неке партије врло опширно израђене, а неке опет кратко, даље за неке нове речи и за Карићев леп стил, али тежак и неразумљив за ученике.

Шта хоће г. Антић од мене? Да исправљам оно, што је он исправљао и што може мало пажљивији читалац да исправи? Да исправљам погрешке, које се дају писаљком исправити? Има партија у Карићеву земљопису, које би било потребно изменити, али око г. Антићево то није запазило. Није то тајна, и на то ће доћи ред.

Напоследку, господине уредниче, на једном месту г. Антић назива ме „г. Костом.“ Верујте ми, ја се не познајем с њим.

Захваљујући Вам на гостопримству, молим вас да примите уверење о моме високом поштовању.

9. марта 1896. г.

Београд.

Коста Ф. Ковачевић, с. р.
професор

Штампајући на овом месту писмо г. Ковачевића, по начелу „*audiatur et altera pars*“, уредништво мисли да је тиме одговорило захтевима правде, и оно ће и у будуће изјавама такве природе радо давати места у „Просв. Гласнику“, само ако оне не буду садржавале личне увреде, подметања или очигледне неистине.

Уредништво
„Просветног Гласника.“

Исправка. — На стр. 86-ој ове свеске „Просв. Гласника“, у чланку „О важности тектонских споменика за истор. изучавање“, а при крају другог става, треба иза речи „основу“ додати још ово: „за његово морално и државно јачање изнутра и.“

Уредништво „Просв. Гласника“

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УЧИТЕЉСКА ШКОЛА

У БЕОГРАДУ

ЗА

ПРВИХ ДВАДЕСЕТ И ПЕТ ГОДИНА СВОЈЕГА ЖИВОТА

ПО ЗВАНИЧНИМ ПОДАЦИМА

НАПИСАО

Ј. Миодраговић

професор

А.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ

I

Потреба која је изазвала

Одмах после политичкога ослобођења Српскога Народа почиње да се јавља у њему тежња и за просветом. За то се упоредно с ослобођењем почињу да јављају и установе за њено ширење; и што је оно више напредовало, то су се и оне више умножавале.

У Срба с оне стране Саве и Дунава, којима је зора ослобођења испод власти турске синула много раније него нама у данашњој Краљевини, налазимо ову тежњу и подизање просветних установа још у прошлости веку. Радам митрополита: Исаије Ђаковића, Мојсеја Петровића, Вићентија Јовановића и Висариона Павловића, и владика: Мојсеја Путника и Вићентија Јовановића Видака, а највише њиних ученика Тодора Јанковића Мирјевскога и Стевана Вујановскога и других тамо почињу да се подижу не само основне него и друге школе.

Али најјаче се осетио овај покрет у онамошње браће наше у овоме веку, кад се оно 1812 године у Сент-Андреји отвори и прва учитељска школа која се после, 1816, преселила у Сомбор, где је и данас¹⁾.

У Србији се о овоме није могло мислити све до самога устанка, па мало и за време самога ослобођења. По томе, није чудо, што су обадва ослободиоца Србије добављала све писмене људе из „Аустрије“. И први професори и први учитељи и први писмени чиновници у Србији били су из Аустро-Угарске.

Али већ и за време Кара-Ђорђа почиње се брига о овоме. Господин М. Ђ. Милићевић у својој „Историји Педагогије“ вели: „За владања Црног Ђорђа у Србији су биле постављене школе готово по свима варошима и градовима, а и по гдекојим селима. У Београду, осем две мале школе, била је велика школа какве Срби дотле нису имали. Она поста 1808.... С владом Црнога Ђорђа пропала је

1813 године и ова школа и учење се књиге вратило са свим на старо. С почетком владе кнеза Милоша 1815 почеле су се и школе у земљи отворати и множити.“¹⁾

Године 1836 кнез Милош наређује, да се у сваком округу издржавају по две школе о трошку свега народа, и да свака општина где има цркве издржава и школу о свом трошку. Тада је поставио већ и *директора народних школа*.²⁾ Ове је године отворена и „семинарија“, која се доцније прозвала „клирикално заведеније“ или „богословско училиште“³⁾ а најпосле „богословија“. У њој су се спремали младићи за свештенички чин. Но они су постављани и за учитеље.

С године у годину школе су се у Србији умножавале све више. С бројним умножавањем⁴⁾ радило се и на преуређењу њином. Али се највећа оскудица осећала у спремним наставницима. А без овога све су жеље за бољитком и реформе школске остајале узалудне и празно слово на хартији. За учитеље и с ове и с оне стране Саве и Дунава узимани су људи једва писмени, који су умели само да читају Часловац и Псалтир, те да томе и децу уче. Једна учитељска школа у Сомбору мало је помагала. Она није могла да подмири довољно потребу у спремним наставницима ни с оне стране Саве и Дунава. Још је мање она помагала

¹⁾ У истом делу стр. 528.

²⁾ По истоме делу, стр. 530.

³⁾ Просветни Зборник, стр. 12.

⁴⁾ По М. Ђ. Милићевићу, 1836 г. било је у Србији 72 школе са 2514 ђака. Од тих 72 држава је издржавала 26, општине 27, а у 19 њих учитељима су плаћали сами ђаци од 60 пара па до 4 гроша на месец! Године 1845 већ је било 213 школа и учитеља и 6201 ђак, а 1867 било је 343 мушке и 35 женских школа са 417 учитеља, 53 учитељице, 15.359 ученика и 2048 ученица. (В. Ист. Пед. стр. 530, 534 и 538). — Колико се тежило за просветом и колико се она и на највишем месту ценила у Србији тада, види се и из тога, што је још за прва устанка био позван у Србију славни Доситије за „попечитеља просвештенија“, а и под кнезом Милошем просвета је прва добила својега министра (Стевана Стевановића), а 1861 у закону о централној управи просвета је после правде добила одмах друго место.

¹⁾ М. Ђ. Милићевић, Историја Педагогије, стр. 526.

33. Марко Медаковић
34. Милан Смљанић
35. » Богдановић
36. Миливоје Животић
37. Милосав Шолајић
38. Милован Павловић
39. Михаило Селаковић
40. » Турчић
41. Младен Симић
42. Момир Милосављевић *
43. Ненад Стевановић
44. Павле Весовић
45. Периша Поповић
46. Петар Мартиновић
47. Раде Богдановић
48. Радоје Јоквић
49. Радул Перишић
50. Рајко Мићић
51. Светозар Михаиловић
52. » Младеновић †
53. Сима Шкеровић
54. Спира Илић
55. Стеван Окановић
56. » Стевановић
57. Тома Бошковић
58. Трајко Петровић
59. » Ристић
60. Хранислав Лазаревић
61. Чедомир Илић
62. Михаило Јевтић

в) III P. I одељење:

1. Алекса Вуксановић
2. Антоније Обреновић
3. Божидар Донић *
4. Владимир Радовановић
5. Војислав Катунцац
6. Глиша Јовановић
7. Димитрије Пауновић
8. Драгутин Гашић
9. Ђорђе Јанковић †
10. » Катанић
11. » Тршић
12. Живко Вићентијевић
13. Живојин Васић
14. Коста Спасојевић
15. Лазар Илић
16. » Поповић *
17. Љубомир Радовановић
18. » Славнић †
19. » Смљанић
20. Милан Јаковић †
21. » Хашић
22. Миливоје Пантелић
23. » Пауновић
24. Милован Јовановић †
25. Милорад Вујовић
26. Миладин Љујић
27. Милош Маринковић
28. Михаило Драговић
29. Павле Стојићевић †
30. Петар Јовановић †
31. » Лукић
32. Сава Шибалић
33. Светозар Максимовић *
34. Станмир Спасић
35. Стеван Бојковић
36. Стеван Младеновић
37. Стојан Илић
38. » Канетаповић
39. Татасије Марковић
40. Тома Соколовић
41. Христифор Милић

в) III P. II одељење:

1. Ананије Миливојевић †
2. Аранђео Николајевић
3. Велимир Димитријевић
4. Димитрије Петковић

5. Драгутин Мирковић
6. » Спасовић
7. Душан Стојановић
8. Јован Вуксановић
9. » Динић
10. » Костић
11. Коста Павловић
12. Маринко Петровић
13. Милан Лукић †
14. » Радојевић
15. Миладин Мићић *
16. Милорад Грбић
17. » Ковачевић *
18. Милосав Поповић
19. » Симоновић †
20. Милош Поповић
21. Милутин Аранђеловић *
22. » Радетић
23. Михаило Бугариновић
24. Недељко Милићевић
25. Никола Петковић
26. Павле Китић †
27. Петар Милосављевић
28. Риста Огњановић
29. Сава Милошевић
30. » Поповић
31. Саватије Грбић
32. Станоје Мијатовић
33. Сретен Петровић

Шеснаесто коло

(1891)

1. Аксентије Спасојевић *
2. Богдан Миловановић
3. Богосав Вукићевић
4. Бранислав Обрадовић
5. Величко Трајковић
6. Владимир Поповић
7. » Пантелић
8. » Шумкарац
9. Димитрије Глигорић
10. Драгутин Марковић
11. Ђорђе Илић
12. Живојин Манојловић
13. Јеврем Бајић
14. Јован Тодоровић
15. Крста Јанушевић
16. Љубомир Цвирчић
17. Милан Лазар
18. » Пантелић
19. » Поповић
20. Милорад Миловановић
21. Михаило Кагић
22. » Кучевић
23. » Стевановић
24. Петар Нешић
25. Прокопије Дамњановић
26. Риста Цветковић
27. Сава Бурић
28. Светозар Брзаковић
29. Сима Јеврић
30. Сретен Јанковић
31. Станко Дуцић
32. » Ивановић *
33. Стеван Илић
34. » Јовановић
35. Тодор Росић

Седамнаесто коло

(1892)

1. Алекса Антић пон
2. Андреја Мандић
3. » Радовановић
4. Атанасије Тодоровић
5. Благоје Радојевић
6. Божидар Гаприловић
7. Боривоје Ђорђевић
8. Василије Савковић

9. Вељко Николић
10. Владимир Вељашевић
11. Војислав Милорадовић
12. Гаврило Адамовић
13. » Бујосевић
14. Димитрије Ђорђевић
15. » Марковић
16. » Ђосић
17. Драгољуб Тодоровић
18. Драгутин Дрењаковић
19. Живко Анђелковић
20. Живота Петровић
21. Зарија Варјачић
22. Јанаћко Голубовић
23. Јеврем Вукићевић
24. Јован Михаиловић *
25. » Поповић
26. » Рогановић
27. Јота Ђурић
28. » Николић
29. Лазар Петковић
30. » Стевановић
31. Лука Лукић *
32. Љубомир Ковачевић
33. » Ракић
34. Милан Јовановић *
35. » Костић
36. » Лазаревић
37. » Митровић
38. » Стојчевић
39. Милосав Никитовић
40. Милић Симић †
41. Милован Јевтић
42. Милоје Гагић
43. » Милојевић
44. Милорад Вујанац
45. Милош Милошевић
46. Милун Радетић
47. Милко Грујић
48. Михаило Голубовић
49. » Дрењаковић
50. » Максимовић I
51. » » II
52. » Михаиловић
53. Никола Мацаревић
54. » Михаиловић
55. » Ненадовић
56. Павле Симић
57. Петар Ђукић
58. » Пауновић
59. Прокопије Стојановић
60. Раде Миловић
61. Радован Богдановић
62. Радомир Тодоровић
63. Радосав Каримановић †
64. Сава Банковић
65. Стеван Маринчевић
66. » Срећковић
67. Стојан Росић
68. Тодор Цветић
69. Чедомир Гавриловић

Деветнаесто коло

(1894)

1. Алекса Матејић
2. Благоје Нешић
3. Божидар Батављевић
4. » Радуловић
5. Велимир Васиљевић
6. Вељко Павловић
7. Веселин Алексић
8. Видоје Симић
9. Владимир Симић
10. Војислав Качавенда
11. Живојин Видојевић
12. Јоксим Васовић
13. Константин Словић
14. Крстан Пејовић
15. Љубомир Радовановић
16. » Шљивић
17. Мата Милошевић †
18. Милан Бурић
19. » Максимовић

Осамнаесто коло

(1893)

1. Алекса Маринковић
2. » Поповић
3. Александар Терамилцац
4. Алексије Ђурђић
5. Андреја Самошковић *
6. Благоје Чоловић
7. Божидар Митровић
8. » Поповић
9. Бошко Јосић
10. Василије Дачић
11. Велимир Јововић
12. » Кузмановић
13. Видосав Смљанић
14. Витор Јелесијевић

20. Милан Недељковић
21. » Николић
22. » Рабреновић
23. » Чоловић
24. Миливоје Филиповић
25. Милета Тодоровић
26. Милосав Дедовић
27. Мило Лекић
28. Милоје Поповић
29. Милорад Ђирић
30. Милосав Јовановић
31. » Лазаревић
32. Милутин Сокић
33. Михаило Кречковић
34. » Проклић
35. Недељко Бакић
36. Никола Алексић
37. » Ђирковић
38. Обрен Гајић
39. Петар Александровић
40. » Ђорђевић
41. Петроније Раднић
42. Радисав Стојановић
43. Рафаило Антонијевић

44. Светислав Петровић
45. Сима Грандић
46. Сретен Јелисавчић
47. » Голубовић
48. Стеван Влајић
49. Стеван Вучковић
50. Стојадин Петровић
51. Таназије Бркић
52. » Константиновић
53. Тома Јаковљевић
54. Чедомир Тодоровић
55. Алекса Богдановић
56. Добросав Ивановић
57. Живан Живадиновић
58. Јован Милићевић
59. » Радовић
60. Јосиф Брадановић
61. Љубомир Пантелић
62. Мањојло Голубовић
63. Стеван Милованић
64. Теофило Петровић
65. Тодор Чакшириљевић

Двадесето коло

(1895)

1. Адам Ристић
 2. Васа Крагуљевић
 3. Веселин Стаматовић
 4. Вукић Масловарић
 5. Гаврило Јовановић
 6. Данило Мишић
 7. Драгољуб Радојичић
 8. Драгутин Тешић
 9. Ђорђе Јовановић
 10. Живан Симић
 11. Јевтап Мрав
 12. Јован Јанковић
 13. Крста Петковић
 14. Матеја Љујић
 15. Милан Младеновић
 16. Милоје Милићевић
 17. Милорад Алексић
 18. » Ракић
 19. Милосав Марковић
 20. Милутин Боранијашевић
 21. Мирко Ђоковић
22. Никола Селић
 23. Радивоје Михаиловић
 24. Радиша Косић
 25. Петар Ђурчић
 26. Радомир Милошевић
 27. Ранко Никетић
 28. Сима Марковић
 29. Спасоје Милованић
 30. Таназије Глишовић
 31. » Комарчић
 32. Тихомир Јоковић
 33. Тодор Вељковић
 34. Урош Петровић
 35. Атанасије Јовановић
 36. Благоје Стаменковић
 37. Вучић Милуновић
 38. Гаврило Гавриловић
 39. Драгомир Ивковић
 40. Јеврем Симоновић
 41. Јован Војновић
 42. Коста Божовић
 43. Миладин Цвијовић
 44. Светозар Стојановић
 45. Теофило Бекић.

В

ИЗДАЦИ

I Издаци у опште

По рачунима, које је државна контрола прегледала и који се налазе у архиви ове школе потрошено је на ову школу у појединим рачунским годинама оволико :

ГОДИНЕ	ГРОША ПОР.	ПАРА	ДИНАРА	ПР. ДИН.
1871	93.973	14	39.567	70
1872	144.591	22	52.459	35
1873	168.731	32	71.044	95
1874	145.311	32	61.188	10
1875	140.422	14	59.167	35
1876	99.420	26	41.861	30
1877	72.862	23	30.683	20
1878	120.516	19	51.164	80
1879	—	—	70.240	25
1880	—	—	63.859	80
1881	—	—	90.343	65
1882	—	—	96.204	15
1883	—	—	93.190	50
1884	—	—	57.543	70
1885	—	—	81.568	25
1886	—	—	46.341	50
1887	—	—	86.244	95
1888	—	—	94.632	45
1889	—	—	116.291	85
1890	—	—	93.164	80
1891	—	—	83.634	—
1892	—	—	80.034	20
1893	—	—	63.141	10
1894	—	—	49.300	75
1895 ¹⁾	—	—	43.000	—
За 25 год.	—	—	1,715.872	65

¹⁾ У округлој суми.

Ако овај број поделимо на 25 година, онда излази просечно на једну годину 68.634-91 динара.

Ако се цео издатак подели бројем свршених приправника, онда излази, да на једнога приправника долази или да један приправник стаје државу 2360-20 динара.

Занимљиво би било дознати и колико је које године стао државу један приправник. Али овде смо далеко од тачности. Јер, прво, рачунске године не слажу се са школским, а друго, један приправник 1873 стао би државу несразмерно више кад би смо на њих урачунали и сав издатак од 1872 и 1871. Ових година набављане су ствари школске и домаће, књиге и научна средства, која су остала и за доцније године. Исто тако године 1876, 1877 и 1887 нису дале ни једног приправника, те би издаци учињени тих година или паи на терет идућих година или остали неурачунати. По томе, ближе ћемо бити истини, ако њих изоставимо. А кад то учинимо, онда излази, да је један ученик стао државу

1873 године	4,179-11 динара,
1874	3,824-13 »
1875	4,930-61 »
1876	3,220-10 »
1879	3,344-77 »
1880	2,128-66 »
1881	4,106-53 »
1882	4,182-80 »
1883	5,171-68 »
1884	3,836-29 »
1885	3,021-04 »
1886	1,930-90 »
1888	2,867-65 »
1889	3,143-02 »

1890 године	680.03	динара
1891 »	2.390.00	»
1892 »	1.159.90	»
1893 »	902.02	»
1894 »	758.47	»
1895 »	955.50	»

Као што се види, овде нема апсолутно никакве правилности. Бројеви скачу и опадају без икака реда. А то није ни чудо кад се сетимо, да је од сваке школске године донекле два (до 1 Нов.) а после четири месеца до (1 Јан.) ишло у стару рачунску годину, а остатак у нову.

Можда би много занимљивији и тачнији био преглед издатака у интернату и екстернату.

II Издаци у интернату

Интернатски живот, као што смо видели, трајао је у овој школи до објаве рата 1876 године.

За то време издато је:

1871 године	39.567.70	динара
1872 »	52.459.35	»
1873 »	71.044.95	»
1874 »	61.188.10	»
1875 »	59.167.35	»
1876 »	41.861.30	»

Свега 325.288.75 динара

Ми смо овде урачунали целу рачунску 1876, дакле до 1 Новембра, а строго узев на интернат падају издаци до краја школске године; ¹⁾ дакле 4 месеца узели смо више.

Од ове суме ваља одбити издатке на библиотеку, кабинет и намештај, што је остало као имовина школска и идућим годинама. А они износе:

1871 године	30.265	гроша и 29 пара пор.
1872 »	21.925	» » 34 » »
1873 »	—	» » — » »
1874 »	—	» » — » »
1875 »	1.996	» » 26 » »
1876 »	268	» » 20 » »

Свега 54.456 гроша и 29 пара пор.

Ово износи 22.928 динара и (око) 75 п. д.

Кад се сад ова сума одбије од горње, остаје 302.360 динара.

За ово време свршило је:

1873 године	17	приправника
1874 »	16	»
1875 године	12	приправника
1876 ²⁾ »	13	»

Свега 58 приправника.

Кад сад горњу суму издатака у 302.360 динара поделимо на 58 приправника, онда излази, да

¹⁾ Наредба о распуштању школа издата је 5 Јуна ПБр. 2663, а прокламација о објави рата послата је 18 Јуна ПБр. 2871.

²⁾ Испит полагали 1878 г.

је један приправник стајао 5.213.10 дин. Али ово је нетачно. Нетачно је с тога, што последње две године (1875 и 1876) нису били само они $12+13=25$, који су свршили, но и они из *нижа два разреда*, који су свршили идућих година.

Ако узмемо само издатке ових година, када су свршавали, па их поделимо бројем свршених приправника, онда имамо овакав преглед:

ГОДИНЕ	ПОТРОШЕНО ДИНАРА	СВРШИЛО ПРИПРАВНИКА	ЈЕДАН ПРИПР. СТАЈЕ ДИНАРА
1873	71.044.95	17	4.179.10
1874	61.188.10	16	3.824.25
1875	59.167.35	12	4.930.60
1876	41.861.30	13	3.220.10
	233.260.70	58	4.021.70

Један ђак дакле у интернату стајао је државу просечно 4.021 динар.

Што је оволика цифра издатака на једног ученика 1873, то је с тога, што је те године много било у I разреду. А што је у 1875 та сразмера још већа, то је с тога, што је тај исти разред спао на само дванаесторицу, те се цео годишњи издатак дели на сразмерно мали број. Последње 1876 опет најмањи је с тога, што у два рачунска месеца њена (Септембру и Октобру) није трошено на ђаке, пошто школа није радила.

Најнормалнија је 1874 година. Те је године свршило 16 приправника, а толико их је и уписано у то коло.

Најближи ћемо бити истини дакле, ако узмемо, да је један ученик у интернату стајао око 3.800 динара.

Ако ово поделимо на три године, онда долази на годину 1.266 динара, а ако ово поделимо на месеце, онда долази нешто више од сто динара месечно.

Да покушамо и овако. 1873—4 године било је свега 64 ученика, у сва три разреда. А, те је године потрошено 61.188.10 динара. Кад ову суму поделимо на 64 ученика, онда излази, да је те године један ученик у интернату стао државу 956.05 динара, онда би месечно дошло по 79.67 динара.

Разлика ова долази отуда, што је по горњем рачунато на оне који су свршили и положили учитељски испит, а по доњем на све уписане. Од ових истих 64 уписаних свршило је само 45. Ако се горња сума 61.188 поделити са 45, онда излази да један питомац стаје око 1.360 динара, дакле више него по горњем рачуну, кад смо за нормалну годину узели 1874.

Овде је рачуната: и плата професорска, и плата послужитељста, и трошкови канцеларијски, и кирија на зграду школску — све на шта се и у екстернату троши.

Ако сада одбијемо издатке по овим партијама буџетским, па узмемо само партију „на храну, одело и потпуно издржавање“ за ту годину у 88.078 гр. пор. или 36.033 динара, па је поделимо бројем ђака који је те године био на издржању,

онда ћемо добити нешто веома занимљиво. Наћи ћемо, да је *фактички један ученик стајао у интернату не више од 563 динара годишње или 47 динара месечно.*

III Издаци у екстернату

Још је теже ухватити шта стаје један ученик у екстернату. Пре свега, овде нису сви благодетјанци, него их има и „о свом трошку“, то јест, с послуживањем. Даље по правилима о давању државнога благодетјања један исти ученик може једне године бити благодетјанац а две не бити, или две бити а једне не бити, и, најпосле, може само три месеца бити или не бити државни благодетјанац. А по рачуну издаци ће се поделити и на неблагодетјанце и време када се оно не ужива, те за то просечно мора изићи много мање на једнога ученика.

Да покушамо на исти горњи начин те да видимо шта ће нам показати цифре.

Екстернатски живот, као што смо видели, почео је у овој школи од пресељења из Крагујевца овамо и преуређења њена 1877 године. Пошто је само два месеца од те године ушло у школску 1877—8, то ћемо издатке од 1877 изоставити. За остале године онда имамо овај преглед:

Године	Потрошено динара	Свршило приправника	Један свршени приправник стаје:
1878	51.164·80	— ¹⁾	—
1879	70.240·25	21	3.344·77
1880	63.859·80	30	2.128·66
1881	90.343·65	22	4.106·53
1882	96.204·15	23	4.182·80
1883	93.190·50	18	5.171·68
1884	57.543·70	15	3.836·29
1885	81.568·25	27	3.021·04
1886	46.341·50	24	1.930·90
1887	86.244·95	—	—
1888	94·632·45	33	2.867·65
1889	116.291·85	37	3.143·02
1890	93.164·80	136	680·03
1891	83.634·00	35	2.390·00
1892	80.034·20	69	1.159·90
1893	63.141·10	70	902·02
1894	49.300·75	65	758·47
1895	43.000·00	45	955·50
	1.359.900·70	670	2.029·70

Према овоме један ученик у екстернату просечно је стао државу 2.029·70 динара. Ако ову суму поделимо на три године онда износи годишње 676·33 динара, а месечно 56·36 динара.

Оваким истим путем нашли смо, да је један ђак у интернату стао 100 динара месечно. Дакле, скоро два пута више.

Да ударимо и овде другим путем. У горњој суми рачунати су сви издаци, по свима партијама буџетским. Ако сада и овде изоставимо издатке на

¹⁾ Оних 13 што су полагали учитељски испит ове године припадају 1876 години и урачунали смо их тамо.

на плату наставницима и служитељима, на канцеларске трошкове и т. д, па узмемо само партију на благодетјање, која је износила:

1878 године	25.326·66	динара,
1879 „	40.215·50	„
1880 „	28.851·45	„
1881 „	59.000·—	„
1882 „	66.000	„
1883 „	38.111	„
1884 „	22.395	„
1885 „	43.829	„
1886 „	12.696	„
1887 „	49.342	„
1888 „	54.980	„
1889 „	70.937	„
1890 „	54.200	„
1891 „	46.045	„
1892 „	40.030	„
1893 „	28.556	„
1894 „	11.885	„
1895 „	5.535	„

Свега: 697.934·62 динара.

Ако ову суму сада поделимо бројем свршених приправника за ово време, а то је 670, онда излази, да је у екстернату један ученик стао 1.041·70 динара, што чини годишње 347 динара или месечно 29 динара.

Кад овај резултат упоредимо с горњим, онда излази, да издаци на благодетјање чине *сећу половину* укупних издатака, те за то и један свршени приправник у екстернату само према издацима на благодетјање стаје око тридесет динара, а према укупним издацима између 50 и 60 динара.

Ако би смо овде покушали, да узмемо *једну* годину за нормалну, и према њој да изнађемо колико је износио издатак на једног ученика у екстернату, онда би резултати били још различитији. При свем том, да покушамо. Да узмемо годину 1882—3. Те је године било 139 ученика. А издато је динара 93.190·50. Ако поделимо ову суму на на 139 ученика, онда ће доћи на једног ученика 670 динара годишње или 56 динара месечно. Ако се одузму издаци по другим партијама буџетским, па се узме само партија на благодетјање 38.111, па се подели на 139 ученика, онда излази на једног ученика, опет у округлој суми, 274 динара годишње или 23 динара месечно.

Што ближе од ове године идемо данашњици, то је овај број у главном *све мањи*. Ово значи, да је *благодетјанаца све мање*, а све више оних „о свом трошку.“

IV Упоређење

Кад нисмо могли изнаћи тачно шта је стајао један ученик у интернату, а још мање у екстернату, ми, тако исто, не можемо тачно изнаћи по разлику између овога двога. Али, ако нисмо могли изнаћи тачно, ми смо изнашли барем приближно. И ово приближно за нас је од велике важности, јер ће нам казати много.

Нашли смо, ма и приближно, да је на једног ученика у интернату трошено око 47 динара месечно. У екстернату ова је цифра била за половину мања. Али то није дошло отуда што је екстернатски начин живота и издржавања јевтинији, него што је сума издатака дељена и на оне који су „о свом трошку“ учили и на и оно време када „питомци“ нису имали благодетељање. Познато је, да благодетељање у овој школи износи 30, 40 и, у најстаријем разреду, 50 динара. Кад узмемо, да их

је увек много мање са 30 динара, а много више са 40, онда слободно можемо рећи, да је средина негде између 40 и 50.

Узмимо сада на ум, да и у интернату један питомац није стајао више од 50 динара, него мање, онда нам излази јасан закључак: **да интернатски начин издржавања ученика није био ни мало скупији од данашњег екстернатског, нити је данашњи јевтинији од онога.**

Нека ово сада говори само за себе.

Г

НАСТАВНИЦИ

I

Управитељи

1

Петар Карић

Постављен за професора и управитеља 4 Новембра 1870, Бр. 5035; радио до 16 Марта 1871; тада му постављена замена, а 10 Јуна умр'о. Свега је дакле фактички радио у школи 4 месеца и 12 дана, а био управитељ 7 месеци и 6 дана. Предавао је *природне науке и Земљопис.*

2

Сима Живковић

Постављен је за професора и управитеља 19 Августа 1871, Бр. 3831 и био управитељ до 1 Априла 1875. Тада је (Бр. 6400) постављен за заступника директора гимназије крагујевачке, а 26 Јануара 1876, Бр. 411, утврђен за директора исте гимназије. Свега је дакле фактички управљао овом школом 3 године, 7 месеци и 11 дана. Предавао је *Историју оштуту и Познавање основних закона и уредаба земаљских.*

3

Стеван Д. Поповић

Постављен је са професора 4 Нов. 1870, Бр. 5035; заступао управитеља од 16 Марта до 19 Авг. 1871; разрешен 25 Маја 1874, Бр. 2602. За тим је 11 Августа 1877 постављен за управитеља и био то до 11 Марта 1880. Свега је дакле био у овој школи 6 година, 1 месец и 21 дан, а као управитељ 2 године и 7 месеца. Предавао је: *Педагогију, Методику, Историју Педагогије, Школски рад и Рачуницу.*

4

Светозар Милосављевић

Постављен је за професора 1 Дец. 1875 ПБр. 7069 а за управитеља 26 Марта 1880 и био до 23 Де-

цембра исте године, Свега дакле био је 5 година и 23 дана, а као управитељ 8 месеци и 27 дана. Предавао је *Историју оштуту и сриску.*

5

Љубомир Ковачевић

Постављен је за суплента 24 Августа 1872 ПБр. 4233, за професора 1 Авг. 1874, а за управитеља 12 Јануара 1881 ПБр. 196. Разрешен је 24 Нов. 1887 ПБр. 14.103. Свега дакле био је 15 година и 3 месеца, а као управитељ 6 година, 9 месеца и 24 дана. Предавао је: *Сриски језик и Књижевност, Словенски језик, Сриску Историју, Рачуницу и Алгебру.*

6

Др. Војислав Бакић

Постављен је за контрактуалног професора 21 Јан. 1875 ПБр. 396, и од 1 Априла те године па до 8 Марта 1877 заступао управитеља. 15 Окт. 1879 ПБр. 5991 постављен је за сталнога, а 24 Нов. 1887 за управитеља и био је то до 11 Јануара 1893. Свега дакле био је у овоме заводу 18 година мање 10 дана, а као управитељ 5 година, 1 месец и 17 дана. Предавао је: *Педагогику, Психологију с Логиком, Етику и Школски рад.*

7

Димитрије Јосић

Постављен је за хонорарног предавача 12 Дец. 1879, а за професора 26 Марта 1880; за тим за управитеља 11 Јануара 1893, па је то био до 18 Августа те године. Свега је дакле био 13 година и 29 дана, а као управитељ 7 месеца и 7 дана. Предавао је: *Педагогију с Методиком, Школски рад и Словенски језик.*

8

Лука Лазаревић

Постављен је за управитеља и професора 18 Авг. 1893 (ПБр. 12759), био је управитељ до 10 Апр.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

1894, а разрешен 4 Септ. исте године (ПБр. 13.873). Био је дакле у овој школи 1 годину и 16 дана; а као управитељ 7 месеца и 22 дана. Предавао је: *Српски језик*.

9

Јеврем Илић

Постављен је за хонорарног учитеља Црквеног певања 17 Фебр. 1871 (Бр. 750) и био то до 24 Авг. 1872. За тим је опет као предавач постављен 1 Септ. 1877, постао суплентом 5 Апр. 1878 (Бр. 841), а за тим професором 26 Марта 1880, и био то до 5 Септ. 1881, када је постављен за проф. Богословије. 6. Нов. 1884 постављен је за хонорарног предавача и био је то до 1 Септ. 1888. За управитеља и професора постављен је 10 Апр. 1894 (ПБр. 5240), у којој је дужности и данас. Свега дакле служио је у овој школи до данас (14 Јан. 1896) **II** година, 1 месец и 8 дана, а као управитељ 1 годину, 9 месеца и 4 дана. Предавао је *Црквено певање, Свето писмо, Историју хришћ. Цркве, Старославенски и Руски језик*.

II

Наставници

1

Живојин Ђурић, постављен за суплента 6 Фебруара 1871 (Бр. 575), а умр'о 10 Септембра 1872. Био је дакле свега 1 годину, 7 месеца и 4 дана. Предавао је: *Српски и Словенски језик и Српску Историју*.

2

Гргур Миленковић, постављен за суплента 6 Фебруара 1871 (Бр. 575), а разрешен 5 Фебруара 1872 (Бр. 560), Свега је дакле био годину, мање 1 дан. Предавао је *Рачуницу, Алгебру и Геометрију*.

3

Архимандрит Аверкије, постављен за хонорарног предавача *Науке Хришћанске* 17 Фебруара 1871 (Бр. 750), а разрешен 1 Септембра исте године (Бр. 4562). Био је дакле 6 месеца и 13 дана.

4

Вића Малетић, постављен за привременог учитеља *Цртања и Краснописа* 25 Фебруара 1871 (Бр. 871) и био до 1 Септембра 1873 (Бр. 4092). Свега 2 године, 6 месеца и 5 дана.

5

Петар Предраговић, постављен за учитеља *Гимнастика* 28 Јула 1871 (Бр. 3227), а разрешен 19 Марта 1877. Свега био 5 година, 7 месеци и 19 дана. (Умр'о 10 Јуна 1877).

6

Милош Ђурић, постављен за суплента 18 Септембра 1871 (Бр. 4568), а умр'о је 9 Априла 1874. Свега је био 2 године, 6 месеца и 21 дан. Предавао је *Физику, Хемију и Земљопис*.

7

Живота Остојић, свештеник, постављен за предавача *Науке Хришћанске и Црквеног Певања* 22 Септембра 1871 (Бр. 4562), па до 24 Авг. 1872. За тим опет био је од 4 Децембра те године па до 15 Августа 1874. Свега дакле био је 2 године, 3 месеца и 13 дана.

8

Др. Филип Тајсић, постављен 29 Септембра 1871 (Бр. 4643), а разрешен 1 Априла 1874. Свега је био 2 године, 6 месеца и 1 дан. Предавао је *Ј стаственицу и Хигијену*.

9

Петар Живковић, постављен је за суплента 5 Фебруара 1872 (Бр. 560), за тим за професора 1 Августа 1874, и био је до 11 Августа 1877 год. Свега 5 година, 6 месеца и 6 дана. Предавао је: *Рачуницу, Алгебру и Геометрију*. Заступао је и управитеља од 8 Марта па до 16 Августа 1877.

10

Милутин Стокић свештеник, постављен за привременог суплента и предавача *Науке Хришћанске* 24 Августа 1872 (Бр. 4233), а разрешен 27 Новембра исте године (Бр. 6195). Свега је био 3 месеца и 3 дана.

11

Радован Пејић, постављен за хонорарног предавача 23 Октобра 1872 и предавао до краја школске године 1875. Свега је био 2 године 8 месеца и 23 дана. Предавао је *Немачки језик*.

12

Михаило Поповић, постављен за предавача 25 Октобра 1872 (Бр. 5529), а разрешен 1 Јула 1877 (Бр. 2457). Био је дакле 4 године, 8 месеца и 5 дана. Предавао је *Пољску Привреду*.

13

Алекса Новаковић, постављен за суплента 26 Октобра 1873 (Бр. 5447) и био до 2 Септембра 1875 (Бр. 5563). Свега је био 1 годину, 10 месеца и 3 дана. Предавао је *природне науке*.

14

Павле Берзић, постављен за предавача 5 Априла 1874 (Бр. 1791), за суплента 28 Септембра 1874, био до 1 Децембра 1875 (Бр. 7069). Свега је био 1 годину, 7 месеца и 22 дана. Предавао је *педагошке* предмете. (Умр'о је 16 Јануара 1876).

15

Јован Белић, постављен за привременог учитеља 15 Априла 1874 (Бр. 2041) и био до 9 Септембра исте године; дакле само 4 месеца и 24 дана. Предавао је *Физику и Хемију*.

16

Др. Куфас, постављен за хонорарног предавача *Хигијене* 25 Јула 1874 (Бр. 3101), па разрешен 24 Септембра 1875 (Бр. 5297). За тим опет по-

стављен 9 Априла 1876 (Бр. 1737), а разрешен 19 Марта 1877 године (Бр. 524). Свега је био 2 године и 9 дана.

17

Стеван Стојачић, постављен за контрактуалног професора 13 Августа 1874 (Бр. 4182), па се није ни јавио на дужност.

18

Никола Веселиновић, постављен за предавача 13 Септембра 1874 (Бр. 4928) и био је до 4 Децембра 1876. Свега је био 2 године, 2 месеца и 21 дан. Предавао је *Науку Хришћанску*.

19

Никола Божић, постављен за предавача 13 Септембра 1874 (Бр. 4928) и био до краја школске 1877 године. Свега 2 године, 9 месеца и 17 дана. Предавао је *Црквено појање*.

20

Милоје Петровић, постављен за учитеља *Методике и Школског рада* 21 Септембра 1874 (Бр. 5193) и био до 21 Јануара 1875, свега 4 месеца.

21

Борислав Тодоровић, постављен за предавача 26 Октобра 1874 (Бр. 6274) и био то до 19 Марта 1877, када је разрешен. За тим је опет 11 Августа те године постављен за суплента, а 1 Априла 1878 за професора и био то до 9 Октобра 1892 (Бр. 13923), када је премештен. Био је дакле свега 17 година, 6 месеца и 24 дана. Предавао је *природне науке*.

22

Илија Душманић, постављен за предавача 1 Октобра 1875 (Бр. 5590), а разрешен 1 Јула 1877 (Бр. 2457). Свега је био 1 годину и 9 месеца. Предавао је *природне науке*.

23

Адолф Лифка, постављен за учитеља *Музике и Нотног исвања* 4 Октобра 1875 (Бр. 4377) и био до 4 Септембра 1880. Свега је био 4 године и 11 месеца.

24

Др. Стеван Недок, постављен за хонорарног предавача *Хигијене* 4 Октобра 1875 (Бр. 4377), а разрешен 9 Априла 1876 (Бр. 1737). Свега је био 6 месеца и 5 дана.

25

Др. Никола Петровић, постављен за професора 3 Новембра 1875 (Бр. 6488) и био до 11 Августа 1877. Свега је био 1 годину, 9 месеца и 3 дана. Предавао је *природне науке*.

26

Сретен Стојковић, постављен за учитеља *Цртања* 10 Новембра 1875 Бр. 6612, а разрешен 6 Октобра 1877 Бр. 4467. За тим је опет постављен за хонорарног предавача *Рачунице* 12 Септембра 1881 ПБр. 7442, па разрешен 24 Септембра 1883 ПБр. 9686. Свега је био 4 године и 8 месеца.

27

Милоје Влајић, постављен за суплента 11 Августа 1877 а за професора 15 Августа 1878 и био до 20 Јула 1880. За тим је опет постављен 1 Септембра 1889 ПБр. 13211, и у њој и данас служи. Свега је био 10 година и 4 месеца. Предавао је *Психологију, Земљопис, Историју Педагогије и Школски рад*.

28

Вл. Тителбах, постављен за учитеља 10 Октобра 1877 Бр. 4529, па разрешен 7 Децембра 1879; за тим за професора 16 Октобра 1882 па је 4 Септембра 1894 ПБр. 13500 разрешен. За тим је 23 Септембра исте године постављен за хонорарног предавача *Цртања* и био је до 31 Децембра. Свега је био 14 година и 12 дана. Сем *Цртања* предавао је и *Земљопис* и *Рачуницу с Геометријом*.

29

Јулије Опенхајим, постављен за учитеља Гимнастике 20 Августа 1878 Бр. 3817, а 20 Септембра 1879 управитељ јавља министарству да се још није јавио на дужност.

30

Коста Таушановић, постављен за хонорарног наставника *Пољске Привреде* 16 Септембра 1878, Бр. 4212 и био до 12 Септембра 1881, када је разрешен ПБр. 6186. Био је свега 2 године, 11 месеца и 26 дана.

31

Др. Младен Јанковић, постављен за хонорарног наставника *Хигијене* 22 Септембра 1878 Бр. 4448, а разрешен 4 Септембра 1879 Бр. 4757. Био свега 11 месеца и 12 дана.

32

Алекса Ђурић ђакон, постављен за хонорарног предавача *Науке Хришћанске* 16 Августа 1878 Бр. 3358, па 23 Септембра исте године Бр. 4451 разрешен. Био само 1 месец и 7 дана.

33

Димитрије Миленковић ђакон, постављен за хонорарног предавача *Црквеног исвања* 5 Октобра 1878 Бр. 4784, па разрешен 1 Августа 1879, Бр. 3843. За тим је опет постављен 25 Октобра 1891 ЦБр. 1421, а разрешен 26 Маја 1893 ЦБр. 587. Свега је био 2 године, 5 месеци и 26 дана.

34

Живко Бранковић ђакон, постављен за хонорарног предавача *Црквеног Певања* 1 Септембра 1879 Бр. 3843, а разрешен 1 Септембра 1882 ЦБр. 1010. Био свега 3 године.

35

Др. Лаза Стефановић, постављен за хонорарног предавача *Хигијене* 4 Септембра 1879 Бр. 4757, а разрешен 2 Октобра 1887 ПБр. 12846. Свега је био 8 година и 28 дана.

36

Михаило Борисављевић, постављен за учитеља *Цртања* 7 Декембра 1879, па разрешен 19 Новембра 1882 ПБр. 9654. За тим је опет постављен 21 Јануара 1895 (ПБр. 24536), где је и данас. Свега је био до сад 3 године, 11 месеца и 5 дана.

37

Стеван Шрам, постављен за учитеља *Музике и Нотног певања* 29 Септембра 1880 ПБр. 5019, па разрешен 22 Јануара 1882 ПБр. 416. За тим опет постављен 10 Нов. 1882 ПБр. 8247, па разрешен 26 Септембра 1888 ПБр. 9948. Најпослед постављен је опет 17 Септембра 1891 ПБр. 14014, па разрешен 3 Октобра 1894 ПБр. 7545. Свега је био 11 година, 2 месеца и 28 дана.

38

Јован Ђорђевић, постављен за професора 23 Декембра 1880 ПБр. 6971, а разрешен 16 Августа 1888 ПБр. 6998. Свега је био 7 година, 7 месеца и 23 дана. Предавао је *Историју општу*.

39

Архимандрит Нестор, постављен за хонорарног наставника *Науке Хришћанске* 12 Септембра 1881 ЦБр. 962, а разрешен 12 Новембра исте године ЦБр. 1305. Био је само 2 месеца.

40

Живко Шокорац, постављен за хонорарног предавача *Пољске Привреде* 2 Октобра 1881 ПБр. 7056, а разрешен 21 Октобра 1882 ПБр. 8810. За тим је опет постављен 22 Новембра 1894 ПБр. 21799, па разрешен 29 Априла 1895. За тим опет постављен 10 Новембра исте године ПБр. 21364, где је и данас. Свега је био 1 годину и 8 месеца.

41

Јосиф Маринковић, постављен за учитеља *Музике и Нотног певања* 25 Јануара 1882 ПБр. 416, а разрешен 7 Септембра 1885. Био је 3 године, 7 месеца и 12 дана.

42

Живојин Симић, постављен за професора 25 Јула 1882 ПБр. 4856, па разрешен 4 Јула 1883 ПБр. 5421. За тим је опет постављен 12 Јуна 1887 ПБр. 6487, а разрешен 1 Септембра 1889 ПБр. 13211. Свега је био 2 године, 2 месеца и 18 дана. Предавао је *Српски језик и Књижевност*.

43

Илија Протић свештеник, постављен за хонорарног наставника *Црквеног Певања* 1 Октобра 1882 ЦБр. 1156, а разрешен 16 Августа 1883 ЦБр. 1124. Био је 10 месеца и 16 дана.

44

Сима Поповић, постављен за хонорарног предавача *Црквеног Певања* 1 Октобра 1882 ЦБр. 1156, а разрешен 1 Септембра 1884. Био је 1 годину и 11 месеца.

45

Паја Тодоровић, постављен за хонорарног наставника *Пољске Привреде* 25 Октобра 1882 ПБр. 8651, па разрешен 20 Октобра 1890 ПБр. 15886. За тим опет постављен 5 Фебруара 1893 ПБр. 1841, а разрешен 16 Марта 1894 ПБр. 3892. Свега је био 9 година, 1 месец и 6 дана.

46

Димитрије Павловић, постављен за хонорарног предавача *Науке Хришћанске* 11 Новембра 1882 ЦБр. 1305, а разрешен 6 Новембра 1884 ЦБр. 1379. Био је 2 године без 6 дана.

47

Михаило Ђуровић, постављен за професора 6 Августа 1883 ПБр. 7086, а 28 Априла 1887 умр'о. Био је 3 године, 8 месеца и 22 дана. Предавао је *Српски језик с Књижевношћу и Српску Историју*.

48

Јован Марковић, постављен за хонорарног предавача *Црквеног Певања* 16 Августа 1883 ЦБр. 1124, а разрешен 3 Новембра 1887 ПБр. 13703. Био је 4 године, 2 месеца и 17 дана.

49

Алекса Милосављевић, постављен за хонорарног предавача *Црквеног Певања* 1 Септембра 1884, ЦБр. 1034, а разрешен 3 Новембра 1887 ПБр. 13578. Био је 3 године и 2 дана.

50

Др. Милан Јовановић, постављен за хонорарног наставника *Хигијене* 9 Октобра 1887 ПБр. 13033, а разрешен 1 Октобра 1893 ПБр. 15770. Свега је био 6 година без 8 дана.

51

Милош Влајковић, постављен за хонорарног предавача *Црквеног Певања* 3 Новембра 1887 ПБр. 13749 и био до краја школске године(?)¹⁾

52

Светозар Цветковић, постављен за хонорарног наставника *Црквеног Певања* 3 Новембра 1887 ПБр. 13748, а разрешен 30 Јануара 1894 ПБр. 1083. Био је 6 година, 2 месеца и 27 дана.

53

Љубомир Јовановић, постављен за хонорарног предавача 6 Новембра 1887 ПБр. 13859, па је био до 24 Септембра 1888, ПБр. 9954. За тим је опет постављен 1 Фебруара 1889 ПБр. 1494, и био до краја школске године. Био је свега 1 годину, 3 месеца и 18 дана. Предавао је *Српску Историју*.

54

Александар Хитрово, постављен за учитеља *Руског језика* 6 Фебруара 1888 ПБр. 1182, па

¹⁾ Нема акта о разрешењу.

разрешен 17. Децембра 1890 ПБр. 20306. За тим је опет постављен 17. Јануара 1891 ПБр. 779, и био до краја 1893 школске године. Свега је био 5 година, 3 месеца и 24 дана. (Умр'о 15. Децембра 1895 у Београду).

55

Милош Миловановић, постављен за професора 26. Септембра 1888 ПБр. 9904, а разрешен 6. Октобра 1890 ПБр. 15.702. Био је 2 године и 10 дана. Предавао је *Општу Историју*.

56

Јован Борјановић, постављен за учитеља *Музике и Потног цевања* 26. Септембра 1888 ПБр. 9924, и био до 16. Септембра 1891 ПБр. 13622. Од 20. Октобра 1890 предавао је и *Пољску Привреду*. Био је 2 године, 11 месеца и 20 дана.

57

Миленко Марковић, постављен за хонорарног наставника 20. Октобра 1888 ПБр. 11555, а разрешен 29. Септембра 1889 ПБр. 14598. Био свега 11 месеца и 9 дана. Предавао *Психологију с Логиком*.

58

Петар Марковић, постављен за предавача 30. Марта 1889 ПБр. 4805, а разрешен 11. Септембра 1889 ПБр. 14001. За тим је постављен опет 18. Марта 1895 ПБр. 4656, где се и данас налази. Пре је предавао *Психологију с Логиком и Историју Педагогије*, а сада не предаје ништа, него врши дужност васпитача у Дому Св. Савском.

59

Живко Поповић, постављен за професора 1. Септембра 1889 ПБр. 13211, а разрешен 4. Октобра 1895 ПБр. 17711. Био је 6 година, 1 месец и 4 дана. Предавао је *Српски језик, Књижевност и Српску Историју*.

60

Живојин Јовичић, постављен за хонорарног наставника *Науке Хришћанске* 13. Октобра 1889 ПБр. 16661 и био до краја школске године(?) Свега 8 месеца и 17 дана.

61

Јован Миодраговић, постављен за професора 6. Октобра 1890 ПБр. 15702, где се и данас налази. Свега је у овој школи 5 година, 3 месеца и 8 дана. Предавао је *Историју општу, Психологију с Логиком, Рачуницу с Геометријом, Педагогију и Школски рад*.

62

Протосинђел Виктор, постављен за хонорарног наставника *Науке Хришћанске* 3. Новембра 1890 ПБр. 1453, па разрешен 1. Октобра 1891 ПБр. 13845. За тим опет постављен 16. Новембра 1894 ПБр. 15629, а разрешен крајем школске године. Свега био 1 годину, 6 месеца и 11 дана.

63

Драгољуб Поповић, постављен за предавача *Црквеног Певања и Руског језика* 30. Новембра 1890 ПБр. 1173, а разрешен 8. Септембра 1894 ПБр. 14655. Био је 3 године, 9 месеца и 8 дана.

64

Светислав Симић, постављен за хонорарног наставника 21. Децембра 1890 ПБр. 20304, а разрешен 28. Септембра 1892 ПБр. 13085. Од 1. Априла 1891 био је на осуству. За тим је постављен за професора 11. Марта 1894 ПБр. 3726, па разрешен 4. Септембра 1894 ПБр. 13503. Свега је радио 9 месеца и 23 дана. Предавао је *Историју Српску и Српски језик*.

65

Ранко Лукић, постављен за хонорарног наставника *Црквеног цевања* 17. Јануара 1891 ПБр. 779, и био до краја школске године. Свега 5 месеца и 13 дана.

66

Благоје Тодоровић, постављен за хонорарног наставника *Пољске Привреде* 1. Октобра 1891 ПБр. 13819, а разрешен 31. Октобра 1892 ПБр. 6176. Био је 1 годину и 1 месец.

67

Сава Антоновић, постављен за професора 4. Октобра 1891 ПБр. 15261, а разрешен 28. Септембра 1892 ПБр. 13338. Био је 11 месеца и 24 дана. Предавао је *Историју српску и општу*.

68

Коста Ковачевић, постављен је за помоћника наставнику *Српске Историје* 5. Фебруара 1892 ПБр. 663, и то био до краја школске године. Свега 4 месеца и 25 дана.

69

Коста Петровић, постављен за професора 28. Септембра 1892 ПБр. 13085, а разрешен 4. Септембра 1894 ПБр. 13503. Био је 1 годину, 11 месеца и 24 дана. Предавао је *Општу Историју и Земљопис*.

70

Јеленко Михаиловић, постављен за предавача 10. Октобра 1892 ПБр. 11436, па разрешен 10. Септембра 1893 ПБр. 15335. За тим опет постављен 21. Новембра 1894 ПБр. 22018, па разрешен 20. Марта 1895 ПБр. 4675. Свега је био 1 годину и 3 месеца. Предавао је *природне науке*.

71

Стеван Ђорђевић, постављен за професора 28. Новембра 1892 ПБр. 17304, а разрешен 18. Априла 1893, ПБр. 5092. Био је 4 месеца и 20 дана. Предавао је *Историју општу*. Умр'о 22. Нов. 1893 у Београду.

72

Драгољуб Павловић, постављен за професора 18. Априла 1893 ПБр. 5092, и данас је овде. Био је две године на осуству у Немачкој. Редовно

предаје од почетка ове године. Предаје *Историју оштру и Српску*.

73

Живојин Јанићијевић, постављен за помоћног наставника 24 Септембра 1893, и био само до 23 Октобра исте године; свега 29 дана. Предавао је *Јестаственицу и Пољску Привреду*.

74

Др. Владимир А. Ђорђевић, постављен за хонорарног наставника *Хигијене* 1 Октобра 1893 ПБр. 16114, а разрешен 26 Априла 1894 ПБр. 5925. Био је 6 месеца и 26 дана.

75

Стеван Стевановић, постављен за предавача 1 Октобра 1893 ПБр. 16782, а разрешен 14 Децембра 1893 ПБр. 21148. Био је 2 месеца и 14 дана. Предавао је *Науку Хришћанску*.

76

Светислав Максимовић, постављен за предавача 4 Октобра 1893 ПБр. 17080, и данас је овде. Свега је у овој школи до сад 2 године, 3 месеца и 10 дана. Предаје *Педагогику, Историју Педагогије и Рачуницу с Геометријом*.

77

Светолик Ранковић, постављен за хонорарног предавача *Руског језика* 8 Октобра 1893 ПБр. 17510, а разрешен 24 Септембра 1894 ПБр. 15788. Био је дакле 11 месеца и 16 дана.

78

Алекса Станојевић, постављен за професора 19 Октобра 1893 ПБр. 18319, а разрешен 4 Септембра 1894 ПБр. 13503. Био је дакле 10 месеца и 15 дана. Предавао је *природне науке*.

79

Андра Гавриловић, постављен за хонорарног наставника *Српске Историје* 19 Октобра ПБр. 18360, а разрешен 21 Априла 1894 ПБр. 5724. Био је дакле 6 месеца и 2 дана.

80

Јосиф Стојановић, постављен за хонорарног предавача *Науке Хришћанске* 14 Децембра 1893 ПБр. 21148, а разрешен 30 Јануара 1894 ПБр. 1038. Био је 1 месец и 16 дана.

81

Миливоје Петровић ђакон, постављен за хонорарног предавача *Црквеног Певања* 6 Октобра 1893 ПБр. 17428, а разрешен 30 Јануара 1894 ПБр. 1038. Био је 3 месеца и 24 дана.

82

Душан Спасић, постављен за хонорарног предавача *Пољске Привреде* 16 Марта 1894 ПБр. 3868, а разрешен 26 Априла 1894 ПБр. 5924. Био 1 месец и 10 дана.

83

Драгољуб С. Поповић, привремени учитељ *језика* постављен 1 Априла 1894 ПБр. 4744, али није ни долазио.

84

Др. Радмило Лазаревић, постављен за хонорарног предавача *Хигијене* 8 Јуна 1894 ПБр. 5925, и предавао је до краја школске 1894—5, а од тада је остао само школски лекар. Предавао је 1 годину.

85

Јован Бадемљић, постављен за хонорарног наставника *Кемије с Минералогијом и Технологијом* 16 Септембра 1894 ПБр. 15678, а разрешен 30 Новембра исте године ПБр. 22653. Био је 2 месеца и 14 дана.

86

Светозар Гавриловић, постављен за хонорарног наставника *Пољске Привреде* 16 Септембра 1894 ПБр. 15678, а разрешен 22 Новембра исте године ПБр. 21790. Био 2 месеца и 6 дана.

87

Владислав Штирски, постављен за учитеља *Потног Певања* 26 Новембра 1894 ПБр. 21553, па разрешен крајем школске године. За тим опет постављен 10 Новембра 1895 ПБр. 21364, где се и данас налази. Био је до данас 9 месеца и 8 дана.

88

Димитрије Андрејевић, постављен за хонорарног учитеља *Цртања* 31 Децембра 1894 ПБр. 24276, а разрешен 21 Јануара 1895 ПБр. 24536. Био само 22 дана.

89

Сретен Адић, постављен за предавача 18 Марта 1895 ПБр. 4656, а за тим за професора 4 Августа исте године ПБр. 11697, где се и данас налази, али предаје у В. Ж. Школи.

90

Боривоје Поповић, постављен за предавача 18 Марта 1895 ПБр. 4656, где се и данас налази. Предаје *Јестаственицу, Рачуницу с Геометријом и Хигијену*.

91

Никола Ракић, постављен за професора 20 Марта 1895 ПБр. 4675, где се и данас налази. Предаје *Физику и Кемију с Минералогијом и Технологијом*.

92

Богољуб Тирић, постављен за професора 20 Марта 1895 ПБр. 4677. И данас је у њој. Предаје *Српски језик* и врши дужност управника Државне Штампарије.

93

Љубомир Тирић, постављен 4 Октобра 1895 ПБр. 17711. И данас је у њој. Предаје *Српски језик и Књижевност*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

94

Тома Стојадиновић Ђакон, постављен за хонорарног наставника *Црквеног Певања* 19 Октобра 1895 ПБр. 19591, и данас предаје.

95

Добросав Ковачевић, постављен за предавача *Науке Хришћанске* 24 Октобра 1895 ПБр. 19794, и данас предаје.

96

Сима Томић професор, постављен за заменика наставнику *Српског језика* 7 Новембра 1895 ПБр. 21179 и данас ради.

Напомена. Где у акту постављења није казано под којим је даном који постављен, узима се и дан и број акта министарскога.

Д

ОПШТИ ПРЕГЛЕД

Народна просвета је данас прва потреба свима културним народима. Још је више она потребна нама, који смо изостали у култури и образованости иза осталих културних народа. Данас се војском побеђује само у рату, а у мирно доба народи побеђују и одржавају се просветом.

За то је потребно, да се просвета шири у масу народну. Што је маса народна на вишем ступњу умном, моралном и материјалном, то је и снажнија за живот, победу и одржање. Један је философ рекао: „Дајте народу добрих мајака, па сте му обезбедили будућност.“ Други је рекао: „Дајте му добрих учитеља, па ће победити.“ Трећи је рекао: „Дајте ми школу, па да вам за сто година начиним од народа што хоћете.“ Ми бисмо све ово могли да покупимо у једно па да кажемо овако: Дајте народу правилнога *васпитања*, па сте му обезбедили живот и опстанак међу народима.

Васпитање народно врши се и другим путевима и чиниоцима; али, нема сумње, да је од свих најважнија школа, а нарочито народна, *основна* школа. У њу долази и из ње излази и иде у живот маса народна. За то много стоји до тога каква ће она бити. А каква ће опет она бити, то највише зависи од учитеља. Учитељ је „душа школе.“ Он оживљава све. Све је мртво без њега. Какав учитељ, онака и школа. (А каква школа, онаки и народ).

За то наши преци пре двадесет и пет и више година нису ни мало погрешили, кад су почели да воде бригу о *спреми учитељској*, о томе како да се добију *добри* учитељи. А кад је данас за свако и најобичније занимање у животу људском потребна нарочита спрема, па да оно може напредовати, онда не може бити а да за светао, сложен, мучан и преважан учитељски позив она није потребна. Потребна је, и још можда много више но за друга занимања. Послови се у културноме свету све више деле и специјализују. Потребно је, да се неко одели и посвети само народноме образовању, просвећивању масе народне преко подмлатка његова. То су учитељи и радници просветни у опште.

Отуда је и отварање Учитељске Школе у нас, на измаку треће четврти овога столећа било са-

свим оправдано и на свом месту. И људи, који су водили бригу о томе, показали су само, да су добро схватили време у којему су и да су добро схватили потребе свога народа.

Друго је питање сад: како је извођена ова идеја у нас и како се то извођење и уређење ове нове установе сложило са стањем у којему нас је затекло?

Нема сумње, да је прво, основно уређење ове школе копија са стране. Интернатскоме уређењу средњих завода теже данас сви образовани народи све више, и за ово има пуно разлога. И за нас *начелно* оно није могло бити лоше. Што је добро за други свет, то није могло бити недобро за нас. И резултати спреме у интернату показали су и у нас практички добре родове.

Али ово уређење није могло да се сложи с нашим националним особинама. Демократски дух, јако развијена индивидуалност и сепаратизам чине, да се сваки друштвени, заједнички посао сматра као „кулук“ и „касарна“, а свака централизација, свако жртвовање своје слободе као понижавање, а свако ограничавање личне слободе као „тиранија“ и деспотизам. А у друштвеноме животу *мора* да буде ограничавања личне слободе и потчињавања своје воље извесноме *реду* и извесним обзирима.

Живећи толико година самачким, готово индивидуалним животом наш се народ још није навикао на овај ред и ове обзире друштвене; и да није било задруга, да се у њима колико толико развијају социјалне особине, било би још горе. Отуда је толико судара између појединаца, толико спорова, толико размирица па и престапа, напада, боја и међусобног убијања, да их нема толико ни у оних образованих народа, који броје десетинама пута више милијуна но што броји наш народ. А одједи и клице ових особина не могу а да се не јаве и на подмлатку његовоме. Оне се и крвљу наслеђују и угледањем и навикама преносе на њега.

У време када се јавила учитељска школа у нас са својим интернатским уређењем, у нашем друштвеном животу беху почеле да се шире оне идеје, које су у многоме стојале у супротности с онима које су створиле интернат и владаху у њему

Слобода, децентрализација, самоуправа, војујући противу бирократскога система, плењаху омладину и чињаху да се она буну противу својих претпостављених. И веће упорство, веће опонирање претпостављенима беше неки понос и јунаштво. Само се тако и објашњују они појави, који су пратили поједине нереди што их је доживела ова школа. А интернатски је живот за ово душу дао. Свака идеја, и добра и зла, нађе боља земљишта за развиће своје у интернату него у екстернату. Ту су ученици у заједници, непрестано у дружби, и оне се преносе с једнога на другог као зараза. Ту су у тешњем додиру и међу собом и с наставницима. За то се и сваки добар утицај лакше преноси на њих у интернату. Али је за то опет и свака непријатност осетнија у њему. Међусобна исмевања, ма и уображена мржња, „гоњење“ и кињење појединих ђака од стране наставника и управитеља у интернату су осетнији и несноснији, но у екстернату, где сви живе подвојено.

У тренутним расположењима ученици нису могли ни помислити колико губе укидањем интернатскога уређења. Несталоженост у њему, осећање понижења од „трпљења“ тираније т. ј. строга реда, непогодност за њега и у многоме одвратност према њему, чиниле су, да ученици нису ни марили за њега и да га ни мало нису жалили и чували. Хтели су да се користе заједницом својом противу њега. Отуда се јавља она чудна солидарност: „један за све и сви за једнога.“ И време је запавело, да се интернат укине.

У доцнијим догађајима ми видимо лутање и неки прелаз из старог стања у ново; нарочито што се тиче давања државнога благодјејања, давања оцена и превођења ученика у старији разред. Све је крпљено, додавано, одузимано, мењано, док се није дошло до данашњице. И изгледа, да је данашње стање врхунац у уређењу овога завода.

Али није тако. Све што постоји, расте и усавршава се. И наша је школа само у једној фази живота свога, на једном ступњу свога развитка. И она има да расте и да се усавршава. И ако је за ових двадесет и пет година поцрпила толико искуства, да могне у даљем кретању своје ударити правим путем, онда ће она постићи мету своју и светло извршити задатак, који јој је установом њеном одређен.

Преуређење Учитељске Школе је питање дневнога реда. Опште је мишљење, да овако уређење њено више не одговара циљу и потребама нашим народним, културним и просветним. Што се више тражи од народа нашега, од грађана српских, то се мора више тражити и од основне школе његове. А што већу важност задобијају основне школе, то све већу важност имају и већу улогу играју учитељи. Отуда се рађа и већа брига о спреми њиној. Оно што је некада било доста, данас није доста. Оно што је некада било добро, данас није добро.

Ако се из целога излагања историскога развитка овога завода може констатовати још неки мали назадак, онда на нама лежи још већа брига да га поправимо и упутимо напред

На месту би било, да овде изнесемо предлог о овој поправци и преуређењу.

Али овде влада толика разноврсност у мишљењима, да ми чисто страхујемо, е ће се и када доћи до споразума, истинске поправке и сталности. Отуда налазимо, да ће глас наш бити тако слаб, да неће ни имати утицаја на решење овога питања, те, по томе, да га је сувишно и давати.

При свем том ми осећамо да нас *дужност* позива, да према целој досадашњици и искуству што га је ова школа имала за двадесет и пет година живота свога, изнесемо своје мишљење *како би је ваљало преуредити.*

Прво, опште је готово мишљење, да је курс учења од три године посве недовољан у овој школи, и да успех беше много бољи онда, када учење у њој трајаше четири године. У почетку примани су ученици из IV разреда гимнасије или реалке и учење у њој трајало је три године; то је свега 7 година. Учење у гимнасији и реалци тада је трајало 6 година. Тако је Учитељска Школа с годином дана надбацивала ове заводе.¹⁾ Тако је било донекле и онда, када су примани из III разреда, а учење у њој трајало четири године. Данас учење у гимнасијама и реалкама траје 8 година. По томе, Учитељска Школа сада не само да не стоји на равној ноzi с њом, него је с годином дана подбацује. Ваљало би дакле *попети* још с годином дана, било тако, да се у њу примају ученици из V разреда гимнасије и реалке, или да учење у њој траје четири године, те да се барем *изједначи* с гимнасијом. Ово је последње боље. Јер ученици са четири године имају много више времена за своју *стручну* спрему, нарочито за вежбање у школскоме раду. Овако, са три године, они изиђу слаби и површни у најглавнијим предметима, а нарочито се мало извежбају у практичноме раду школскоме што им и јесте прави посао.²⁾

За тим, без поговора, ваља вратити интернатски живот. У интернату не само да ученици имају све своје намирнице, него и много више прилике за своје умно и морално усавршавање. Наши су ученици сви из сиротнијега сталежа. Са њим и у њему живују и за све време школовања свога овако. И није чудо што ће доцније да вичу на „бирократију“ и „аристократију“, а пауперитет да им буде једини идеал. Никаквим вишим идеалима данас ученици наши не могу да се запоје. За то их ваља покушати у интернат, ослободити свакидањих брига за насупни хлеб, одвојити и извући их из средине најнеобразованијега сталежа у друштву, па запајати идеалима опште човечанским и патриотским. А за то опет управа у интернату мора да буде *очинска*, блага а озбиљна. Интернат мора да буде као једна велика породица. Живот у њему ваља да васпитава, питоми и облагорођава

¹⁾ За то су ондашњи ђаци примани на университетима за редовне ученике, што данас не бива.

²⁾ Ово се најбоље видело онда, кад су паралелно полагали учитељски испит последње коло питомаца са четири године и прво коло питомаца са три године учења. Они у IV разреду били су куд и камо развијенији, отреситији и снажнији и морално и физички од оних у III разреду.

оне, који ће то после да чине с омладином народном.

Уређење овога интерната ваљало би у неколико да одступи од првога, у толико, што би се за економску страну поставило нарочито лице; а управнику да остане само стручна страна завода и право надзора.

Даље, ваљало би допунити наставни план извесним предметима, а нарочито физиолошким и филозофским, некима проширити програме, а вештинама дати угледније место. Тако, ваљало би завести *Физиологију*, јер без ње не вреди предавање ни Психологије ни Хигијене, а ови предмети треба да су основа педагошкој спреми. Ваљало би предавати и основе *Етике* и *Естетике*, па и *Народне Економије*. Ваља увести и *Ручне радове* у радионици зими, а лети везати предавања из Пољске привреде и Ботанике с *радовима у школској градини* (врту). Вештине имају тако велику важност у васпитању, да бисмо их ми у основној настави поставили на прво место. За то оне треба и у овој школи барем да се испореде с осталим предметима, а да не буду вечити насторчићи. Велика је штета за душу и срце наших ученика, што је изостављена *Музика* у овој школи. За то је ваља повратити. Нарочито *Школскоме раду* ваља поклонити нарочиту бригу.

Најпосле ваља тежити томе, да наставно особље ове школе буде *стално*. Идеално уређење ове школе било би, да сви наставници буду по струци

педагози. У Немаца по учитељским школама и педагошке предмете предају педагози, с нарочитим обзиром на *потребу основне школе* и на методу предавања. И у нас се томе почело било тежити у почетку. За то су наставници ове школе имали сто талира више плате но наставници средњих школа. Доцније је та повишица претворена у додатак, како би га могли изгубити они, који буду премештени из ње. На послетку, пре четири године, укинут је и овај додатак, и данас су наставници ове стручне школе са свим изједначени с наставницима редовних средњих школа. Код прегледа наставника пало нам је у очи, да је било сразмерно много премештаја, и да је мало наставника провело у њој више година и остало стално. А где се год наставници често премештају, особито у овакоме заводу, и не постављају по избору и струци, но по другим обзирима, ту не може бити велика напретка. Особито је било много хонорарних и они су често мењани.

Ово су *основни захтеви*, а из њих би се после изводиле појединости саме по себи.

Овим завршујемо овај општи поглед, а у исто време и ову кратку историју наше школе за првих двадесет и пет година живота њена, са жељом, да доживи и педесетогодишњицу и да донесе народу нашем оне користи, коју он од ње очекује!

